

**T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**HAZAR VE BASRA KÖRFEZİ HAVZALARININ ENERJİ
KAYNAKLARI ÜZERİNDE STRATEJİLER VE
TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Yasin ŞENYURT**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Celalettin YAVUZ**

Ankara–2010

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

HAZAR VE BASRA KÖRFEZİ HAVZALARININ ENERJİ
KAYNAKLARI ÜZERİNDE STRATEJİLER VE
TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yasin ŞENYURT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Celalettin YAVUZ

Ankara–2010

ONAY

Yasin ŞENYURT tarafından hazırlanan ‘‘Hazar ve Basra Körfezi Havzalarının Enerji Kaynakları  zerinde Stratejiler ve Türkiye’’ baŐlıklı bu çalışma, 14/07/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Celalettin YAVUZ

 ye: Prof. Dr. Őeref  NAL

 ye: Yrd. Doç Dr. Cenk AYG L

Bu tez Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kurallarına uygundur.

Anlatacak birçok Őeyim var
ve
bu sadece bir başlangıç...

ÖNSÖZ

Soğuk savaşın sona ermesi sonucu Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine, Hazar coğrafyasındaki enerji kaynaklarının paylaşılmasında hak sahibi olarak ortaya çıkan yeni Türk devletleri uluslararası ilişkilere de yeni bir boyut getirmiştir.

Basra Körfezinin de tarih boyunca sahip olduğu stratejik konumuna ilaveten yeraltı zenginliklerinin önemi nedeniyle, küresel ve bölgesel güçlerin mücadele alanı olduğu temel alınmıştır. Buradan yola çıkılarak, bölge içi ve dışından devletlerin her geçen yıl daha fazla ihtiyaç duyulan enerji hammaddelerinden petrol ve doğalgaz arzında verilen mücadele ve stratejiler ile Türkiye'nin politikaları incelenmeye çalışılmıştır.

Bu inceleme için ise belirlenen kaynaklar itibarıyla, 21. yüzyılda ömrü tükenmekte olduğu bilinen petrol ve doğalgaz rezervleri içerisinde Hazar ve Basra devletlerinin enerji potansiyeli ve büyük güçlerin bu doğrultuda izledikleri stratejileri ile Türkiye'nin gelecekte izlemesi gereken enerji politikalarının genel bir analizi yapılmıştır. Bu analizlerin neticesine göre de belirlenmesi gereken politikalar konusunda öneriler sunulmuştur.

Bu hususla, yüksek lisans yapma imkanı bulduğum Ufuk Üniversitesi yöneticileri ve öğretim üyeleri ile çalışmamda bana verdiği sınırsız destek ve yardımlarından dolayı tez danışmanım Doç. Dr. Celalettin YAVUZ'a teşekkür etmeyi kendime bir borç biliyorum. Ayrıca araştırmalarımda yardımlarıyla bana destek veren Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU'na ve Su ÇOBAN'a teşekkür ederken tezimi aileme armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

HAZAR VE BASRA KÖRFEZİ HAVZALARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Hazar Havzası'nın Genel Özellikleri ve Kısa Tarihçesi	
1.1.1. Hazar Havzası Hakkında Genel Bilgiler	4
1.1.2. Hazar Havzası'nın Yakın Tarihçesi.....	5
1.1.2.1. Soğuk Savaş Öncesi Hazar Bölgesi	6
1.1.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Hazar Bölgesindeki Siyasi Gelişmeler.....	7
1.2. Basra Körfezi Coğrafyası'nın Genel Özellikleri ve Kısa Tarihçesi	
1.2.1. Basra Körfezi Hakkında Genel Bilgiler.....	13
1.2.2. Basra Körfezi'nin Yakın Tarihçesi.....	16

II. BÖLÜM

DÜNYA, HAZAR HAVZASI VE BASRA KÖRFEZİ'NİN HAM PETROL, DOĞALGAZ REZERV, ÜRETİM VE TÜKETİM ORANLARI

2.1. Dünyada Mevcut Yenilenemeyen Enerji Kaynakları İçerisinde Petrol ve Doğalgaz'ın Görünümü	19
2.1.1. Dünya Petrol Rezervi, Üretimi ve Tüketimi	20

2.1.2. Dünya Doğalgaz Rezervi, Üretimi ve Tüketimi	22
2.2. Hazar Havzası ve Basra Körfezi'nin Enerji Hammadde Potansiyeli.....	23
2.2.1. Hazar Havzası ve Basra Körfezi Petrol ve Doğalgaz Rezervleri Hakkında Tahmini Veriler.....	25
2.2.2. Hazar Havzası ve Basra Körfezi Petrollerinin Mevcut Üretimi ve Tüketimindeki Oranları.....	28
2.2.3. Hazar Havzası ve Basra Körfezi Doğalgaz'ının Son Yıllardaki Üretimi ve Tüketimindeki Oranları.....	29

III. BÖLÜM

HAZAR HAVZASI BORU HATLARI

3.1. Hazar Havzası Enerji Kaynaklarını Tüketim Pazarlarına Ulaştıran Mevcut ve Planlanan Boru Hatları	
3.1.1. Hazar Havzası Boru Hatları Politikaları.....	32
3.1.2. Hazar Havzası Petrol Boru Hatları	
3.1.2.1. Hazar'dan Rusya'ya Uzanan 'Kuzey Rotası':	
3.1.2.1.1. Atrou-Samara Petrol Boru Hattı.....	34
3.1.2.1.2. Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC).....	34
3.1.2.1.3. Bakü-Grozni-Novorossiysk Boru Hattı.....	35
3.1.2.1.4. Bakü-Mahaçkale-Novorossiysk Boru Hattı....	35
3.1.2.2. Gürcistan ve Türkiye'ye 'Batı Rotası':	
3.1.2.2.1. Bakü-Supsa Boru Hattı.....	36
3.1.2.2.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol (BTC) Boru Hattı..	36
3.1.2.2.3. Kaşuri-Batum Petrol Boru Hattı.....	39
3.1.2.2.4. Hazar Geçişli İkiz Boru Hattı.....	40
3.1.2.3. Çin'e Doğru 'Doğu Rotası':	
3.1.2.3.1. Çin Milli Petrol Şirketi (CNCP) Petrol Boru Hattı.....	40

3.1.2.4. İran Üzerinden Basra veya İran Körfezine 'Güney Rotası':	
3.1.2.4.1. Kazakistan-Türkmenistan-İran Boru Hattı.....	41
3.1.2.4.2. İran-Azerbaycan Boru Hattı.....	42
3.1.2.4.3. Kazakistan-İran Takas (SWAP) Yöntemiyle Petrol Transferi.....	42
3.1.2.5. Afganistan Üzerinden Pakistan'a Uzanan 'Güneydoğu Rotası':	
3.1.2.5.1. Orta Asya Boru Hattı.....	42
3.1.3. Hazar Havzası Doğalgaz Boru Hatları	
3.1.3.1. Hazar'dan Rusya'ya Uzanan 'Kuzey Rotası':	
3.1.3.1.1. Orta Asya Merkez Boru Hattı.....	43
3.1.3.2. Gürcistan ve Türkiye'ye 'Batı Rotası':	
3.1.3.2.1. Bakü-Tiflis-Erzurum (Azerbaycan-Türkiye) Şahdeniz Doğalgaz Boru Hattı.....	43
3.1.3.2.2. Hazar Geçişli Doğalgaz Boru Hattı.....	44
3.1.3.2.2.1. Hazarın Statüsündeki Belirsizlikler.....	45
3.1.3.2.3. Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi.....	46
3.1.3.3. Çin Üzerinden 'Doğu Rotası':	
3.1.3.3.1. Türkmenistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı	50
3.1.3.4. İran Üzerinden Basra veya İran Körfezine 'Güney Rotası':	
3.1.3.4.1. Türkmenistan-İran Doğalgaz Boru Hattı (Körpece-Kurtköy Doğalgaz Boru Hattı).....	51
3.1.3.4.2. Devletabad-Serahs-Hangeran Doğalgaz Boru Hattı.....	51
3.1.3.5. Afganistan Üzerinden Pakistan'a Uzanan 'Güneydoğu Rotası':	

3.1.3.5.1. Türkmenistan-Afganistan-Pakistan Doğalgaz Boru Hattı.....	52
3.1.4. Türkiye Haricinde Avrupa'ya Yönelik Boru Hatları:.....	52
3.1.4.1. Adria-Druzhba (Dostluk) Hattı.....	53
3.1.4.2. Bulgaristan-Makedonya-Arnavutluk Petrol Boru Hattı..	53
3.1.4.3. Burgaz-Dedeagaç Boru Hattı.....	54
3.1.4.4. Köstence-Trieste Boru Hattı.....	54
3.1.4.5. Güney-Doğu Avrupa Boru Hattı (Seel).....	55
3.1.4.6. Odesa-Brodi Boru Hattı.....	55
3.1.4.7. Güney Akım Projesi.....	55

IV. BÖLÜM

BASRA KÖRFEZİ BORU HATLARI

4.1. Basra Körfezi Enerji Kaynaklarını Tüketim Pazarlarına Ulaştıran Mevcut ve Planlanan Boru Hatları.....	59
4.1.1. Basra Körfezi Petrol Boru Hatları	
4.1.1.1. Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı (Kerkük-Yumurtalık).....	59
4.1.1.2. Irak-İran Boru Hattı.....	60
4.1.1.3. Irak (Kerkük)-Suriye Petrol Boru Hattı.....	60
4.1.1.4. Irak-İsrail Petrol Boru Hattı.....	60
4.1.1.5. Trans-Arabistan (Tapline) ve IPSA Petrol Boru Hatları.....	61
4.1.2. Basra Körfezi Doğalgaz Boru Hatları	
4.1.2.1. Irak-Kuveyt Doğalgaz Boru Hattı.....	62
4.1.2.2. Katar-Umman (Dolphin) Doğalgaz Boru Hattı.....	62

V. BÖLÜM

BÖLGESEL VE KÜRESEL DEVLETLERİN HAZAR VE BASRA KÖRFEZİ HAVZALARINA YÖNELİK POLİTİKALARI

5.1. Bölgesel ve Küresel Devletlerin Hazar Havzasına Yönelik Politikaları...	63
5.1.1. Rusya Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	63
5.1.2. Azerbaycan Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	67
5.1.3. Türkmenistan Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	70
5.1.4. Kazakistan Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	72
5.1.5. İran Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	75
5.1.6. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	78
5.1.7. Avrupa Birliği Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	80
5.1.8. Amerika Birleşik Devletleri Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	85
5.1.9. Diğer Devletler Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	89
5.1.10. Türkiye'nin Enerji Eksenli Hazar Politikası.....	91
5.1.10.1. Türkiye'nin Enerji İhtiyacı ve Hazar'da Elde Ettiği Kazanımlar.....	93
5.2. Bölgesel ve Küresel Devletlerin Basra Körfezine Yönelik Politikaları	
5.2.1. Irak Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	96

5.2.2. Suudi Arabistan Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	102
5.2.3. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	106
5.2.4. Kuveyt Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	109
5.2.5. Bahreyn Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	113
5.2.6. Katar Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	115
5.2.7. Çin Halk Cumhuriyeti Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	118
5.2.8. Avrupa Birliği Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	120
5.2.9. Amerika Birleşik Devletleri Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları.....	123
5. 2.10. Türkiye'nin Enerji Eksenli Basra Körfezi Politikası.....	125
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	127
KAYNAKÇA.....	133
EKLER.....	155
ÖZET.....	183
ABSTRACT.....	185

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEK	: Avrupa Ekonomik Komisyonu
Age	: Adı Geçen Eser
Agm	: Adı Geçen Makale
AIOC	: Azerbaijan International Operating Company
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BIL	: Botaş International Ltd. Şti.
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BYE	: Basın Yayın Enformasyon
CENTCOM	: Central Command
CNCP	: China National Petroleum Corporation
CPC	: Caspian Petroleum Company
CSIS	: Center for Strategic and International Studies
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
EIA	: Energy Information Administration
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GUAM	: Gürcistan-Ukrayna- Azerbaycan- Moldavya
IEA	: International Energy Agency
IMF	: International Monetary Fund
INOGATE	: Interstate Oil and Gas Transport to Europe
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
JIBIC	: Japan for International Cooperation
KGOC	: Kuwait Gulf Oil Company
KNPC	: Kuwait National Petroleum Company
KOC	: Kuwait Oil Company
KOTC	: Kuwait Oil Tankers Company
KPC	: Kuwait Petroleum Corporation
KPI-Q8	: Kuwait Petroleum International
KUFPEC	: Kuwait Foreign Petroleum Exploration Company
KÜİK	: Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi
KBY	: Kürt Bölgesel Yönetimi
LNG	: Liquefied Natureal Gas
NABUCCO	: Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğalgaz Boru Hattı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NIOEC	: National Iranian Oil Engieering and Construction Company
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
PEOP	: Pan-European Oil Pipeline

PIC	: Petrochemical Industries Company
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan
PSG	: Pipeline Solutions Group
RF	: Rusya Federasyonu
SOCAR	: State Oil Company of Azerbaijan
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TDA	: Trade and Development Agency
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜPA	: Üretim Paylaşım Anlaşması

BİRİM KISALTMALARI

Bcm	: Milyar m ³
CBM	: Milyon metre küp
kcal/m ³	: 1 kg suyun sıcaklığını 1 santigrat derece arttıran su miktarı oranı
km ²	: Kilometre-kare
kWh	: Kilowatthours
m	: Metre
t/y	: Ton/yıl
v/g	: Varil/gün

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte Hazar havzasında yer alan kaynakların işletilmesi, uluslararası pazarlara taşınması, pazarlanması ve bundan faydalanmak isteyen küresel, bölgesel ve bölge içi güçler arasında stratejik bir rekabeti başlatmıştır. Bölge içerisinde yaşanan rekabet, sadece bölge devletlerinin geleceğini değil, diğer dünya ülkelerinin enerji kaynaklarına duyduğu ihtiyacına ait enerji politikalarının da belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Soğuk Savaş sonrası Hazar enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurma mücadelesine giren güçler, kendi jeopolitiklerine özgü stratejiler geliştirirken, Hazar'a kıyıdaş devletler öncelikle sahip oldukları kaynakları iyi yönetebilmek ve zenginliklerini güvenli bir şekilde dış pazarlara ulaştırarak gelirlerini kalkınmalarına yönlendirmişlerdir.

XIX. yüzyıl boyunca Rusya ile İngiltere arasında, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde de Almanya'nın katılımıyla Hazar çevresinde yaşanan rekabet sonucu adına "Büyük Oyun" denilen petrol mücadelesi, Sovyetlerin çöküşünden sonra farklı bir boyut kazandı. Başta Sovyetlerin varisi Rusya olmak üzere; Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Türkiye ve İran gibi ülkeler arasında yaşanan, Hazar havzası fosil yakıtlarının tüketim pazarlarına nakledilmesi mücadelesi ise, "Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırıldı.

Basra Körfezi; Orta Doğu'yu Afrika, Hindistan ve Çin'e bağlayan önemli bir ticaret yolu olmanın yanı sıra belirgin bir enerji hammaddesine ve kültürel geçmişe sahiptir. Körfezin modern stratejik önemi ise 19. yüzyılın ortalarında İngiltere, Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede karşı karşıya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. İngilizler, Körfez üzerindeki politik kontrolü 1800'lerin başında tesis etmişler ve bölgeye yaklaşık 150 yıl hakim olmuşlardır. İngiltere'nin 1971'de bölgeden tamamen çekilmesiyle boşluğu, soğuk savaşın mimarı ABD doldurmuştur. ABD'ye çekici gelen ise bütün dünya milletlerinin ihtiyaç duyduğu enerji hammaddesinin bu bölgede

yoğunlaşmasıydı. Gelinen günde gerek bölge devletlerinin, gerekse ABD'nin tek endişesi bölgedeki güç dengesinin bozulması olup, bu dengenin nasıl korunacağı üzerine politikalarını yoğunlaştırmışlardır.

Bu tez çalışmasında Hazar havzası ve Basra Körfezi'nde yer alan devletlerin sahip oldukları enerji kaynakları ve bu kaynaklar üzerinde küresel güçlerce yapılan strateji savaşları analiz edilirken, Türkiye'nin özellikle Hazar'da Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci sonrası geliştirdiği politikalar ile 11 Eylül 2001 sonrası yaşanan gelişmelerin Basra'daki enerji kaynakları üzerinde yarattığı rekabet konu edilmiştir.

Tez, giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Hazar ve Basra Körfezi hakkında genel bilgiler, bölgelerin tarihsel süreçleri ve bölgede geçmişten bugüne yaşanan siyasi gelişmeler, ikinci bölümde; Dünya, Hazar coğrafyası ve Basra Körfezi'nin ham petrol ve doğalgazının (ispatlanmış ve tahmini) rezerv, üretim, tüketim oranları ele alınarak, Hazar ve Basra'nın dünya enerji kaynakları içerisindeki yeri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; Hazar havzası enerji kaynaklarını tüketim pazarlarına ulaştıran mevcut ve planlanan boru hatları ile Türkiye haricinde Avrupa'ya yönelik enerji nakil hatları anlatılmıştır. Dördüncü bölümde; Basra Körfezi enerji kaynaklarını tüketim pazarlarına ulaştıran mevcut ve planlanan boru hatları anlatılmıştır.

Beşinci bölümde; bölgesel ve küresel devletlerin, Hazar havzasına yönelik politikaları analiz edilerek, bağımsızlığını yeni kazanan Türk devletlerinin ekonomik yapıları, dünya ile uyumu ve Türkiye'nin Hazar havzası enerji ekseninde bölgeye yönelik elde ettiği kazanımlar çerçevesinde gelecekteki stratejilerinin neler olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümde anlatılan diğer önemli bir konu ise; Basra Körfezi'nde Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, küresel güçlerin bölgeye yaklaşma çabası, İran-İrak savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgali, ABD tarafından gerçekleştirilen Körfez Harekatı, 11 Eylül 2001'de ABD'nin New York şehrinde yaşanan terör olaylarıyla ilişkilendirilerek Irak'a yapılan müdahaleler ve bölge üzerinde buna dayalı yaşanan mücadeleler sonrası Basra Körfezi

devletleri'nin sahip oldukları enerji zenginliklerini koruma stratejileri ve Türkiye'nin bölgeye yönelik enerji politikaları anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, tezde ulaşılan önemli hususlar özetlenerek karar vericilere öneride bulunulmuştur.

Tez hazırlanırken, enerji güvenliği ve enerji politikaları ağırlıklı olarak, uluslararası ilişkilerdeki rolü analiz edilerek incelenmeye çalışıldı.

I. BÖLÜM

HAZAR VE BASRA KÖRFEZİ HAVZALARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. 1. Hazar Havzası'nın Genel Özellikleri ve Kısa Tarihçesi

1. 1. 1. Hazar Havzası Hakkında Genel Bilgiler

Türkiye'de "Hazar Denizi" olarak bilinen denizin adı, 5. yüzyıl ile 13. yüzyıl arasında Kafkasya ve Ukrayna bölgesinde var olan Hazara Türk Devleti'nin isminden gelmektedir. Türkiye Türkçesi'nin yanında Azerbaycan Türkçesi, Arapça ve Farsça dillerinde "Hazar Denizi, Bahr-ül Hazar, Deryay-ı Hazar" olarak, Batı ve Doğu dillerinde ise "Caspian Sea" olarak isimlendirilmektedir.¹

Güneydoğu Avrupa ile Asya'nın birleştiği bölgede 47.07–36.33 kuzey paralelleri, 45.43–54.20 doğu meridyenleri arasında bulunan Hazar'ın toplam sahası 380 bin kilometre-kare (km²)dir. Kuzeyden güneye 1.200 km uzunluğunda ve batıdan doğuya 320 km genişliğinde, ortalama 184 metre (m) derinliğe sahiptir. En derin noktası Azerbaycan'a ait Lenkeran Bölgesinde 1200 m ve en sığ noktası ise kuzeyde Volga (İdil) nehrinin döküldüğü alanda 5 m civarındadır. Hazar'ın en geniş yeri 554 km ve en dar yeri ise 200 km'dir. Hazar sahillerinin toplam uzunluğu 7.010 km'dir.

1991 yılına kadar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve İran arasında bölünen Hazar, SSCB'nin yıkılmasından sonra yeni kıyıdaş devletler tarafından çevrelenmiştir. Hazar Denizi'nde kıyıdaş ülkeler; Kazakistan (2.340 km), Rusya (1.930 km), Türkmenistan (1.200 km),

¹ Metin Meftun, **Politik ve Bölgesel Güç-Hazar**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2004, s. 15.

Azerbaycan (800 m) ve İran (740 km)'dir. Bu sınırları paylaşan Hazar Denizi bölgesel, milli ve iş dünyası ile merkez üssü konumundadır.²

Hazar, içerisinde Avrupa'nın en büyük akarsuyu olan Volga Nehri'nin de bulunduğu 130'dan fazla, çeşitli ölçeklerdeki akarsular tarafından beslenmektedir. Don ve Volga nehirleri arasındaki kanal ile Hazar Karadeniz'e de bağlanmaktadır.³ Kafkaslar ve Hazar havzası, Güneydoğu Avrupa'nın Anadolu ile Orta Doğu, Basra Körfezi, Afganistan ve Hindistan'la komşu coğrafyasıdır.

Hazar havzası, Orta Asya'nın ticari zenginliğinin taşınması bakımından Avrupa ile Asya arasında Anadolu'ya ulaşan bir köprü niteliğindedir.

Ekonomik ve biyolojik rezervlerinin önemi bakımından dünyadaki denizler arasında ayrıcalıklı yeri olan Hazar, Volga kıyısı, Trans-Kafkasya, Kuzey Kafkasya, Orta Asya ve İran arasındaki deniz taşımacılığı ile ekonomik ilişkiler kurmakta ve geliştirmektedir. Uygun coğrafi konumu, biyolojik rezervleri, zengin petrol, doğalgaz, fosforit, mirobilit, tuz, iyot, brom rezervleri, Hazar'ın stratejik önemini arttırmaktadır.⁴ Hazar Coğrafyasını gösteren harita Ek-A'dadır.

1. 1. 2. Hazar Havzası'nın Yakın Tarihçesi

Hazar coğrafyası ve Kafkaslar, kavimler kapısını içinde bulunduran, bugün bile onlarca farklı dil konuşan insanların yaşadığı bir bölgedir. Bunlardan başlıcaları ise; Akhun, Sasani İmparatorluğu, Hazar Hanlığı, Moğollar, Selçuklar, Bizans, Hazar Devleti, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve İran devletleridir.⁵

² Thomas L. Timoty, Shull John, **Rusya'nın Milli Çıkarları ve Hazar Denizi**, çev. Yılmaz Tezcan, Ülke Kitapları, Temmuz 2000, s. 112.

³ Sinan Oğan, Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü, 'Erişim', <http://www.turksam.org/tr/a153.html>, 05.09.2009.

⁴ Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 6.

⁵ Kamil Uslu, "Hazar Bölgesi Enerji Kaynaklarının Ekonomik ve Uluslararası Boyutu", **Marmara Üniversitesi İİBF**, cilt 21, sayı 1, 2006, s. 101.

Hazar ve Kafkasya 18. ve 19. yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu, Çarlık Rusya'sı ve İran'ın nüfuz mücadelelerine sahne olmuştur. Osmanlıların 1877–1878'deki Ruslara karşı kaybettiği savaş ile bölgeden çekilmesinin ardından, Türkler yaptığı dostluk antlaşmalarına sadık kalırken, İran'da sınırlı ve yetersiz gücü sebebiyle gelişmelere sesini çıkaramamıştır.⁶ Bu mücadele daha sonra Hindistan yolunu kesmek isteyen Rusya ile bu yolu açık tutmaya çalışan İngiltere arasında devam etmiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra ise bu durum, çok taraflı bir rekabet alanına dönüşmüştür. Geline çağda bölge üzerinde Rusya, Türkiye ve İran gibi bölge ülkelerinin yanı sıra, ABD, AB, İsrail, Pakistan, ÇHC ve Japonya gibi bölge dışı ülkeleri de ilgi duymaktadır.⁷

1. 1. 2. 1. Soğuk Savaş Öncesi Hazar Bölgesi

Hazar havzasında petrol ilk kez Bakü ile birlikte anıldı. Bakü ile petrol'ün ayrılmaz birer ikili olması 2600 yıllık petrol çıkarılmasına dair belgelere dayalı bilgiler, Bakü'nün yerleşik bulunduğu Abşeron Yarımadası'nda 7. ve 8. yüzyıla kadar gitmekte o dönemlerde petrolün ilkel yollarla elde edildiği bilinmektedir.⁸ 1594'de Abşeron Yarımadası'nda 35 m derinliği olan birinci basit kuyu kazılmış, 1806'da ise aynı yerdeki 50 adetlik kuyu sayısı 1821'de 120'ye çıkmıştır. İlk esaslı petrol kuyusu 1847'de Bibi Heybet petrol bölgesinde, Rus mühendis Semenov tarafından sondajlanmıştır. Bakü, 19. yüzyılın sonunda dünya çapında ün kazanmıştır.⁹ 1872'den itibaren Avrupalılar bölgedeki petrol kuyularına ilgi duymuşlardır. 1873'de Nobel kardeşler bölgede petrol sektörüne yatırım yapmaya başlamışlar ve 1877'de dünyadaki ilk petrol gemisi (Zoroaster) kendileri tarafından inşa edilerek

⁶ Yılmaz Karadeniz, **İran' da Sömürgecilik Mücadelesi Kaçar Hanedanı**, Bakış Yayınları, İstanbul, 2006, s. 101.

⁷ Çağrı Kürşat Yüce, "Avrasya'da Yaşanan Enerji Savaşları Sürecinde Türkiye'nin Siyaseti Ne Olmalı", **2023**, sayı 77, Eylül 2007, s. 43.

⁸ Petrol Tarihi, 'Erişim', http://www.sektorler.web.tr/enerji/petrol/petrolun_tarihi.htm, 15.09.2009.

⁹ Elçin Nevruzov, **Azerbaycan Petrollerinin Ekonomik ve Siyasi Açından Değerlendirilmesi**, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2003, s. 13–14.

Hazar'da kullanılmaya başlanılmıştır. 1879'da ise ilk petrol şirketini kurmuşlardır.¹⁰ 1872–1913 yılları arasında Bakü'den çıkarılan petroller Rusya'daki bütün petrol üretiminin yüzde 95-97'sini, dünya petrol üretiminin ise yüzde 50'sini karşılamıştır.

SSCB'nin işgalinin ardından 1922'de Azerbaycan'ın Bibi Heybet bölgesindeki İliç Körfezi'nde de ilk petrol üretimi gerçekleştirildi. Bakü petrolleri 1940'lı yıllara kadar Sovyet petrol üretiminin yüzde 70'ini karşılamaya devam etti. Bakü'nün bu özelliği, II. Dünya Savaşı'nda askeri hedeflerin başında yer almasına sebebiyet verdi.¹¹

1949'da dünyada ilk defa modern sanayi usulü ile petrol elde edilmesi de Hazar Denizinde başlamış ve SSCB için önemli bir ekonomik gelir kaynağı haline gelmiştir.¹²

Yeni keşfedilen yataklarla SSCB içindeki önemli bir petrol üreticisi cumhuriyet olan Azerbaycan 1986 yılına kadar SSCB'nin denizden çıkardığı petrolün yüzde 60'nı tek başına karşılamıştır. Soğuk savaşın sona ermesi ve Hazar havzasında yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, 1990'ların sonuna doğru, Körfez petrolüne alternatif arayan büyük petrol şirketleri için bu bölge, giderek artan bir öneme sahip oldu. Dünyanın en büyük iç denizi olan Hazar, Orta Doğu ve Sibirya-Kuzey Kutbu bölgelerinden sonra, dünyanın üçüncü en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerini barındırması, tarihin ilk çağlarından beri Avrasya coğrafyasında Doğu-Batı, Güney-Kuzey ulaşım hatlarına sahip olması sebebiyle stratejik öneme sahiptir.¹³

1. 1. 2. 2. Soğuk Savaş Sonrası Hazar Bölgesindeki Siyasi Gelişmeler

Soğuk savaşın sona ermesi, öncelikle Doğu Avrupa'da Polonya ile başlayan, Macaristan ile süren ve Doğu Almanya ile doruğa çıkan

¹⁰ Natık Aliyev, "Petrol Azerbaycan'ın Milli Serveti", **Diyalog Avrasya Dergisi**, Şubat 2001, s. 82–84.

¹¹ Rasul Gouliev, **Petrol ve Politika**, çev. Fatma Feran, Ar Matbaası, İstanbul, 1997, s. 37.

¹² Aras, age, s. 7.

¹³ Thomas Prugh, Christopher Flavin, Janet L.Sawin, **Petrol Ekonomisini Değiştirmek, Dünyanın 2005 Durumu**, çev. Ayşe Başcı, Tema Yayınları, İstanbul 2005, s. 125.

“Komünizm”i bitiren halk hareketleri sonucunda ilk büyük etkisini Berlin duvarının yıkılışıyla göstermiştir. SSCB’nin dağılmasıyla, 1991 yılında Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ile Kafkasya’daki Azerbaycan gibi Türk unsurlarının hakim olduğu yeni Türk devletleri kurulmuştur.¹⁴

Doğu Kafkasya’dan başlayarak Özbekistan’ın doğu sınırına, yani Fergana Vadisi’ne kadar uzanan Hazar havzası enerji kaynakları Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Özbekistan tarafından sahiplenilerek paylaşılmaktadır.

Strateji uzmanlarının Hazar hakkındaki jeopolitik değerlendirmelerine göre; bu yeni devletlerin açık denizlere çıkışlarının bulunmayışı, sahip oldukları petrol ve doğalgazı tüketici pazarlara ulaştırmadaki en büyük engeldir. Bu nedendir ki Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan özellikle bağımsızlıklarını kazandıkları ilk yıllarda enerji kaynaklarını Rusya üzerinden değerlendirmek zorunda kaldılar.

Türk Cumhuriyetlerinin üzerindeki kominizm baskısının etkisiyle üretim sisteminin “Sovyet üretim çarkının dişlileri gibi şekillendirilmiş” olmasının doğurduğu sonuçlar, Rusya’ya Hazar devletleri üzerinde hakimiyet imkânı sağlamaktadır. Ayrıca bu ülkelerdeki etnik ve kültürel yapılanmada değişkenlik göstermektedir. Türk Devletlerinde yaşayan önemli derecedeki Rus nüfusu yine bu cumhuriyetlerde ekonominin kilit noktalarında görev almışlardır. Rusya, Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan Rus asıllı nüfusunun haklarının korunmasını öncelikli amaç olarak nitelendirmekte, kendi hak ve güvenliklerini korumak için gereğinde müdahale edebileceğini dahi belirtmektedir. Bağımsızlığını Sovyetler Birliğinden kazanan bu ülkelerin dış güvenlikleri de tamamen Rusya tarafından üstlenilmiş olup, dört Türk Cumhuriyetinin sınırları Rus sınır muhafızları tarafından korunmaktadır. Üstelik Rusya’nın, Avrasyacılıkla aynı doğrultuda olduğu düşünülen Slav

¹⁴ Celalettin Yavuz, “Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları için Büyük Oyunlar”, **2023**, sayı 66, Ekim 2006, s. 14.

milliyetçiliğinin etkisiyle, SSCB'den ayrılan cumhuriyetleri yeniden Rusya'nın etkisine alma peşindedir.¹⁵

SSCB'nin dağılmasıyla onu takip eden dönem içerisinde öncelikle Hazar petrol ve doğalgaz enerji kaynaklarına sahip Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini güçlendirmek, hatta bir egemenlik ilişkisi biçimine dönüştürmek stratejisi, bölgeyi çevreleyen Rusya-Türkiye-İran başta olmak üzere, güçlü ülkeler tarafından yürürlüğe konulmak istenmiştir. İran, Türkiye ve Pakistan bölgeyle doğrudan iletişim bağlarını kurmaya çalışarak, doğu, batı ve güneye ilerlemesi beklenen boru hatları için kendi yollarının tercih edilmesini arzu etmişlerdir. Bu sebeple ABD, Avrupa ve Asya petrol şirketleri arasında bölge petrol ve doğalgazının tüketici ülkelere ulaştırılması için büyük bir rekabet yaşanmıştır.¹⁶

Bölgede eski rezervlere ek olarak, zengin yeni hidrokarbon rezervlerinin keşfi devam etmektedir. 2000'li yılların başlarında bazı kaynaklarda, bu bölgede bulunan enerji rezervlerinin dünyada üçüncü sırada yer alacak potansiyele sahip olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple de Hazar bölgesinin, 21. yüzyılda ikinci bir Basra Körfezi olabileceği düşüncesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹⁷

Hazar Denizi etrafında yeni Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkması, bunların dünyanın en büyük enerji rezervlerine ortak olmaları, bu kaynakları uluslararası işbirliği ile çıkararak bozuk ekonomik yapılarını güçlendirmek istemeleri, ABD ve Rusya arasında zaman zaman büyük bir güç mücadelesini başlatmıştır.

Hazar havzası, soğuk savaş sonrası önemli siyasi sorunların da yer aldığı bir bölge olmuştur. Bunlardan Azerbaycan'ın batısında yer alan Dağlık Karabağ meselesi 1988 yılından itibaren bölgedeki istikrarı bozan unsurlardan birisidir. 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, Dağlık

¹⁵ Yavuz, "Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları için Büyük Oyunlar", s. 19.

¹⁶ Ahmed Raşid, **Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya' da Yeni Büyük Oyun**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2001, s. 238-239.

¹⁷ Elvira Borombaeva, **21.Yüzyılda Türkiye Üzerinden Dünya Pazarlarına Ulaştırılacak Hazar Petrol Boru Hatları Seçenekleri ve Türkiye**, Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2002, s. 14.

Karabağ'ın özerklik statüsünü feshettiğini açıklamıştır. Bu duruma karşı Dağlık Karabağ'a yerleşmiş bulunan Ermeniler 1991'de Yukarı Karabağ Cumhuriyeti'ni ilan ederek Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'na başvurmuşsa da, bu ilan ve başvuru uluslararası platformda kabul görmemiştir.¹⁸ Karabağ'da Ermenilerce gerçekleştirilen şiddet eylemleri ve ayrılıkçı hareketler 1992 yılında çatışmaların şiddetlenmesine neden olmuştur. Ermeniler 1992'de bölgede etnik temizliğe hız vermiş Hocalı'ya düzenledikleri saldırıda 600'den fazla sivil katletmiş ve 1285 kişiyi rehin almışlardır.¹⁹

1992–1993 döneminde katliama varan çatışmaların ardından Rusya'nın yardımıyla Ermeniler, Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal etmişlerdir. Ermeniler Dağlık Karabağ'ın eskiden bu yana kendi toprakları olduğunu iddia ederek bölgede yaşayan Azerbaycan Türklerini mülteci konumuna düşürmekte ve bölgenin etnik yapısını değiştirerek enerji nakil hatlarında tampon bölge rolü alabilecek Dağlık Karabağ'ı bu fırsatlardan yoksun bırakmaktadırlar.²⁰ Dağlık Karabağ Sorunu'nun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi sadece Azerbaycan'ın değil, Türkiye'nin de temel politikası olmaya devam etmektedir.²¹

Kafkasya'nın kuzey kesiminde yer alan özerk cumhuriyetler, Rusya'nın Hazar enerji kaynaklarına olan irtibatı açısından önemlidir. Çeçenistan örneğinde olduğu gibi Rusya'ya bağlı bu bölgede yıllarca çatışma yaşanmıştır. Çeçenistan sahasının, Hazar Denizi'nden çıkarılan petrolerin Avrupa'ya aktarıldığı güzergah²² üzerinde bulunması ve önemli zenginliklere sahip olması nedeniyle bölgedeki çatışmalar ayrı bir önem arz etmektedir. Hazar petrollerinin İran, Gürcistan ve Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaştığı son

¹⁸ Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülke İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı)**, Ankara, 2000, s. 12.

¹⁹ Murtuz Elesgrov, **Tarihimizin Facieli Seifeleri: Soygırım**, Azerbaycan Parlamentosu Yayını, Bakü, 2000, s. 12.

²⁰ Havva Memmedova, "Ermeni Propagandası veya Mülteci ve Dağlık Karabağ'da Etnik Temizleme Politikası", **Jeopolitik**, sayı 68, Eylül 2009, s. 46.

²¹ Müslüm Güzel, **Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Uyum: Siyasi, Enerji, Ekonomik ve Kültürel Boyutu**, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 39.

²² Çeçenistan: Tengiz ve Bakü petrollerini Novorossiysk'e çıkarabilecek boru hatlarının geçebileceği tek uygun coğrafyaya sahip ülkedir. (Bkz. Yunus Şen, **Hazar'ın Kanı: Orta Asya'nın Petrolle Yazılan Tarihi**, Doğan Egmont Yayıncılık, Şubat 2009, s. 149.)

derece stratejik coğrafyada bulunan bu coğrafyadan Rusya'nın vazgeçmek istememesiyle, çatışmaya kadar varan gerginlikler yaşanmıştır.²³

Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti'nin 1994'de Rusya'dan bağımsızlığını istemesiyle başlayan çatışma ortamı, 1996'da ateşkes ilanına kadar aralıksız devam etti. 31 Ağustos 1996'da Çeçenistan'dan Aslan Mashadov ve Rusya'dan General Aleksandr Lebed arasında imzalanan Hasayvurt anlaşması ile Çeçenistan'ın statüsünün 31 Aralık 2001'e kadar çözüme kavuşturulması karara bağlanmıştır. Bu zaman süresince Çeçenistan Ordu Komutanı Aslan Mashadov ülkesinin Devlet Başkanı seçilmiştir. Fakat Ekim 1999'da Rusya, Şamil Basayev'in Dağıstan'a müdahalesini bahane ederek Çeçenistan'ı "uluslararası terörizmin destekleyicisi" olarak sorumlu tutmuş, yaptığı katliamları uluslararası kamuoyunda meşru müdafaa hakkı olarak tanımlamıştır.

Mart 2003'te Çeçenistan'da düzenlenen referandumla Rus yanlısı Ahmed Kadirov Özerk Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı seçildi. 9 Mayıs 2004'te bir patlama sonucu hayatını kaybeden Ahmed Kadirov'un yerine Ali Alhanov geçmiş, bir süre sonra ise Ahmet Kadirov'un oğlu Rus yanlısı Ramazan Kadirov yönetime gelmiştir.²⁴

Çeçenistan'ın bağımsızlığını kazanması Rusya'nın Hazar'daki ve Kafkaslardaki kontrolünü kaybetmesi demektir. Ayrıca burada yaşanabilecek bir bağımsızlık hareketinin Kafkasya'daki hatta Sibiryadaki diğer Özerk Cumhuriyetlere sıçraması riski, Rusya açısından önemli bir güvenlik sorunudur.²⁵

Rusya, bölge ülkelerinin ABD'ye yönelimlerini önlemek, enerji kaynaklarının güzergahları da dahil, kendi enerji stratejilerini benimsetici faaliyetler içerisindedir. Özellikle 11 Eylül 2001'de yaşanan gelişmeler çerçevesinde ABD'nin hızla Afganistan civarında nüfuz sahibi olmaya çalışması, kapılarını Amerikan üslerine açan Özbekistan ve Kırgızistan'ı,

²³ Metin Bilgici, **Hazar Enerji Havzasının Türkiye ve Çevre Ülkeler Açısından Stratejik Önemi**, Yüksek lisans tezi, Gebze, 2005, s. 109.

²⁴ İhsan Çomak, "Aslan Mashadov'un Ölümü ve Çeçen Direnişinin Son Perdesi", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları (OAKA)**, 28.10.2008, s. 33.

²⁵ Mustafa Gökçe, "Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, sayı 3, Şubat 2008, s. 181.

rahatsız etmiştir. Daha sonra bu ülkeler, Rusya ve Çin'in desteklediği Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)²⁶'ne katılarak, ABD'nin karşısında kendilerini güvence altına almış görünmektedirler.²⁷

Gürcistan'ın Ağustos 2008'de kendi toprakları içerisinde yer alan Güney Osetya bölgesine müdahalesi ve sonrasında Rusya'nın savaşa müdahil olmasıyla Kafkasya'da bir anda dengelerin değiştiği düşünülmektedir. Bu çatışma öncesi Batı ve Rusya arasında genel bir güç dengesi mevcut iken Rusya bu savaşta bölgedeki çıkarlarını askeri müdahaleler dahil her türlü imkanıyla sağlayacağını göstermiştir. Gürcistan'ı askeri olarak ağır bir yenilgiye uğratması, Rusya'ya bölgede üstünlük sağlarken, Gürcistan'ın müttefiki Batılı güçlerin bölgedeki etkisinin zayıflamasına sebep olmuştur.²⁸ Rusya-Gürcistan çatışması sonrasında, Ağustos 2008'de Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlıkları Rusya tarafından tanınmıştır.

Rusya'nın şiddetine uğrayan Gürcistan, Güney Kafkasya'daki anahtar ülkedir. Gürcistan, Hazar petrolünün Batı'ya ulaştırılmasında kullanılan boru hatları güzergahında yer alması açısından da Rusya için önemli bir coğrafi konuma sahiptir.²⁹ Hazar havzasının önemini belirten hususlar kısaca şöyle özetlenebilir;

- 20. yüzyıl politikalarını önemli ölçüde etkileyen, jeopolitik teorilerde belirtilen merkezde yer almaktadır.
- Doğusu Rusya ile Çin gibi iki süper güç arasındaki "tampon" coğrafyada bulunmaktadır.
- Medeniyetlerin, dinlerin ve dillerin kesiştiği bir coğrafi kavşağa sahiptir.
- Türkiye açısından da dil, kültür, tarih, din ve soy gibi ortak unsurları büyük ölçüde paylaşan Türk kültür çevresine dahil bulunmaktadır.³⁰

²⁶ Şanghay İşbirliği Örgütü: Shanghai Cooperation Organization.

²⁷ Hakan Kantarcı, "Türk Dünyası'nın Jeopolitik Konumuna Yönelik Güç Mücadeleleri ve Türk Dünyası Kültür Birliği Stratejik Öngörüsü", **2023**, sayı 76, Ağustos 2007, s. 46-47.

²⁸ Oğan, "Kafkasya Savaşı ve Türkiye", **2023**, sayı 88, Ağustos 2008, s. 4.

²⁹ Yelda Demirağ, "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası", **2023**, sayı 88, Ağustos 2008, s. 27-28.

³⁰ Yavuz, "Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları için Büyük Oyunlar", s. 14-15.

1. 2. Basra Körfezi Coğrafyası'nın Genel Özellikleri ve Kısa Tarihçesi

1. 2. 1. Basra Körfezi Hakkında Genel Bilgiler

Basra Körfezi, Arap yarımadasını İran'dan ayıran, Hint Okyanusu'nun 970 km (600 deniz mili) uzunluğundaki koludur. 230.000 km² (88.800 deniz mili)'lik alanı kapsar. Deniz'in derinliği maksimum 102 m'dir ve 11,3 milyon³ su hacmine sahiptir.³¹ 1960'dan bu yana bazı Arap devletleri Körfez için "İran-Arap Körfezi" olarak bahsetmiştir. Bu Körfez, güneyde Hürmüz Boğazı'ndan, kuzeyde Fırat ve Dicle nehrinin karışmasıyla oluşan Şatt-ül Arap nehri deltasına kadar uzanır. Hürmüz Boğazı ise 34 mil ile Körfezin en dar yeri olup, dünya ekonomisinin temel yakıtı petrolü taşıyan gemilerin geçiş noktasıdır. Orta Doğu'nun hassas açılımı Basra Körfezi; nüfus açısından bölgedeki en baskın ülke İran ile diğer yedi Arap devleti (Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman) tarafından çevrilmiş durumdadır. Bu ülkeler ile beraber ele alındığında ise Basra bölgesi yaklaşık 5 milyon km²'lik bir alanı kaplar ki, bu alanda da 118 milyon civarında nüfusun bulunduğu bilinmektedir.³²

Basra Körfezinde sınırları bulunan Irak, Arap yarımadasının kuzeydoğusunda, kuzeyde Türkiye (352 km), doğudan İran (1.458 km), güneydoğudan Basra Körfezi ve Kuveyt (240 km), güneyden Suudi Arabistan (814 km), batıdan Ürdün (181 km) ve Suriye (605 km) ile sınırı paylaşmaktadır.³³

437.072 km² yüzölçümüne sahip Irak Cumhuriyeti'nin resmi dili Arapçadır. Ülkede Arap, Kürt ve Türkmen etnik gurupları mevcuttur. Yine bu

³¹ Christopher C. Joyner, **The Persian Gulf War, Lessons for Strategy, Law and Diplomacy**, Greenwood Press, Connecticut, 1990, p. 3.

³² Abdulkadir Gerçeksever, **2003 Irak Krizi Sonrası Basra Körfezi Güvenliği**, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yüksek lisans tezi, Gebze, 2005, s. 1.

³³ Selçuk Hayli, Hayati Doğanay, "Irak'ın Başlıca Coğrafi Özellikleri ve Petrol Yatakları", **Fırat Üniversitesi**, Elazığ, 2007, s. 4.

guruplar da kendi aralarında çok sayıda değişik mezheplere ve guruplara bölünmüşlerdir.

Suudi Arabistan, 1.960.582 km²'lik yüzölçümü ile Arap yarımadasının yaklaşık 4/5'ini kaplamaktadır. Körfez terminalleri vasıtası ile Asya'ya, Kızıl Deniz terminalleri vasıtası ile de Afrika ve Avrupa kıtalarına geçiş bölgesi durumundadır.

Suudi Arabistan'ın kara sınırları toplamı 4.415 km, toplam sahil şeridi uzunluğu ise 2.640 km'dir. Doğusunda Basra Körfezi ve BAE, batısında Kızıldeniz, kuzeyinde Ürdün, Irak, Kuveyt, güneyinde Yemen ve Umman ile sınırlarını paylaşmaktadır. Ülkenin büyük bölümü kuru ve sıcak bir iklime sahiptir.³⁴ Arazi şekilleri açısından genellikle çöllerle kaplıdır.

Arap yarımadasının güneydoğusunda bulunan BAE; Suudi Arabistan (457 km) ve Umman (410 km) ile kara sınırı paylaşmaktadır. Basra Körfezi'nde ise 1.318 km kıyısı bulunmaktadır.

Orta Doğu ülkeleri arasında ve Basra Körfezi kıyısında yer alan Kuveyt, doğudan Basra Körfezi (290 km), güneyden Suudi Arabistan'la çevrilidir. Körfez'de Kuveyt'e ait 9 ada mevcuttur. Salimiye tepesinde bulunan noktaların en yükseği 300 m civarındadır.³⁵

Bahreyn, Basra Körfezi içinde Suudi Arabistan ve Katar kıyıları önünde bulunan ada sayısı toplamı 35'e ulaşan takımadalardan oluşmaktadır. Ülkeye adını veren ve adaların en büyüğü Bahreyn Adası'nın yüzölçümü 565,7 km²'dir. Başkent Menama'da bu adadadır.³⁶

Arap yarımadasının doğusunda, Basra Körfezi'ne uzanan küçük bir yarımada olan Katar, güneyde Suudi Arabistan ile kara sınırı, batısında bulunan Bahreyn ve doğusunda yer alan BAE ile deniz sınırı bulunmaktadır. Başlıca şehirleri Doha ve Umm Said'dir.³⁷ Katar Devleti, Basra Körfezi'nde bir

³⁴ Gerçeksever, age, s. 243.

³⁵ Kuveyt, 'Erişim', <http://www.enfal.de/kuveyt.htm>, 16.04.2010.

³⁶ Bahreyn, 'Erişim', <http://www.pdfqueen.com/html/aHR0cDovL3d3dy5lbHlhem1hc2kub3JnL29kL2JhaC5wZGY=>, 17.04.2010.

³⁷ The CIA Factbook 2009 "Qatar", 'Erişim', <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html>, 17.04.2010.

yarım ada üzerinde bulunmaktadır. Katar halkının çoğu Vahabi olmakla beraber, ülkede yüzde 25 civarında Şii nüfus bulunmaktadır.³⁸

Basra Körfezi; Orta Doğu'yu Afrika'ya, Hindistan ve Çin'e bağlayan önemli bir ticaret yolu üzerinde olmanın yanı sıra, halklarının daha çok İslami kimliğe ait olduğu ve günümüzde petrol ürünleri bakımından küresel güçlerin iştahını kabartan bir bölgedir. Körfez; insani, ticari ve dinsel hareketlerin değişimi ile mukayese edilebilecek, tarihsel açıdan kaynaşmış bir bölgedir. Modern çağdan önce, bölge insanların inci avcılığı, balıkçılık ve uzak yol ticareti üzerine kurulmuş bir denizcilik kültürünü paylaştığı ve birçok kabilenin serbestçe hareket edebildiği bilinmektedir. Tarihsel süreçte Körfezdeki insanların Körfezden dışa doğru çıkış aradığı ve bölge denizcilerinin Doğu Afrika ve Hindistan ile sıkı bağlar kurduğu bilinmektedir. Orta Doğu'nun birçok yerinde olduğu gibi, bölgedeki toplum da kabilesel olarak organize olmuştur ve kabileler modern devletin ortaya çıkmasında anahtar rolü üstlenmektedir.

Basra Körfezi, Doğu-Batı enerji koridorunun ham petrol arz merkezlerinden birini oluşturduğundan büyük stratejik öneme sahiptir. Bölge, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin arasında nüfuz oluşturma yarışına konu olmaktadır. Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, küresel güçlerin bölgeye ekonomik çıkarları için yakınlaşması, İran-İrak savaşı, Kuveyt'in işgali, 1991 Körfez Harekatı, 11 Eylül 2001 ABD'de yaşanan terör saldırıları neticesinde gerçekleşen Afganistan'daki müdahaleler sonucu, siyasi değişiklik, yine bu olaylarla ilişkilendirilerek bir diğer Körfez ülkesi Irak'ta bir takım nedenlere dayandırılmaya çalışılan müdahaleler ve bölge üzerinde yaşanan mücadelelerin sebebi; bölgenin sahip olduğu dünyanın en zengin fosil yakıtlarıdır.³⁹

Bugün, Basra Körfezi'nde bulunan devletlerarasında milli güç unsurları açısından İran, Irak ve Suudi Arabistan'ın etkili devletler olduğu, diğer devletlerin fiziki, siyasi ve devlet organizasyonlarının belirgin bir güce sahip

³⁸ Lenore G. Martin, **The Unstable Gulf: Threats from Within**, Lexington Books, Lexington, 1984, p. 81.

³⁹ Cengiz Köylü, **Küresel Strateji ve Uluslararası Güvenlik**, Hak Basımevi, İstanbul, 2006, s. 156.

olmadıkları kabul edilmektedir. Çünkü bu ülkelerden bazıları toprak büyüklüğü, bazıları nüfus büyüklüğü olarak, bazıları ise ekonomik gelişmişlik olarak diğerlerinden farklı görünse de, genelde birbirlerini tek başlarına ortadan kaldıracak tehdit kapasitesine sahip değildirler.⁴⁰

Bazı uzmanlarca bölgenin önemi şöyle vurgulanmıştır; “İrak’ın kontrolü, petrolün yakıt olarak değil, güç olarak kullanımı içindir. Basra Körfezi’nin kontrolü; Avrupa’nın, Japonya’nın ve Çin’in kontrolü içindir. Körfez’in kontrolü ile bir bakıma bölge petrolünün vanası bizim elimizin altındadır”⁴¹ düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu neticeyle Körfez’deki ülkeler ve bu ülkelerin petrol-doğalgaz politikaları sırasıyla ve özet bilgilerle sunulmuştur. İran ise, önceki bölümlerde yer aldığından, bu bölümde aynı başlık altında incelenmemiştir. Basra Körfezini gösteren harita ek-R’dedir.

1. 2. 2. Basra Körfezi’nin Yakın Tarihçesi

Basra Körfezi mevcut stratejik önemini 19. yüzyılın ortalarına doğru, İngiltere, Çarlık Rusya’sı ve Osmanlı Devleti’nin bölgede buluşmasıyla kazanmıştır. 1800’lerin başında bölgede iktidarını sağlayan İngilizler, yaklaşık 150 yıl hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. İngiltere, Körfez üzerindeki siyasi otoritesini daha çok kendi himayesinde devletler yaratmak yerine, yerel kabile otoritelerine kendi dış politikalarını benimsetmeyi tercih etmiştir. 1899’da Osmanlı himayesi altındaki Kuveyt bunun en açık göstergesidir. I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu toprakları Batı’lı güçlere devretmesiyle şekillenen yeni haritada Irak, Suudi Arabistan ve Körfez’in batı bölgelerini içeren Arap Şeyhlikleri olmak üzere İngiliz koruması altında kalmışlardır.

İngiltere’nin 1971’de bölgeyi terk etmesinin ardından İran, Irak ve Suudi Arabistan hemen hemen aynı güce sahip bulunan devletler olarak bölgede başrol oyuncusu haline geldiler. Bu devletler özellikle 1971’de petrol

⁴⁰ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD**, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ocak 2004, s. 11.

⁴¹ Michael Klare, Thirty Year Itch, Robert Dreyfuss March 1, 2003, ‘Erişim’, www.motherjones.com, 22.04.2010.

fiyatlarının hızlı artış göstermesiyle gelirlerini önemli ölçüde arttırdılar. 1975’de İran ve Irak arasında baş gösteren sorunların iki ülkeyi 1980’de savaşa sürüklediği görülmüştür. 8 yıl süren İran-Irak savaşı sonucunda dünyaya hakim olan iki kutubun (ABD-SSCB) siyasi müdahaleleriyle savaştan tam bir galip çıkmamış bu sebeple bölgede genel denge bozulmamıştır.⁴²

İran ve Irak arasında 1 milyondan fazla insanın öldüğü bu savaş 8 yıl sürmüştür. Bu savaşın başlıca nedenleri arasında Şattül-Arap üzerindeki anlaşmazlıklar yer almaktadır. Irak’ın denize açılan tek yolu olduğu bilinen Şattül-Arap’ı kullanamaması demek, Irak’ın temel ihracat maddesi petrolü deniz yoluyla pazarlayamaması anlamını taşımaktadır. Bu savaşta kimyasal silahlarda kullanma yoluna gidilen İran-Irak savaşı, bir nevi Basra Körfezi’ndeki bölgesel üstünlük mücadelesi ve İran İslam Devrimi’nin yayılma tehlikesini tehdit altına alma şeklinde ortaya çıkan bir olaydır. Ancak savaş sonunda Batılı ve Sovyet ülkelerinin desteği ile İran tehlikesinin etkisini yitirdiği düşünülürken, Irak tehlikesinin ortaya çıktığı göz ardı edilmişti.

Bölge üzerinde hakimiyet kurmayı amaçlayan Irak, güç kullanarak Kuveyt’ten toprak iddia etmeye başlamıştı. Bu sebeple Irak, 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt’i önce işgal sonra ilhak ettiğini açıklamıştır. Irak böylelikle dünya mevcut petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 20’sinde sahip olmuş oluyordu. Dolayısıyla bu durum ABD’yi başta olmak üzere birçok ülkeyi de rahatsız etmiştir. Bu sebeple ABD, 1980–1988 yılları arasında kendi çıkarları gereği yarattığı iddia edilen savaşta bölgesel ve küresel gücünü sürdürebilmesi açısından Irak’ı etkisiz hale getirmek istemiştir.⁴³

1991 yazında, “Çöl Fırtınası Harekatı” ismiyle anılan müdahale, Suudi Arabistan’dan havalanan ABD ve İngiliz savaş uçaklarının ilk hedefte Irak’ın bütün nükleer, biyolojik ve kimyasal tesislerini, hükümet idare ve komuta

⁴² Tayyar Arı, **2000’li Yıllarda Basra Körfezi’nde Güç Dengesi**, Alfa Yayınları, 4. baskı, 1999, s. 6.

⁴³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, Genişletilmiş 12. Baskı, İstanbul, 2000, s. 32.

kontrol merkezlerini, radar ve hava erken uyarıcı sistemleri başta olmak üzere Irak'ın stratejik üslerini bombalayarak yok etmesini istemişlerdir.⁴⁴

Harekatın sonunda (28 Şubat 1991) Irak kuvvetleri Kuveyt'ten çekilmiş, Saddam Hüseyin ise BM kararlarına uymayı taahhüt etmiştir.⁴⁵

ABD'nin 2001 yılı sonlarında Afganistan'a müdahalesinin ardından, Irak'ında kimyasal ve nükleer silahları depo ettiğini iddia eden ABD ve İngiltere, Irak'ın BM ile sağladığı işbirliğine aldırımsızın Mart 2003'te Irak'a müdahale gerçekleştirmiş, 9 Nisan 2003'te Başkent Bağdat'a girerek yönetimi devretmişlerdir.

Bu neticeyle barış ve demokrasi getireceğinin vaadiyle Irak'a giren ABD'li kuvvetler 2010 yılına gelinmesine rağmen hala bunu başaramamış, aksine huzur ve emniyetin sağlanacağı Irak, belirsiz bir kaos ortamına sürüklenerek her gün onlarca insanın öldüğü bir ortam haline gelmiştir.

⁴⁴ Eric Laurent, **Çöl Fırtınası**, çev. Erden Akbulut-T. Ahmet Şensilay, E Yayınları, İstanbul, Kasım, 1999, s. 34.

⁴⁵ Ali İhsan Gürler, **ABD'nin Yeni Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Ocak 2005, s. 176.

II. BÖLÜM

DÜNYA, HAZAR HAVZASI VE BASRA KÖRFEZİ'NİN HAM PETROL, DOĞALGAZ REZERV, ÜRETİM VE TÜKETİM ORANLARI

2. 1. Dünyada Mevcut Yenilenemeyen Enerji Kaynakları İçerisinde Petrol ve Doğalgaz'ın Görünümü

2008 yılı itibariyle küresel enerji ihtiyacının yüzde 34,6'sını karşılayan petrolün, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)⁴⁶'nın yansımalarına göre 2030 yılında toplam enerji tüketimindeki oranının yüzde 33 olması beklenmektedir. Son yıllarda doğalgaz talebindeki yoğun artış sürerken, petrol talebinde dikkat çekici bir artış beklenmediği, ancak kömür tüketiminde doğalgazinkine benzer bir artış beklendiği ileri sürülmektedir.⁴⁷

Dünya birincil enerji kaynaklarının üretimine, önümüzdeki yıllarda da hız kesilmeden devam edileceği ve yenilenemeyen enerji kaynaklarından doğalgazın payının 2020'de yüzde 28,5 ulaşacağı belirtilmektedir. Dünyanın enerji ihtiyacının ise önümüzdeki yıllarda, bugünkü değerlerden yüzde 50 daha fazla oranlara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu oran sanayileşmiş devletlerde yüzde 23 iken, gelişmesini sürdüren devletlerde yüzde 100'den fazladır.⁴⁸

⁴⁶ IEA: International Energy Agency.

⁴⁷ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Enerji, 'Erişim', <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=406>, 14.7.2009.

⁴⁸ Kobifinans, Dünyadaki Doğalgaz Rezervlerinin Durumu, 'Erişim', <http://www.kobifinans.com.tr/tr/sector/011901/21738>, 16.06.2009.

2. 1. 1. Dünya Petrol Rezervi, Üretimi ve Tüketimi

Petrol rezervinin 100 milyar tonu (yüzde 62) Orta Doğu ülkelerinde, 16,7 milyar tonu (yüzde 10) Rusya ve BDT ülkelerinde, 14,9 milyar tonu Afrika'da (yüzde 9) bulunmaktadır.⁴⁹

Son yıllardaki dünya petrol fiyatlarındaki aşırı yükselişe rağmen 2007 yılında dünya petrol tüketimi artmaya devam etmiş, 2006 yılına oranla 1,8 milyon varil/gün (v/g) artarak 85,2 milyon v/g olarak gerçekleşmiş, bu durum 2008 yılında büyük bir değişiklik göstermeyerek 85,7 milyon v/g olarak gerçekleşmiştir.⁵⁰

2008 yılı Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin ekonomik tahminleri doğrultusunda, 2009 yılı petrol tüketim miktarı yüzde 1,1'lik bir düşüşle 84,7 milyon v/g olması öngörülürken,⁵¹ 2009 sonu itibariyle bu durum kendini 84,4 milyon v/g şeklinde göstermiştir.⁵²

2009 yılı BP (British Petroleum)'nin "Enerji İstatistikleri Raporu"na göre ise 2008 yılı dünya enerji tüketiminde yüzde 1,4'lük artış olmuştur. Yine BP'ye göre dünyanın ispatlanmış petrol rezervinin 1.258 milyar varil seviyesinde bulunduğu, 2008 yılının tüketim miktarlarına göre petrol rezervinin 40 yıl süreyle yeterli durumda olduğu bildirilmiştir.⁵³

2008 yılında gelişmiş ülkelerde enerji tüketimi yüzde 1,3 oranında düşerken, en büyük düşüş yüzde 2,8 ile ABD'de görülmüştür. Nedeni ise 2008 ve 2009 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizdir.

Petrol fiyatlarının 2008 yılı başı itibariyle 100 dolar civarında olduğu, yılın ortalarında 144 dolara ilerleyerek en yüksek seviyeye ulaştığı ve yine

⁴⁹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Raporları, Petrol, 'Erişim', <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=40693>, 08.01.2010.

⁵⁰ T.C. Enerji Bakanlığı ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Raporları, agm.

⁵¹ International Monetary Fund (IMF), 'Erişim', <http://www.imf.org/external/>, 16.11.2009.

⁵² BP Statical Review of World Energy December 2009, 'Erişim', <http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9023771&contentId=7044470>, December 2009.

⁵³ BP Statical Review of World Energy June 2009, 'Erişim', <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6929&contentId=7044622>, June 2009.

hızla 40 dolardan az olarak yılı tamamladığı raporda belirtilmektedir. Bu gerilemenin temel nedeninde ise Yüksek Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)⁵⁴'nün, yılın ikinci yarısından itibaren gerileyen üretim ve tüketim oranlarının olduğu bildirilmektedir.⁵⁵

Dünya genelinde 2008 yılının petrol tüketiminde yüzde 0,6 civarında (420 bin varil petrol seviyesinde) gerileme olurken, Gelişmiş Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği (OECD)⁵⁶ üyesi ülkelerde tüketim, günde 1,5 milyon varil düşüş göstermiş, OECD haricindeki ülkelerde ise günde 1,1 milyon varil tüketim artmıştır.

Ortalama petrol üretimi yüzde 0,4 (günde 380 bin varil) artmasına rağmen toplamda az da olsa tüketim gerçekleşmiştir. Bu artışların temel sebebinin ise OPEC üretim artışlarından kaynaklandığı, yılsonu itibariyle yapılan üretim kısıtlamalarına rağmen, ortalama OPEC üretiminin günde 1 milyon varile yükseldiği bildirilmiştir. Bu artış genel itibariyle Orta Doğu'da olurken bölge ülkelerinden, Suudi Arabistan üretimini günde 400 bin varil, Irak ise günde 280 bin varil arttırmışlardır.⁵⁷

2009 yılı tahminlerine göre dünya ham petrol rezervlerinin 140,4 milyar ton civarında olduğu bildirilmektedir. Bölgeler içerisinde en büyük payı Orta Doğu alırken (yüzde 65,4), ardından Güney ve Orta Amerika ülkeleri (yüzde 8,6) gelmektedir. Dünya ham petrol üretiminde ise; Orta Doğu (yüzde 31) ilk sırada, ardından ABD (yüzde 10,3) ve Rusya (yüzde 8,8) gelmektedir.

Dünya petrol tüketimi ise günde 3,3 milyon tondur. Bunun yüzde 26'sını, dünya nüfusunun yüzde 4,7'sine sahip olan ABD tüketmektedir. Rezervler ve yeni buluşlar, üretim ve tüketim ile birlikte değerlendirildiğine, dünyada yaklaşık 40 yıllık bir dönemde ham petrolde arz sorunu görülmemektedir.⁵⁸ Dünya ispatlanmış petrol rezervleri ve tüketimi ek-B ve ek-O'dadır.

⁵⁴ OPEC: Organization of Petroleum Exporting Countries.

⁵⁵ BP, agm.

⁵⁶ OECD: Organisation for Economic Co-Operation and Development.

⁵⁷ Dünya Gazetesi, Dünya Enerji Tüketimi, 'Erişim',

<http://www.dunyagazetesi.com.tr/haber.asp?id=50252&cDate=>, 24.07.2009.

⁵⁸ Kobifinans, agm, s. 1.

2. 1. 2. Dünya Doğalgaz Rezervi, Üretimi ve Tüketimi

Dünya'nın sahip olduğu doğalgaz rezervlerinin büyük çoğunluğu Sibirya ve Hazar havzasında (yüzde 35,6), bulunmak koşuluyla Avrasya coğrafyasındadır. Dünya doğalgaz üretiminde ilk sırayı Rusya (yüzde 33,2) alırken, ikinci sırayı ABD (yüzde 28) almaktadır. AB üyesi ülkelerin üretim miktarlarındaki düşüş ise sürmektedir. Ancak, doğalgaz ticaretindeki artışın 2008'de artmaya devam ettiği gözlemlenmiştir.⁵⁹ Dünya doğalgaz üretimi ek-C'dedir.

Talep artışı, kömür fiyatlarının yükselmesi, elektrik üretim maliyetinin artması ve Asya Pasifik'ten sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG)⁶⁰ temininde yaşanan rekabet; 2008'de doğalgaz fiyatlarında artışa neden olmuştur. 2009'da ise yüksek fiyatların en büyük tüketim kalemi olan elektrik üretiminde, doğalgaz yerine kömür kullanımına dönüşler nedeniyle doğalgaz talebinde geçmiş yansıtımlarda tahmin edilen oranda bir artış devam etmektedir.⁶¹

BP'nin 2008 yılı verilerine göre; 130 milyar ton civarında olan dünya doğalgaz rezervlerinin yılda yaklaşık 2 milyar tonu kullanılmaktadır. Bu hesaplara göre doğalgaz rezervlerinin yeterliliği 60–70 yıldır.⁶²

Aynı rapora göre, 2008'de dünya doğalgaz tüketimi yüzde 2,5 oranında artmıştır. Bu artış, son 10 yılın ortalamasından daha az olurken, tüketiminde en büyük artış, yıllık yüzde 15,8 ile Çin'den gelmiştir. 2008'de ülkelerin doğalgaz tüketimi, enerji tüketimi içerisinde yüzde 24,1'e ulaşmıştır.⁶³ Dünya doğalgaz tüketim oranı ek-D'dedir.

⁵⁹ BP, agm.

⁶⁰ LNG: Liquefied Naturel Gas.

⁶¹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, agm.

⁶² BP, "Statistical Rewiev of World Energy", 2008, s. 7.

⁶³ BP, "Statistical Rewiev of World Energy", agm., s. 8.

2. 2. Hazar Havzası ve Basra Körfezi'nin Enerji Hammadde Potansiyeli

Hazar havzası sahip olduğu enerji potansiyelini çok çeşitli arama, geliştirme ve üretim projelerini yürüten 80'in üzerinde uluslararası petrol şirketi aracılığıyla sağlamaktadır. Sadece Azerbaycan ve Kazakistan'da 2000 yılında Batılı petrol şirketleri 50 milyar dolar tutarında üretim-paylaşım anlaşmaları imzalamışlardır.⁶⁴

2006 yılı itibariyle dünyada petrolün yüzde 11,7'si, ağırlıklı olarak Hazar havzası olmak üzere Avrasya ve Avrupa'da üretilmekteydi. Dünya doğalgaz rezervlerinin de yüzde 35,6'sı, Sibiryaya ve Hazar havzasında yoğunlaşmak kaydıyla Avrasya'dadır. Orta Doğu'daki petrolün çoğunluğu Basra Körfezi'ni çevreleyen coğrafyadan çıkartılarak Hürmüz Boğazı'ndan nakledilmektedir. Tankerlerle Körfez'de taşınan petrol, dünya üretiminin yaklaşık yüzde 40'ıdır.⁶⁵

Doğalgaz üretimi açısından Hazar'da var olan Türk Devletleri'nin 2010 yılı tahmini üretimlerinin 201 milyar m³, ihraç potansiyellerinin ise 84 milyar m³ olacağı belirtilmektedir.⁶⁶

Yeni jeopolitik görüşlere göre Hazar havzası hakkında; "Dünya enerji kaynaklarının çoğunluğu Basra ve Hazar havzalarında toplandığından, enerji politikaları da Hazar-Basra Körfezi ekseninde şekillendiği belirtilmektedir. Başka bir ifadeyle, küresel güçlerin enerji alanındaki mücadeleleri-stratejileri, yeni 'kalbgah' Basra Körfezi-Hazar havzasını kapsayan bir coğrafya üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer yandan, Dünya Adası'nın bu yeni kalbgahı ya da 'merkezi'ndeki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının dış dünyaya pazarlanması ve nakledilmesi için kullanılacak en önemli iki yol boru

⁶⁴ Anthony Cordesman, **The US Government View of Energy Developments in the Caspian, Central Asia and Iran**, DC. Centre for Strategic and International Studies, Washington, 2000, s. 10-13.

⁶⁵ Yavuz, "Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları İçin Büyük Oyunlar", s. 14.

⁶⁶ Necdet Pamir, "Hazar Bölgesinde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri", **Sempozyum Bildirisi**, Ankara, 13-14 Kasım 2000, s. 2.

hatları ve büyük tankerlerden oluşan deniz yolu taşımacılığıdır. Bu nedenledir ki, kalbgahın komşu alanları, boru hatlarını barındıran coğrafyalar petrol ve doğalgaz dolun tesisleri ve deniz ulaştırmasının düğüm noktaları da enerji stratejilerinde belirli roller oynayan diğler önemli etkenlerdir. Mckinder'in ünlü 'Kara Egemenliğı'ni öngören jeopolitik teorisi çağımızda kömürden petrol ve doğalgaza kayan bir enerji hammaddesi değışimine uğramıştır. Artık 'Kalbgaha hakim olan dünya enerji kaynaklarına hakim olur. Dünya enerji kaynaklarına hakim olan, dünyayı kontrol eder. Dünyayı kontrol eden küresel güç olur, küresel güç ise gücünü idame ettirmekte önemli avantajlar kazanır'... ABD'nin yenedünya düzeni de bundan farklı değıldir"⁶⁷ şeklinde değıerlendirmeler vardır.

Hazar, karbon fosili yanında, uranyum bakımından da oldukça zengindir. Dünya uranyum zenginleştirme ve nükleer enerji santrallerinin ağır su ihtiyacını karşılamada lider bölge kimliğı kazanacağı beklentisi mevcuttur. Dünyanın en kaliteli altını (yüzde 99.99) Özbekistan'da olup, Özbekistan'ın yıllık üretimi 1990'lı yılların başında 60–70 ton civarındadır. Orta Asya, SSCB'nin kömür rezervinin yüzde 30'unu, bakır üretiminin yüzde 76'sını, çinkonun yüzde 86'sını, kromun yüzde 90'ını civa ve bizmutun tamamını, uranyumla birlikte, nikelin yüzde 80'ini, manganezin yüzde 50'sini karşılamaktaydı.⁶⁸ Bölge ülkelerinden İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini ve dünyaya yansıttığı 'bu yarışta bende varım' imajı da dikkate alındığında bölgenin sadece petrol ve doğalgaz zengini olmadığı da ortaya çıkacaktır.

Hazar bölgesinin yeni bir Orta Doğı olmadığı, fakat yakın tarihte rezervlerini tüketmesi beklenen ve stratejik açıdan Batı'nın ihtiyaçlarını karşılayan Kuzey Denizi petrol sahasının yerini almaya aday gösterilmektedir.⁶⁹ Bölgede ham petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük bir

⁶⁷ Yavuz, "Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları İçin Büyük Oyunlar", s. 18–19.

⁶⁸ Yavuz, agm, s. 20.

⁶⁹ Energy Information Administration (EIA), Caspian Sea Country Analysis Briefs, 'Erişim', <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspian.html>, 13.01.2010.

kısının henüz geliştirilme aşamasında olduğu ve pek çok yerinde rezerv tespit işlemlerinin tamamlanamadığı bildirilmektedir.⁷⁰

Zbigniew Brzezinski⁷¹'nin "Büyük Satranç" isimli kitabında, Hazar havzası kaynakları "ABD'nin yeni Avrasya stratejisi içerisinde öncelikli bir alan" olarak ele alınmıştır. Bölgenin enerji potansiyeli için Brzezinski: "Hazar kaynakları; tarihsel iddialar ile yayılcı özlemleri yeniden canlandıran ve uluslararası rekabeti kızıştıran hedefleri temsil etmektedir" şeklindeki ifadeyle bölgenin stratejik önemi vurgulanmaktadır.⁷²

Enerji Uzmanlarından biri: "2000'li yıllarda Hazar bölgesi'nin, dünya petrol talebinin karşılanmasında vazgeçilmez bir yer olacaktır. Bu bölgede yeteri kadar rezerv olmadığı yönünde yoğunlaşan görüşler, bilimsel bir derinlik ve doğruluk payı taşımamaktadır"⁷³ ifadesiyle bölgenin enerji hammaddesi yönündeki zenginliğini ortaya koymuştur.

2. 2. 1. Hazar Havzası ve Basra Körfezi Petrol ve Doğalgaz Rezervleri Hakkında Tahmini Veriler

ABD Enerji Bakanlığı'nın 2005 yılı verilerine göre 'Hazar Dörtlüsü' (Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan) olarak bilinen Türk devletlerinin toplam petrol rezervleri 17–44 milyar varil arasındadır. Gaz rezervlerinin ise toplam 6,57 trilyon m³ ile 8,97 trilyon m³ arasında olduğu belirtilmiştir.⁷⁴

Rus kaynaklarına göre; Hazar'a kıyısı olan devletlerin ham petrol rezervleri toplamının 2006 yılı itibariyle 95,7 milyar ton olarak verilmektedir.

⁷⁰ Kerem Alkin, Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerinde Etkileri**, Mega Ajans Yayıncılık, Yayın no 2006–48, İstanbul, 2006, s. 89.

⁷¹ Zbigniew Brzezinski: Washington'da bulunan Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi (CSIS)'nin Başkanı ve ABD Başkanlarının danışmanlığını yapmış siyaset bilimci ve devlet adamıdır.

⁷² Yüce, "Avrasya'da Yaşanan Enerji Savaşları Sürecinde Türkiye'nin Politikası Ne Olmalı?", s. 47.

⁷³ Pamir, "Kafkasya'daki Enerji Kaynaklarının Arz Güvenliği ve Kafkasya Siyasetine Etkileri, Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye", 2006, s. 3.

⁷⁴ U.S. Department of Energy, March 2005, "Caspian Sea Region Key Oil and Gas States March 2005", 'Erişim', <http://fpc.state.gov/documents/organization/45467.pdf>, 16.12.2009.

Rusya'nın payı ise 2,2–5 milyar ton iken, İran'ın 2 milyar, Azerbaycan'ın ise 5–12 milyar ton arasındadır.⁷⁵

Hazar ve Basra coğrafyasına ev sahipliği yapan ülkelerin bu zenginlikleri 2009 yılı verileriyle tahmini şöyledir:

Rusya; dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık olarak yüzde 6'sına (79 milyar varil ton) sahiptir. Doğalgazda ise dünyanın kanıtlanmış rezervlerinin neredeyse üçte birini kapsayan (43.30 trilyon m³) Rusya, dünyadaki toplam üretimin yüzde 22'sini gerçekleştirmektedir.

Hazar ve Basra enerji kaynaklarına sahip İran, doğalgazda ikinci en büyük rezerv sahibi ve üreticisi (29.61 trilyon m³) dir. İran'ın petrol rezerv oranı ise 137,6 milyar varil ton civarındadır.⁷⁶

Kazakistan'da özellikle Tengiz Bölgesi, rezerv itibariyle dünyanın en büyük 10. petrol sahası olarak gösterilmektedir. Chevron şirketi'nin tahminlerine göre rezerv 6–9 milyar varildir. Tengiz'in kuzeyinde ki Korolev'de 18,4 milyar varillik petrol, 1,3 trilyon m³'de doğalgaz rezervi vardır.⁷⁷ BP'nin tahminleriyle Kazakistan'ın 2009'da toplam petrol rezervinin oranı 39,8 milyar varil, doğalgaz rezervi 1.82 trilyon m³'dür.⁷⁸

Dünya'nın en büyük üçüncü doğalgaz rezervine sahip ülkesi Türkmenistan, 7.94 trilyon m³ doğalgaz, 0,6 milyar varil petrol rezervine sahiptir.⁷⁹

Azerbaycan toplam petrol rezervlerinin 2009 yılı verileriyle 7 milyar varil, doğalgaz rezervlerinin 1.20 trilyon m³ olarak değerlendirilmekte⁸⁰ ve bu sonuçla dünyadaki en büyük on rezervden birisine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁵ Zaire Kaliaskarova, "Hazar Denizi'nin Petrol ve Gaz Kaynakları Potansiyelinin Araştırılması", çev. Janar Temirbekova, *Asya-Avrupa Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2007, s. 7.

⁷⁶ BP, agm, s. 35.

⁷⁷ Country Analysis Briefs, Kazakistan, 'Erişim', <http://www.eia.doe.gov/cabs/Kazakhstan/Full.html>, 14 Eylül 2009.

⁷⁸ BP, agm, s. 35.

⁷⁹ BP, agm, s. 24.

⁸⁰ BP, agm, s. 24.

Hazar Denizi'ne komşu olmayan, ancak doğu hinterlandında yer alan Özbekistan'da 1,58 trilyon m³ doğalgaz ve 0,6 milyar varil petrol rezervi olup, doğalgaz üretiminde dünyada 10. sıradadır.

Bu bilgiler ışığında Hazar havzası'nda yer alan Türk devletlerinin 2009'da toplam petrol rezervleri yaklaşık 48 milyar varil, gaz rezervleri ise yaklaşık 12,54 trilyon m³ civarındadır.⁸¹ Hazar, dünyanın bilinen en büyük petrol yatağına sahip Suudi Arabistan'ın 264,1 milyar varillik petrol rezervinin 2/3'ü civarındadır.⁸² Bu potansiyel ise, bölgenin stratejik önemini ortaya koymaya yetmektedir. Basra enerji kaynaklarının sahiplerinden Suudi Arabistan'ın doğalgaz rezerv oranı ise yine BP'nin 2009 yılı verileri ışığında 7,57 trilyon m³ olduğu bilinmektedir. En büyük sahaları Ghavar, Züluf, Selaniye, ve Kureyş sahalarıdır. Doğalgazı daha çok petrolle birlikte yer almaktadır.⁸³

Orta Doğu ve Basra Körfezi'nin petrol açısından en zengin ülkelerinden birisi olduğu bilinen Irak'ın 115 milyar varil civarında petrol rezervleri, 3,17 trilyon m³ civarında ise doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Irak'ın kuzeydoğusunda yer alan Mansuriye, Anfal, Cemcemal, Kurmar, Demirdağ, Gilabat sahaları önemli rezervler barındırmaktadır.

Basra Körfezi'nde yüzölçümü küçük olmasına rağmen Kuveyt; 101,5 milyar varil petrole, 1,78 trilyon m³ doğalgaz rezervlerine sahiptir. En büyük doğalgaz sahası, Basra Körfezi'ndeki Dora sahasıdır; diğer sahalarında da petrolle bağlı (associated gas) formunda gaz mevcuttur.⁸⁴

Az olan nüfusuna karşın dünyanın en zengin ülkelerinden Katar yine BP 2009 verileri ışığında 27,3 milyar varil petrol kaynaklarına⁸⁵, 25,46 trilyon m³ doğalgaz rezervlerine sahiptir.⁸⁶ Basra Körfezi'nde dünyanın en büyük doğalgaz sahalarından birini İran ile Katar paylaşmaktadır. Bu sahanın Katar

⁸¹ BP, agm, s. 35.

⁸² U.S Government, EIA, Winter 2009, 'Erişim', http://www.eia.doe.gov/pub/oil_gas/petroleum/presentations/2009/winterfuels2009/index.html, 03.08.2009.

⁸³ Nadir Bıyıkoğlu, "Enerji, Doğalgaz ve Türkiye'nin Avrupa Enerji Güvenliğindeki Rolü-1", 2023, sayı 71, Mart 2007, s. 10.

⁸⁴ Bıyıkoğlu, agm, s. 10.

⁸⁵ BP, agm, s. 35.

⁸⁶ BP, agm, s. 29.

bölümü olan Kuzey Sahası (North Field) ile ülkenin batısında petrol ve gazın birlikte yer aldığı Dukhan sahası önemli rezervuarlardır.⁸⁷

2. 2. 2. Hazar Havzası ve Basra Körfezi Petrollerinin Mevcut Üretimi ve Tüketimindeki Oranları

BP'nin 2009 yılında açıkladığı verilere dayanarak Azerbaycan'ın petrol üretimi 2006 yılında 654 bin g/v, 2007 yılında 969 bin g/v, 2008 yılında ise 914 bin g/v olmuştur. Aynı oranda üretimde olduğu kadar tüketimi de önem arz eden petrolün Azerbaycan'da 2006 yılında 99 bin g/v, 2007 yılında 92 bin g/v, 2008 yılında ise 71 bin g/v olduğu görülmektedir.

Kazakistan'ın petrol üretimi 2006 yılında 1.426 bin g/v, 2007'de 1.484 bin g/v, 2008'de ise 1.554 bin g/v olup sürekli bir yükseliş arz etmektedir. Kazakistan'ın yıllık tüketimi de 2006'da 227 bin g/v, 2007'de 244 bin g/v, 2008'de ise 229 bin g/v'dir.

Türkmenistan'ın petrol üretimi 2006'da 186 bin g/v, 2007'de üretimi 198 bin g/v, 2008 yılı üretimi 205 bin g/v'dir. Türkmenistan'ın tüketimi ise 2006 yılı itibariyle 118 bin g/v, 2007'de 121 bin g/v, 2008'de ise 123 bin g/v ile az da olsa tüketimi yükselmiştir.

Özbekistan'ın petrol üretimi 2006 yılı verileri ile 125 bin g/v, 2007'de 114 bin g/v, 2008'de ise 111 g/v'dir. Özbekistan'ın 2006 yılı itibariyle tüketim oranı ise 105 bin g/v, 2007 yılı tüketim oranı 111 bin g/v, 2008 yılı ise 113 bin g/v'dir.⁸⁸ Hazar havzası petrol tüketim durumu ek-D'de de gösterilmektedir.

Rusya'nın petrol üretimi 2006'da 9,769 g/v, 2007'de üretimi 9,978 g/v, 2008 yılı üretimi 9,886 g/v'dir. Rusya'nın tüketimi ise 2006 yılı itibariyle 2,709 g/v, 2007'de 2,706 g/v, 2008'de ise 2,797 g/v'dir.

Hazar havzası ve Basra Körfezi petrol ve doğalgaz kaynakları sahibi İran'ın petrol üretimi 2006'da 4,282 g/v, 2007'de üretimi 4,322 g/v, 2008 yılı

⁸⁷ Bıyıkogulu, agm, s. 10.

⁸⁸ BP, agm, s. 35.

üretimi 4,325 g/v'dir. İran'ın tüketimi ise 2006 yılı itibariyle 1,693 g/v, 2007'de 1,693 g/v, 2008'de ise 1,730 g/v ile az da olsa tüketimi yükseliştir.

Basra Körfezi enerji kaynakları sahibi Suudi Arabistan'ın petrol üretimi 2006'da 10,853 g/v, 2007'de üretimi 10,449 g/v, 2008 yılı üretimi 10,846 g/v'dir. Suudi Arabistan'ın tüketimi ise 2006 yılı itibariyle 1,841 g/v, 2007'de 2,054 g/v, 2008'de ise 2,224 g/v ile tüketimi yükseliştir.

Basra Körfezi ve Orta Doğu enerji kaynakları sahibi Irak'ın petrol üretimi 2006'da 1,999 g/v, 2007'de üretimi 2,144 g/v, 2008 yılı üretimi 2,423 g/v'dir. Irak'ın tüketimi ise 2006 yılı itibariyle 1,693 g/v, 2007'de aynı kalarak 1,693 g/v, 2008'de ise 1,730 g/v'dir.

Bir diğer Basra Körfezi enerji kaynaklarını paylaşan Kuveyt'in petrol üretimi 2006'da 2,690 g/v, 2007'de üretimi 2,636 g/v, 2008'de 2,423 g/v'dir. Kuveyt'in tüketim oranları 2006'da 267 bin g/v, 2007'de 269 bin g/v, 2008'de 300 bin g/v'dir.

Katar'ın petrol üretimi 2006'da 1,110 g/v, 2007'de üretimi 1,197 g/v, 2008'de 1,378 g/v'dir.⁸⁹ Katar'ın tüketim oranları 2006'da 75 bin g/v, 2007'de 90 bin g/v, 2008'de 104 bin g/v şeklinde üretimi ve tüketimi artış göstermektedir.⁹⁰

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'nin petrol üretimi 2006'da 2,971 g/v, 2007'de 2,925 g/v, 2008'de ise 2,980 g/v'dir. BAE'nin tüketim oranları 2006'da 402 bin g/v, 2007'de 425 bin g/v, 2008'de 467 bin g/v şeklinde gerçekleşmiştir.

2. 2. 3. Hazar Havzası ve Basra Körfezi Doğalgazının Son Yıllardaki Üretimi ve Tüketimindeki Oranları

Hazar havzası ve Basra Körfezi ülkelerinin son yıllardaki üretim ve tüketim oranları BP'nin 2009 yılı istatistiklerine göre şöyledir;

⁸⁹ BP, agm, s. 9.

⁹⁰ BP, agm, s. 11.

Azerbaycan'ın doğalgaz üretimi 2006 yılı itibariyle 6,1 milyar m³, 2007'de 9,8 milyar m³, 2008'de ise 14,7 milyar m³ şeklinde olup, sürekli artış kaydedilmektedir. Tüketim ise 2006'da 9,1 milyar m³, 2007'de 8,0 milyar m³ ve 2008'de 9,3 milyar m³'tür.

Kazakistan'ın doğalgaz üretimlerinde 2006 yılı 23,9 milyar m³, 2007 yılı 16,4 milyar m³, 2008 yılı üretimi ise 30,2 milyar m³'tür. Kazakistan'ın yıllık tüketimi; 2006 yılında 20,3 milyar m³, 2007'de 19,5 milyar m³, 2008'de ise 20,6 milyar m³'tür.

Türkmenistan'da ki durum ise; 2006 yılı üretim oranı 60,4 milyar m³, 2007 yılı üretimi 65,4 milyar m³, 2008 yılı üretimi 66,1 milyar m³ olarak tespit edilmiştir. Türkmenistan'ın doğalgaz tüketim oranları 2006 yılı itibariyle 18,4 milyar m³, 2007 yılında 21,3 milyar m³, 2008 yılında ise 19,0 milyar m³ ile değişken bir eğri izlemiştir.

Özbekistan'da 2006 yılı itibariyle 54,5 milyar m³, 2007'de 59,1 milyar m³, 2008'de 62,2 milyar m³ doğalgaz üretilmiştir. Tüketimi ise 2006 yılında 41,9 milyar m³, 2007'de 45,9 milyar m³, 2008'de ise 48,7 milyar m³'tür.⁹¹

Rusya'nın doğalgaz üretimi 2006 yılı itibariyle 593,8 milyar m³, 2007'de 592 milyar m³, 2008'de ise 601,7 milyar m³ şeklinde olup, tüketimi ise 2006'da 419,2 milyar m³, 2007'de 425,7 milyar m³ ve 2008'de 420,2 milyar m³'tür.

Hazar havzası'nda başta Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'da önemli bir enerji hareketlenmesi vardır. Eğer geleceğe yönelik iyimser görüşler devam eder ise bu ülkeler yakın bir zamanda yeni bir Irak veya Kuveyt olabilecek potansiyele sahiptirler. En kötümser tahminlerle dahi bölge, önemli bir enerji alternatifi sunmaktadır.

Petrolde olduğu gibi doğalgazda da, Hazar bölgesinin ispatlanmış ve potansiyel rezervleri, özellikle kaynak çeşitliliği ve küresel enerji güvenliği açısından büyük önem arz etmektedir. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan doğalgazı bölgesel enerji güvenliğinin en önemli unsurunu

⁹¹ BP, agm, s. 35.

oluşturmaktadır.⁹² Hazar havzası mevcut doğalgazı, üretimi ve tüketimi ek D-F-G'dedir.

Hazar ve Basra Körfezi enerji kaynaklarını paylaşan İran'ın, doğalgaz üretimi 2006 yılı itibariyle 108,6 milyar m³, 2007'de 111,9 milyar m³, 2008'de ise 116,3 milyar m³ şeklinde olup, tüketimi ise 2006'da 108,7 milyar m³, 2007'de 113 milyar m³ ve 2008'de 117,6 milyar m³tür.

Basra Körfezi enerji kaynakları sahibi Suudi Arabistan'ın, doğalgaz üretimi 2006 yılı itibariyle 73,5 milyar m³, 2007'de 74,4 milyar m³, 2008'de ise 78,1 milyar m³ şeklinde olup, tüketimi ise 2006'da 73,5 milyar m³, 2007'de 74,4 milyar m³ ve 2008'de 78,1 milyar m³tür.

Kuveyt'in doğalgaz üretimi 2006 yılı itibariyle 12,5 milyar m³, 2007'de 12,1 milyar m³, 2008'de ise 12,8 milyar m³ şeklinde olup, tüketimi ise 2006'da 12,5 milyar m³, 2007'de 12,1 milyar m³ ve 2008'de 12,8 milyar m³tür.

Katar'ın doğalgaz üretimi 2006 yılı itibariyle 50,7 milyar m³, 2007'de 63,2 milyar m³, 2008'de ise 76,6 milyar m³ şeklinde olup, tüketimi ise 2006'da 19,6 milyar m³, 2007'de 19,7 milyar m³ ve 2008'de 19,8 milyar m³tür.

BAE'nin doğalgaz üretimi 2006 yılı itibariyle 49,0 milyar m³, 2007'de 50,4 milyar m³, 2008'de ise 50,2 milyar m³ şeklinde olup, tüketimi ise 2006'da 43,4 milyar m³, 2007'de 49,3 milyar m³ ve 2008'de 58,1 milyar m³tür.⁹³

⁹² Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", **Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikaları na Etkileri Sempozyumu**, Harp Akademileri, İstanbul, 10 Mart 2006, s. 13.

⁹³ BP, agm, s. 27.

III. BÖLÜM

HAZAR HAVZASI BORU HATLARI

3. 1. Hazar Havzası Enerji Kaynaklarını Tüketim Pazarlarına Ulaştıran Mevcut ve Planlanan Boru Hatları

3. 1. 1. Hazar Havzası Boru Hatları Politikaları

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte eski Sovyet coğrafyasının yerini alan bağımsız devletler, sahip oldukları enerji potansiyellerini çeşitli yollarla tüketici ülkelere ulaştırmanın imkanlarını aramışlardır. Bölgenin mevcut sorunları nedeniyle ülkeler boru hattı yoluyla petrol ve doğalgazı sevk etmeye yönelmiştir. Bu yeni kontrol, cumhuriyetlerin finans sorunları, bu boru hatlarını başka ülkelerin inşa etmesine ve aslan payını almalarına sebebiyet vermiştir.⁹⁴

Bağımsızlıklarının ardından, Kazakistan ve Azerbaycan büyük petrol potansiyellerini, Türkmenistan ise doğalgaz zenginliğini ekonomilerinde değişimi gerçekleştirmek için gerekli kaynakları sağlamak ve geçiş döneminin sıkıntılarını hafifletmek amacıyla bir an önce kullanmak istemişlerdir.

Bağımsızlık sonrası Orta Asya ve Kafkasya enerji kaynaklarının pazarlanmasındaki en önemli mesele ise alt yapı eksikliğiydi. Her iki bölgedeki mevcut altyapılar, Sovyetler Birliği iç pazarına dönük olarak hazırlanmıştı ve neredeyse tüm hatlar Rusya'ya yöneltilmişti. 1991'den bu yana petrol ve doğalgazın pazarlara ulaşmasındaki en önemli sorun, bu bağlantıların mevcut olmaması veya kapasitenin çok altında kalmasıydı.⁹⁵

Hazar havzası ülkeleri, beş ayrı coğrafi bölgeye petrolü çekebilmek için adeta bir yarış halindeydi. Bu bölgeler; Karadeniz, Akdeniz, Basra Körfezi, Hint Okyanusu ve Çin Denizi'dir. Bu bölgeler içerisinde Türkiye'nin de sahip

⁹⁴ Yavuz, "Enerji Hatları: Asrın Yeni Stratejik Hatları", **Jeopolitik**, Haziran 2009, s. 7.

⁹⁵ Sedat Laçiner, "Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi", **OAKA**, Ankara, 2006, s. 39.

olduğu Karadeniz ve Akdeniz ön plandaydı. Akdeniz'i Hazar Denizi'nin Azerbaycan petroleri, Karadeniz'i ise Hazar Denizi'nin doğusundaki Kazakistan petrolerinin nakli öne çıkarmaktaydı. Ancak Karadeniz, dünyaya açılan bir çıkış noktası değil, bir ara bölge ve geçiş yoludur. Ulaşması istenen deniz, dünya petrolerinin 1/6'sını taşıyan Akdeniz'di.⁹⁶

Enerji hammaddelerinin kazandığı stratejik önem doğrultusunda bu kaynaklara sahip Basra Körfezi ve Hazar havzasının yanı sıra bu hammaddeleri tüketici pazarlara ulaştıran ülkelerinde stratejik öneminin arttığı görülmüştür.⁹⁷ Bu doğrultuda bölge içinden petrol ve gaz üreticisi ülkelerle bu kaynakların ihtiyaç duyulan pazarlara ulaşımını sağlayan transit ülkelerde enerji piyasasının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadırlar.⁹⁸

Hazar petrol ve doğal gazını tüketim pazarlarına ulaştırmak için ise başlıca beş ana güzergah bulunmaktadır. Bunlar;

- Hazar'dan Rusya'ya uzanan kuzey rotası,
- Gürcistan'dan Türkiye'ye batı rotası,
- İran üzerinden Basra veya İran Körfezine güney rotası,
- Afganistan'dan Pakistan'a güneydoğu rotası,
- Hazar'dan Çin'e uzanan doğu rotasıdır.⁹⁹

⁹⁶ **Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri**, İstanbul Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Nisan 1999, s. 80.

⁹⁷ Yavuz, "Enerji Hatları: Asrın Yeni Stratejik Hatları", s. 7.

⁹⁸ Laçiner, "Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi", s. 60.

⁹⁹ Hasan Yılmaz, **Küreselleşen Dünyada Hazar Enerji Kaynaklarının Dünya Enerji Pazarı İçindeki Konumu, Küresel ve Bölgesel Güçlerin Hazar Havzasına Yönelik Politikaları**, Harp Akademileri Komutanlığı Yüksek lisans tezi, İstanbul, 2005, s. 94.

3. 1. 2. Hazar Havzası Petrol Boru Hatları

3. 1. 2. 1. Hazar'dan Rusya'ya Uzanan 'Kuzey Rotası':

3. 1. 2. 1. 1. Atrou-Samara Petrol Boru Hattı

Petrol ihraç hattı olarak, Sovyetler döneminin projesi olan boru hattı, Atrou (Kazakistan)-Samara (Rusya) hattıdır. Atrou'dan Samara'ya uzanan hat Rus boru hatları sistemine bağlanmaktadır. Mevcut boru hattına yeni pompa ve ısıtma istasyonları eklenerek kapasitesi 600.000 v/g'ye yükseltilmiştir. 2001'de tamamlanan¹⁰⁰ hattın uzunluğu yaklaşık 700 km ve maliyeti 37,5 milyon dolardır.¹⁰¹ Atrou-Samara Petrol Boru Hattı ek-N'dedir.

3. 1. 2. 1. 2. Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC)

Kazakistan Petrol Şirketi Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC)¹⁰², Hazar Denizi'nden Karadeniz'e petrol taşımak amacıyla 1992 yılında Rusya, Kazakistan ve Umman tarafından oluşturulmuş bir şirketler birliğidir.¹⁰³ Kazakistan'da 1979'da bulunan zengin Tengiz havzası (Kazakistan) petrolünün ana ihraç hattı olarak yapılmıştır. Kazakistan petrolü Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossiysk (Rusya-Karadeniz) limanına boru hatları ile ulaştırılmakta, buradan da deniz yolu (tankerlerle) ile tüketici pazarlara taşınmaktadır. CPC hattı Tengiz'den Tikhoretsk'e buradansa Novorossiysk'e uzanmaktadır. Hat kapasitesi halen 565.000 v/g, 2015 yılı itibari ile tahmini kapasitesi ise 1.34 milyon v/g'dir. Hattın yaklaşık uzunluğu 1600 km ve

¹⁰⁰ İdris Demir, Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği, Kazakistan'ın Çoklu Boru Hatları Stratejisi, 'Erişim', <http://www.ekoavasya.net/makaledetay.aspx?Detay=28>, 11.01.2010.

¹⁰¹ EIA, Caspian Sea Region: Regional Conflicts, 'Erişim', <http://www.eia.doe.gov/cabs/casconf.html>, 17.08.2009.

¹⁰² CPC: Caspian Petroleum Company.

¹⁰³ Shams Ud-Din, *Caspian Sea-The Politics of Oil: Geopolitics and Energy Resources in Central Asia and Caspian Sea Region*, Ed.By. Shams-Ud-Din, New Delhi, 2000, Lancers Brooks, s. 23.

tahmini maliyeti ise kapasite artırımını dahil 4.2 milyar dolardır.¹⁰⁴ Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu ek-H'dadır.

3. 1. 2. 1. 3. Bakü-Grozni- Novorossiysk Boru Hattı

Bakü-Grozni-Novorossiysk boru hattı, Bakü'den başlayıp Çeçenistan (Grozni) üzerinden Novorossiysk'e uzanmakta, oradan da Karadeniz'e bağlanmaktadır. Hat, 1.400 km uzunluğundadır ve 5 milyon ton/yıl (t/y) kapasiteye sahiptir. Ayrıca hattın kapasitesi 17 milyon t/y'ye kadar genişletilebilmektedir. Hattın tahmini maliyeti 60 milyon dolar, kapasite artırım maliyeti ise 600 milyon dolardır. 1997 yılı sonunda faaliyete geçmiştir. Hattın 145 km'si (90 mil) Çeçenistan sınırları içerisinde olduğundan, boru hattı Rusya-Çeçenistan sorunu nedeniyle sık sık kesintiye uğramaktadır.¹⁰⁵

3. 1. 2. 1. 4. Bakü-Mahaçkale-Novorossiysk Boru Hattı

Bakü'den başlayıp Dağıstan üzerinden (Mahaçkale) Çeçenistan'ı devre dışı bırakarak Novorossiysk'e uzanmaktadır. 325 km uzunluğundaki hattın tahmini maliyeti 140 milyon dolardır. Nisan 2001'de yapımı tamamlanmıştır. Bakü-Grozni-Novorossiysk petrol boru hattına alternatif olarak yapılmıştır. Bakü-Mahaçkale hattının kapasitesi, ilk aşamada 6 milyon ton (demiryolu katkısı ile 8 milyon ton) hedef kapasitesi ise 18 milyon tondur.¹⁰⁶

¹⁰⁴ EIA, Oil Export Routes and Options in the Caspian Sea Region, 'Erişim', www.eiadowe.gov/cabs/caspian.html, 17.08.2009.

¹⁰⁵ EIA, Oil Export Routes and Options in the Caspian Sea Region, agm.

¹⁰⁶ Yılmaz, age, s. 94.

3. 1. 2. 2. Gürcistan ve Türkiye'ye 'Batı Rotası':

3. 1. 2. 2. 1. Bakü-Supsa Boru Hattı

Azerbaycan'ın ilk üretim petrolünü (erken petrol) tüketim pazarlarına taşımak amacıyla yapılan Bakü-Supsa Erken Petrol boru hattı, Azerbaycan Petrolleri Uluslararası Konsorsiyumu (AIOC)¹⁰⁷'nin petrolünü Rusya'dan bağımsız bir güzergahtan, uluslararası pazara taşıyabilen tek boru hattıdır. Hattın mevcut anlaşmalarla sağlanan kapasitesi, 5 milyon t/y'dir. Bu kapasite, ek yatırım ile 11 milyon tona çıkabilecektir. Bakü-Supsa boru hattı, Şubat 1999'da devreye girmiştir ve günlük 120,000 varillik bir kapasiteye sahiptir. 926 km uzunluğunda olan bu hat 590 milyon dolar'a mal olmuştur.¹⁰⁸

3. 1. 2. 2. 2. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı

1990'lı yıllar boyunca bir fikir olarak tartışılan, imzalanan bazı antlaşma, zabit, bildirge ve protokollere rağmen, ilk antlaşma 1999'da İstanbul'da imzalanmıştır. Hattın temel mühendislik çalışmaları, 2001 yılının Mayıs ayında, detaylı mühendislik çalışmaları Haziran 2002'de tamamlanmıştır. 10 Eylül 2002 tarihi itibarıyla ise projenin 3. ayağı olan arazi temin ve inşaat aşaması başlamıştır.¹⁰⁹

13 Temmuz 2006'da hattın açılışı Türkiye'den Başbakan R.Tayyip Erdoğan'ın, Gürcistan'dan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ve Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev'in katıldığı bir törenle gerçekleşmiştir. 12 Ekim 2005'de ise ikinci tören Gürcistan ayağında olmuştur. Burada Gürcistan

¹⁰⁷ AIOC: Azerbaijan International Operating Company.

¹⁰⁸ Robert Ebel, Rajan Menon, **Energy and Conflict In Central Asia and the Caucasus**, Maryland, Rowman, Littlefield Publishers, 2000, s. 10.

¹⁰⁹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, agm.

hattına ilk petrol, 1.Pompa İstasyonu'nda verilmiştir. Projenin devreye girmesindeki birkaç aylık gecikme Türkiye kanadından kaynaklanmıştır.¹¹⁰

Toplam uzunluğu 1.776 km olan BTC hattının Türkiye kesimi 1.076 km, hattın taşıma kapasitesi 1 milyon v/g'dir. BTC ile 28 Mayıs 2006'da Azerbaycan petrolü Ceyhan terminaline ulaşmıştır. 4 Haziran 2006'da ilk tanker yüklemesi yapılmıştır. BTC'nin işletmesini Türkiye'den Botaş International Ltd. Şti. (BIL) üstlenmiştir.¹¹¹

Projeye önceleri Kazakistan Tengiz petrolünde dahil edilmesi istenmiştir. Fakat Tengiz-Bakü hattının Rusya üzerinden geçirilmesi ihtimal dışıydı. Rusya'nın BTC'ye olan tavrının olumsuz olduğu ise bilinmekteydi. Rusya, BTC'nin 50 milyon t/y'lık kapasiteyi dolduramayacağını iddia etmekteydi. Fakat Doğu Kaşagan sahasında 50–60 milyar varil kapasitesinde bir rezerv bulunmasıyla BTC hattının Tengiz'den beslenebilmesi için ciddi bir alternatif yaratıldı. Fakat Rusya D.Kaşagan sahasından çıkarılan petrolün kendisine ait Severnoye petrol sahasındaki üretimi azalttığı gerekçesiyle Kazakistan'a baskı yapmış ve 2002 yılında Kazakistan'la bu rezervleri paylaşmıştır. Bu paylaşım önceleri Tengiz'den BTC için sağlanacak petrole engel teşkil etmiştir.¹¹² Fakat daha sonra Kazakistan'ın da katılmasına ilişkin anlaşma, 16 Haziran 2006'da imzalanarak proje daha önemli bir konuma gelmiştir.¹¹³

Projede Amerikan Şirketleri yüzde 13,76, (Unocal BTC Pipeline Ltd. yüzde 8.90, Conoco Phillips yüzde 2,50, Amarada-Hess BTC Ltd. yüzde 2,36) oranında bir paya sahiptirler. İngiliz petrol devi BP'nin payı da yüzde 30'dur.¹¹⁴

4 Haziran 2006'den bu yana ihraç edilen petrolün yüzde 60'ı başta İtalya olmak üzere Avrupa ülkelerine, kalan bölümü ise ABD, Brezilya, Fransa, İsrail, İspanya ve Uzakdoğu ülkelerine taşınmaktadır. Yıllık kapasitesi

¹¹⁰ Kazakistan'ın da BTC'ye Katılması,

'Erişim', <http://www.petrogas.com.tr/modules.php?name=News&file=article&sid=2513>, 23.12.2009.

¹¹¹ Botaş, **2007 Yıllık Rapor**, Ankara, s. 33.

¹¹² Cenk Pala, Elvira Borombaeva, Osman Sevaioğlu, ODTÜ, Hazar, Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi, 'Erişim', <http://www.eee.metu.edu.tr/~sevaiogl/Caspian%20Sea.pdf>, 11.01.2010

¹¹³ Kazakistan'ın da BTC'ye katılması, agm.

¹¹⁴ Laçiner, "Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi", s. 62.

50 milyon ton olan BTC boru hattının günlük kapasitesi 1 milyon varil bulmaktadır. İşletme süresi 40 yıl olarak belirlenen BTC hattında, Ceyhan'da toplam 7 milyon varil depolama ve saatte 120 bin varil (2 tanker) terminal yükleme kapasitesi bulunmaktadır.¹¹⁵

Türkiye'nin tüm finansmanı, bizzat projeye iştirak eden şirketlerce karşılanmaktadır. Bu şirketler 1 Ağustos 2002'de inşaat ve işletme faaliyetlerini yürütmek amacıyla "BTC CO." ve finansman işlerinden sorumlu olmak üzere ise "BTC Invest" şirketlerini kurmuşlardır. BTC adı altında anlaşmanın geçerlilik süresi 40 yıldır. Bu sürenin sonunda ana ihraç boru hattının mülkiyeti yüzde 100 Azerbaycan Cumhuriyeti'nin olacaktır.¹¹⁶

Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye yarattıkları BTC ile sadece güvenilir bir taşıma sistemi değil, hem kendi ülkelerinde hem de Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde barış ve istikrarın sembolü olan bir proje oluşturmuşlardır. Hattın geçtiği güzergah doğu ve batı arasında bir enerji köprüsü oluşturmuş, daha da önemlisi Avrasya bölgesinden dünya pazarlarına ham petrol ve doğalgaz nakledecek diğer boru hattı projelerine öncülük etmiştir.¹¹⁷

BTC projesi'nden sağlanacak prestij bir yana bırakılırsa, Türkiye'nin bu proje'den "geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri" karşılığında taşınacak kapasiteyle orantılı ilk 16 yıl içerisinde 140–200 milyon dolar, 17. ve 40. yıllar arasında ise 200 ile 300 milyon dolar civarına çıkan bir yıllık gelir elde etmesi öngörülmektedir.

Hazar enerji kaynaklarının Karadeniz'den tankerler aracılığıyla boğazlardan geçmesi hem boğaz trafik güvenliğini hem de çevre temizliğini tehdit etmektedir. BTC'nin Türkiye'ye sağladığı katkılar arasında İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndaki trafiği hafifletmesi de yer almaktadır. BTC hattı sayesinde Boğazların yükü hafiflemiştir.

BTC projesi ile Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan ve "Doğu-Batı Enerji Koridoru" olarak isimlendirilen sağlam bir enerji güvenliği geçidi oluşturmayı yine bu sayede AB'nin önemle

¹¹⁵ Botaş, agm, s. 34.

¹¹⁶ Mustafa Tolga Tekiroğlu, **BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nin Sosyo-Ekonomik Etkileri**, Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009, s. 8.

¹¹⁷ Pala, "BTC ve Arz Güvenliği", **EM Enerji**, sayı 02, Haziran 2007, s. 16.

vurguladığı “enerji arz güvenliği” açısından sağlam bir temel atılmasını garantilemiş olmaktadır.¹¹⁸

Stratejik açıdan; Türkiye'nin karşılaşılabileceği ya da dünyadaki gelişmelere bağlı olabilecek petrol krizlerine karşı arz esnekliğinin sağlanması açısından, hattın sona erdiği Ceyhan limanında biriktirilen stok, Türkiye'nin menfaatindedir. Bunun yanında yürütülecek aktif politikalarla BTC'ye uyum sağlayacak diğer projeler Ceyhan'ın dünyanın en önemli petrol santrallerinden biri haline gelebilmesine katkı sağlayacaktır.

Siyasi açıdan, Azerbaycan ve Gürcistan başta olmak üzere, bölge ülkelerinin siyasi ve ekonomik istikrarına katkı sağlamaktadır. BTC, Azerbaycan'ın küresel enerji sektöründeki yerini güçlendirmiştir. Gürcistan ise bölge coğrafyasında kritik bir geçiş ülkesi konumuna gelmiştir. Doğu ve Batı arasında bir enerji köprüsü oluşturan daha da önemlisi Avrasya bölgesinden dünya pazarlarına ham petrol ve doğalgazı nakledilecek diğer boru hattı projelerine öncülük etmektedir.¹¹⁹ Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve projesindeki pay dağılımları ek-I ve ek-I'dedir.

3. 1. 2. 2. 3. Kaşuri-Batum Petrol Boru Hattı

Dubendi'den (Azerbaycan) başlayıp Kaşuri-Batum (Gürcistan) üzerinden Karadeniz'e bağlanmaktadır. Başlangıç kapasitesi 70.000 v/g iken, kapasite artırımı ile bu oran 140.000–160.000 v/g'ye kadar çıkmıştır. Hattın Dubendi-Kaşuri arasında demiryolu taşımacılığı yapılırken, Kaşuri-Batum arasında yaklaşık 170 km boru hattı bulunmaktadır. Bu hattın yenilenmesi için tahmini maliyet 70 milyon dolardır. Chevron Texaco şirketi hattın yenilenmesi ve kapasite artırımı planlarını iptal etmiştir.¹²⁰

¹¹⁸ Bakü-Tiflis-Ceyhan Proje Direktörlüğü Kataloğu, “Proje'nin Türkiye için Önemi”, Ankara, 2008, s. 2.

¹¹⁹ Alkin, Atman, age, s. 230–231.

¹²⁰ EIA, Caspian Sea Region: Natural Gaz Export Options, ‘Erişim’, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgase.html>, 19.09.2009.

3. 1. 2. 2. 4. Hazar Geçişli İkiz Boru Hattı

Henüz plan aşamasında olan hat, Aktau'dan (Kazakistan'ın batısı, Hazar Denizi kıyısında) Bakü'ye tankerlerle taşınan petrolün buradan Türkiye'ye (Ceyhan'a) boru hattı ile taşınmasını öngörmektedir. Yaklaşık 600 km uzunluğunda planlanan hattın tahmini maliyeti 2 ila 4 milyar dolar arasındadır. Fizibilite çalışmalarına dair antlaşma Kazakistan ile Royal/Dutch, Shell, Chevron Texaco ve Exxon Mobil arasında Aralık 1998'de imzalanmıştır. Hazar Denizi'nin yasal statüsünün belirsizliğini koruması nedeniyle boru hattı çalışmaları beklemektedir.¹²¹

3. 1. 2. 3. Çin'e Doğru 'Doğu Rotası':

3. 1. 2. 3. 1. Çin Milli Petrol Şirketi (CNCP) Petrol Boru Hattı

Çin'in bölgeden enerji ithaline yönelik ilk girişimi Haziran 1997'de olmuştur. CNCP¹²² Kazakistan'ın Aktubinsk petrol şirketinin yüzde 60 hissesini 4,3 milyar dolara satın almış ve Zhanazhol ve Kenkayak petrol alanlarının imtiyaz haklarını ele geçirmiştir. Ayrıca Çin ile Kazakistan arasında Batı Kazakistan'dan Doğu Türkistan Özerk (Sincan) bölgesini bağlayacak 3.000 km'lik bir petrol boru hattının yapımına karar verilmiş,¹²³ 28 Eylül 2004'de törenle petrol boru hattının inşaatına başlanmıştır. Kazak petrolünün, Rusya topraklarını kullanmadan boru hatlarıyla bir başka ülkeye ihracına imkan verecek boru hattına daha sonra, Rusya petrol boru hatları sisteminin katılması da planlanmaktadır. 3.000 km'lik boru hattının Kazakistan bölümünün ikinci etabını oluşturacak 998 km'lik Atasu-Alaşanko

¹²¹ Caspian Sea Region, agm.

¹²² CNCP: China National Petroleum Corporation.

¹²³ Ronald Soligo, Amy Myers Jaffe, *The Economics of Pipeline Routes: The Conundrum of oil Exports from the Caspian Basin, Energy in the Caspian Region: Present and Future*, Ed. By Yelena Kalyuzhnova, New York, Palgrave, 2002, s. 123.

petrol boru hattı, Kazakistan'ın batısından orta kesimlerine uzanan ve yapımı 2003 yılında tamamlanan ilk etap Atırav-Kenkiyak boru hattı ile Atasu'da birleşmiştir. Çin'in Kazakistan sınırında yer alan Alaşanko sınır kapısına kadar uzatılması hedeflenen Atasu-Alaşanko bölümü ise 2005 yılı sonunda tamamlanmış ve 2006 yılında sevkiyata başlanmıştır.¹²⁴

Doğu Türkistan'daki Uygur Özerk (Sincan) bölgesinin Urumçi gümrüğünden verilen rakamlara göre, 2008 yılı içerisinde Kazakistan'dan Çin'e 12,528 ton petrol taşınmıştır. Sevk edilen petrolden yaklaşık 1.18 milyar dolar vergi geliri elde edildiği belirtilmiştir. Boru hattı Kazakistan'ın Atasu bölgesinden başlayıp Çin'in Alaşanko bölgesinde bitmektedir.¹²⁵

3. 1. 2. 4. İran Üzerinden Basra veya İran Körfezine 'Güney Rotası':

3. 1. 2. 4. 1. Kazakistan-Türkmenistan-İran Boru Hattı

Plan aşamasında olan hat, Kazakistan'dan başlayıp Türkmenistan üzerinden İran'ın Harg adasına petrol taşımak amacıyla tasarlanmıştır. Kapasitesi 1 milyon v/g olarak planlanan hattın uzunluğu yaklaşık 1.500 km ve tahmini maliyeti 1,2 milyar dolardır. Fizibilite çalışması Total, Final, Elf petrol şirketleri tarafından yapılmaktadır.¹²⁶

¹²⁴ Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattından Çin'e 12 Milyon Ton Petrol Sevk Edildi, 'Erişim' <http://www.haberler.com/kazakistan-cin-petrol-boru-hattindan-cin-e-12-haberi/>, 29.08.2009.

¹²⁵ Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattından Çin'e 12 Milyon Ton Petrol Sevk Edildi, agm, 29.08.2009.

¹²⁶ Caspian Sea Region, agm.

3. 1. 2. 4. 2. İran-Azerbaycan Boru Hattı

Total, Final, Elf şirketleri tarafından Bakü-Tebriz arasında yapılması önerilen bu hattın kapasitesi 200.000–400.000 arası v/g ve tahmini maliyeti yaklaşık 500 milyon dolardır.¹²⁷

3. 1. 2. 4. 3. Kazakistan-İran Takas (SWAP) Yöntemiyle Petrol Transferi

Bu yöntem Kazakistan petrolünün Hazar Denizi'ni geçerek İran limanı Neka'ya ulaştırılmasını, İran iç piyasasında aynı miktar petrolün Kazak bandıralı tankerler tarafından İran Körfezi'nden alınmasını ve dünya piyasalarına dağıtılmasını öngörmektedir. 1996 yılında başlayan takas yöntemi 1997'de kesilmiş, 2002'de iki ülke arasında yapılan antlaşma ile tekrar yürürlüğe girmiştir.¹²⁸

3. 1. 2. 5. Afganistan Üzerinden Pakistan'a Uzanan 'Güneydoğu Rotası':

3. 1. 2. 5. 1. Orta Asya Boru Hattı

Plan aşamasında olan hat, Kazakistan'dan Türkmenistan ve Afganistan üzerinden Pakistan'a (Gwadar) petrol taşıma amacıyla tasarlanmıştır. Kapasitesi 1 milyon v/g olarak planlanan hattın uzunluğu yaklaşık 1.675 km ve tahmini maliyeti 2,5 milyar dolardır. Taraflar arasında "İyi Niyet Protokolü" imzalanmasına rağmen hattın geçeceği bölgenin istikrarsız tablosu ve finans kaynağının olmaması projenin askıya alınmasına neden olmuştur.¹²⁹

¹²⁷ Caspian Sea Region, agm.

¹²⁸ Caspian Sea Region, agm.

¹²⁹ Azerbaycan Stratejik Araştırmalar Merkezi, ABD'nin Büyük Orta Asya Projesi, 'Erişim', <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=139>, 19.09.2009.

3. 1. 3. Hazar Havzası Doğalgaz Boru Hatları

3. 1. 3. 1. Hazar'dan Rusya'ya Uzanan 'Kuzey Rotası':

3. 1. 3. 1. 1. Orta Asya Merkez Boru Hattı

Eski doğalgaz boru hattının yenilenmesiyle Mayıs 2007'de anlaşma sağlanarak, Türkmenistan ve Özbekistan'dan alınan gazı Kazakistan üzerinden Rusya'ya (Saratov) ulaştıran ve Rus doğal gaz boru hattı sistemine bağlanan boru hattıdır. Kapasitesi 100 milyar m³ olan hat faal durumdadır. Türkmenistan bu hattı Ukrayna ve Rusya'ya doğal gaz ihraç etmek için kullanmaktadır.¹³⁰

3. 1. 3. 2. Gürcistan ve Türkiye'ye 'Batı Rotası':

3. 1. 3. 2. 1. Bakü-Tiflis-Erzurum (Azerbaycan-Türkiye) Şahdeniz Doğalgaz Boru Hattı

Bu proje Azerbaycan'ın Şahdeniz yatağındaki 1 trilyon m³ olarak tahmin edilen doğalgaz rezervini Türkiye'ye ulaştırmayı hedeflemektedir. Türkiye-Azerbaycan ve Gürcistan arasında 12 Mart 2001 tarihinde imzalanan proje, ilk etapta 2 milyar m³ ve ikinci etapta 6,6 milyar m³ kapasiteli olarak planlanmıştır. Hattın bağlantı noktası Erzurum'a kadar olan 225 km'lik bölümü tamamlanmış,¹³¹ 3 Temmuz 2007 tarihinde ilk sevkiyat Erzurum'a ulaşmıştır.

¹³⁰ Caspian Sea Region: Natural Gas Export Options, agm.

¹³¹ Botaş, Azerbaycan, 'Erişim', <http://www.botas.gov.tr/projeler//azerbaycan.asp>, 31.08.2009.

Türkiye, bu proje ile bir süre Rusya'dan çok daha ucuza¹³² doğalgaz temin etmiştir. Bu proje iki büyük projenin (Nabucco ve Hazar Geçişli) gerçekleşme imkanını alt yapı, tesisleşme ve uygulanabilirlik olanaklarıyla arttırmıştır.¹³³

3. 1. 3. 2. 2. Hazar Geçişli Doğalgaz Boru Hattı

Türkmenistan'ın Kazakistan sınırından başlayarak Azerbaycan'a oradan da Gürcistan ve Türkiye'ye uzanması planlanmaktadır. Petrol boru hattında olduğu gibi bu hatla da Rusya ve İran toprakları kullanılmaksızın gaz taşımacılığı amaçlanmıştır. Yapılan fizibilite çalışmalarına göre Türkmenistan sınırlarında 715 km, Hazar Denizi yatağında 300 km, Azerbaycan sınırlarında 408 km, Gürcistan sınırlarında 200 km ve Türkiye sınırlarında 320 km olmak üzere, yaklaşık 2.000 km uzunluğunda ve yaklaşık olarak 3 milyar dolar tutarında bir projedir. Türkmenistan doğalgazının taşınmasında İran ve Rusya'yı devre dışı bırakan bu proje ABD yönetimi tarafından da desteklenmektedir. Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan'da projeye destek vermektedir.

Türkmenistan 13 Şubat 1999'da, projenin General Electric Capital ve Bechtel firmalarından oluşan Pipeline Solutions Group (PSG) tarafından yürütüleceğini açıklamıştır. Ağustos 1999'da PSG konsorsiyumu'na Shell Şirketi de katılmıştır. Türkmenistan'ın PSG'ye verdiği Görevlendirme Mektubu'nun (Mandate Letter) geçerlilik süresi 19 Şubat 2000'de sona ermiştir. Türkmenistan tarafının bu yetkilendirme süresini uzatmaması nedeniyle, GE Capital ve Bechtel firmaları, projenin gerçekleştirilmesi için oluşturulan PSG Konsorsiyumu'ndan çekilmişlerdir. Bu nedenle, hattın özellikle Gürcistan sınırına kadar olan bölümü ile ilgili çalışmalarda gelişme sağlanamamıştır. Bu konuda faaliyete geçilmesi için Türkmenistan tarafının alacağı karar beklenmektedir. Ayrıca Hazar geçişli boru hattına İran ve

¹³² 1000 m³ gazın fiyatı 120 dolar olarak öngörülürken Rusya 300 dolara gazı satmaktaydı. (Bkz. Yılmaz, age, s. 8.)

¹³³ Yılmaz, age, s. 8.

Rusya projenin yaratacağı çevresel sonuçlar nedeniyle karşı çıkmakta, Hazar Denizi'nin statü sorununu öne sürerek projenin hayata geçirilmesini engellemektedirler.¹³⁴

3. 1. 3. 2. 2. 1. Hazarın Statüsündeki Belirsizlikler

Paylaşım tartışması, Hazar'ın sektörlere ayrılmasından balıkçılığa kadar çeşitli konuları içermektedir. Beş kıyıdaş devlet (Azerbaycan, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve İran) arasındaki çekişmenin bitmemesinin sebebi Hazar'ın doğal zenginliklerinden kaynaklanmaktadır. Bunlar içerisinde en çok bilinen Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının hacmine ilişkin tartışmalardır.¹³⁵ Hazar'ın statüsündeki belirsizliği ortadan kaldırmak amacıyla başlıca şu üç görüş kıyıdaş devletlerce savunulmaktadır:

“Birinci görüşe göre Hazar Denizi, diğer göllere ve denizlere benzemeyen bir havzadır ve onun çoğu özellikleri mevcut uluslararası yasal normlar ve uygulamalara konu olamaz. Bu sebeple Hazar Denizi'nin yasal statüsünü ayrıntılı bir şekilde düzenleme sürecinde gelenek dışı yaklaşımlara başvurulabilecektir. Hazar bazen sınır gölü (border lake), bazen de açık deniz (open sea) olarak tanımlanmaktadır. Sınır gölü yaklaşımına göre Hazar, uluslararası kara sınırlarının ortay hatta (median line) kadar denize uzatılması yoluyla oluşturulacak ulusal sektörlere bölünmeli, kıyıdaş devletler kendi sektörlerindeki su yüzeyi, deniz ulaşımı biyolojik kaynakların kullanımı ve deniz gibi üzerinde mutlak egemenliğe sahip olmalıdır. Açık deniz yaklaşımına göre ise Hazar'ın BM'nin 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesine tabi olarak, 12 millik kara suları ve ortay hattı ihlal etmeyecek şekilde 200 mile kadar “münhasır ekonomik bölgeler” belirlenmelidir. Karşılıklı tavize yönelik oluşturulan bu görüşü savunan Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan ortay hat

¹³⁴ Botaş, Hazar, agm.

¹³⁵ Süreyya Sakıncı, Birol Kovancılar, *Comparative Analysis Of Russian and Azerbaijan Tax Systems In The Context Of Investment Climate and Energy Politics*, International Congress Notes, Baku, May 2007, s. 319.

prensibi ile ulusal sektörlere bölünmesi hususunda ortak bir görüşe varamamışlardır”.

“İkinci yaklaşımda 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi esas alınmaktadır. Bu görüş sahipleri, birinci görüş daha yakın olsalar da Hazar Denizi yatağının kıyı ülkelerine bağlı bölümlerinin eşit bir şekilde bölüşülmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bu görüşte olan Türkmenistan, her bir kıyıdaş ülkenin 12 millik ulusal karasularının ve 35 millik münhasır ekonomik bölgesinin olması gerektiğini ve geri kalan bölgenin ise bütün kıyıdaş ülkelerin ortak kullanımında olduğunu savunmaktadır. Ancak Türkmenistan’ın sıklıkla karar değiştirdiği de bilinmektedir. Türkmenistan, İran ile ortak bir pozisyondan hareket etmesine rağmen, Azerbaycan ile belirli tavizlere dayanan bir anlaşma yapılması durumunda ortay hattı savunan ülkelere yaklaşması muhtemeldir”.

“Üçüncü yaklaşıma göre Hazar Denizi, bir sınır gölü olarak tarif edilebilir ve buradan hareketle Hazar kıyı devletleri arasında eşit alanlara ayrılmak durumundadır (Deniz yatağı ve su yüzeyi de dahil olmak üzere). Sadece İran Hazar’ın yüzde 20 prensibi ile beş eşit parçaya bölünmesi veya tamamıyla ortak kullanıma açılması gerektiği yönünde ısrar etmektedir”. İran’ın bu tutumu anlaşma sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.¹³⁶ Hazar Denizi’nin mevcut paylaşım durumu ek-J’dedir.

3. 1. 3. 2. 3. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Orta Doğu ve Hazar bölgesi doğalgaz rezervlerini Avrupa pazarlarına bağlamayı öngören Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğalgaz Boru Hattı (Nabucco) ile ilk etapta güzergah üzerinde bulunan ülkelerin gaz ihtiyacının karşılanması, takip eden yıllarda ise Avusturya’nın Avrupa’da önemli bir gaz dağıtım noktası olma özelliğinden de faydalanılarak diğer ülkelerin gaz taleplerindeki gelişmelere göre Batı Avrupa’ya ulaştırılması amaçlanmaktadır. Yaklaşık uzunluğunun 3.300 km,

¹³⁶ Oğan, “Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü”, s. 3–4.

kapasitesinin ise 25,5–31 milyar m³/yıl olması, 2013 yılında ilk kapasite ile devreye alınması planlanmaktadır.

Mevcut şartlara bakıldığında, Azerbaycan Şahdeniz, Türkmenistan ve İran gazının taşınması öngörülmektedir. Uzun vadede Irak ve Suriye üzerinden Mısır doğalgaz kaynağı başta olmak üzere diğer çevreleyen kaynaklardan da gaz taşınması planlanmaktadır.¹³⁷

13 Temmuz 2009'da imzalanan hükümetler arası Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Anlaşmasının 8 milyar Euro'ya mal olacağı ve ilk etapta gazın 8–10 milyar m³'ünün Batı'ya nakledilmesi öngörülmektedir. Proje ilk etapta Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının yüzde 5'ini karşılayacaktır. Nabucco'nun ortakları eşit hisse ile Türkiye'den Botaş, Bulgaristan'dan Bulgargaz, Romanya'dan Transgaz, Macaristan'dan MOL, Avusturya'dan OMV ve Almanya'dan RWE şirketleridir.¹³⁸

Projenin amacı özellikle Türkmenistan, Azerbaycan gazını Hazar Denizi üzerinden hatta İran ve Irak doğalgazını da Türkiye'yi doğudan batıya kat eden bir hatla Avrupa'ya ulaştırmaktır. Böylece hem Hazar havzası ve Orta Doğu ülkelerinin doğalgazı dünya piyasalarına daha az değer kaybıyla ulaşacak, hem de bir ölçüde Rusya'nın doğalgazdaki tekelciliğinin önüne geçilmiş olunacaktır.¹³⁹

Avrupa'da 2030 yılına kadar gaz tüketim oranının yüzde 40 artacağı öngörülmektedir. Bu öngörü Avrupa'nın kaynak sağlamada Rusya tekelini kırması gerekliliğini göstermektedir. Rusya doğalgazı yüzde 80 civarında Ukrayna üzerinden Avrupa'ya nakledilmektedir. Ancak, 2004'de Ukrayna'da Rusya'nın egemenliğine karşı yaşanan 'Turuncu Devrim' sonrası 2006 ve 2009 yılı ilk haftalarında Rusya'nın Ukrayna gibi kritik bir transit ülkenin gazını kesmesi neticesiyle milyonlarca Avrupalı kış aylarında mağduriyet yaşamıştır.¹⁴⁰

¹³⁷ Botaş, **2007 Yıllık Raporu**, s. 76–77.

¹³⁸ Botaş, Nabucco, 'Erişim', <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, 11.01.2010.

¹³⁹ Yavuz, "Rusya-Türkiye Yakınlaşması: Bir Jeopolitik Değerlendirme", **Jeopolitik**, sayı 68, Eylül 2009, s. 19.

¹⁴⁰ Daniel Frefield, The Great Pipeline Opera, 'Erişim', http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/08/12/the_great_pipeline_opera?page=0,0, 24.08.2009.

Nabucco projesinde, Türkiye'nin güvence almadan Avrupa'nın ihtiyacı gazı Batı'ya sevk etmesi ise bu kararın AB'ye teslim edildiği izlenimini yaratmaktadır. Proje'nin kuşkuyla bakılacak diğer yanları ise; Azerbaycan'ın tedarikçi ülke olarak söz edilmesine rağmen, Azerbaycan Devlet Başkanı'nın imza merasimine katılmaması, dahası projeye yüzde yüz kaynak garantisi vermemesidir. Yine bir diğer "temin ediciler" arasında yer alan Türkmenistan ise, "yeterince gazımız olmayabilir" demiştir.¹⁴¹

Avrupa'nın ihtiyacı doğalgazın transit güvenliği açısından Azerbaycan gazı olmadan bu projenin asla başlayamayacağı, proje için yılda 283 milyar m³ Azerbaycan doğalgazına ihtiyaç olduğu bildirilmektedir. Azerbaycan ile birlikte Irak'ın da Nabucco'ya gaz temininde büyük bir rol alacağı öngörülmektedir.¹⁴²

Rusya ve Kazakistan ise, Nabucco'ya gaz vermeyeceklerini açıkça belirtirken ABD'nin İran'a karşı siyasi muhalefeti nedeniyle İran'ın bu projeye verebileceği destek hususunda çeşitli endişeler mevcuttur. Bu sebeplerle Nabucco azami yüzde 65–70 kapasiteyle çalışabilecek iken, Güney Akım projesine Rusya'ya destek mahiyetinde Türkmenistan, Kazakistan'ın hatta Azerbaycan bu hatta gaz desteği verebileceği ihtimal dahilindedir. Bu sebeple Nabucco projesinin Güney Akım projesi karşısındaki gerçekleşme olasılığı daha düşüktür.

Bir takım Avrupa ülkeleri ki bunlardan komşularımız Yunanistan ve Bulgaristan ile Fransa, Almanya, İtalya gibi birçok ülkenin Rusya'nın gaz iştirakinden faydalandığı hatta Güney Akım projesi'nde İtalya'nın ENI şirketi vasıtasıyla inşaat ve finans işlerini yürüttüğü anlaşmalar yapılmaktadır. Türkiye ise, 2008 yılı içerisinde Rusya'yı Nabucco projesine davet etmiştir.¹⁴³ Rusya bu projeye sözde karşı durmasa da özellikle Batı karşısında stratejik etkinliğini kaybetmeyi istememekte her iki tarafında yararına işler yapılması gerektiğini belirtmektedir.

¹⁴¹ Oya Akgönenç, "Bağımsız Karar Verebilen Bir Türkiye ve Yeni Türk-Rus İlişkileri", **Jeopolitik**, sayı 68, Eylül 2009, s. 13.

¹⁴² Daniel Freifield, *The Great Pipeline Opera*, agm.

¹⁴³ Yavuz, "Rusya-Türkiye Yakınlaşması: Bir Jeopolitik Değerlendirme", s. 20.

Konu Batı açısından değerlendirildiğinde; Avrupa'nın Rusya tekeline kurtulmak istendiği belirtilmektedir. "Avrupa, Rusya gazına bağımlı olduğu sürece Kremlin, Nabucco gibi alternatif projeleri tehdit olarak görecektir".¹⁴⁴

Bir diğer proje hakkındaki görüş ise, Türkiye ve AB'nin projenin detayları hakkında zaman zaman sorunlar yaşadığını belirterek, Türkiye'nin yüzde 15'lik indirim talebi olduğunu ancak, "bu talep" projeyi tehlikeye atabileceği yorumunda bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu projeyi "büyük bir hamle" olarak belirtmekte, ABD ve AB'nin Rusya'nın bu tekeline kırmaya hevesli olduklarını ifade etmektedirler.¹⁴⁵

Türkiye, borulardan geçen doğalgazdan, kendi ihtiyacı için alacağı miktarı yüzde 15 indirimli bir fiyattan alma hakkı talep etmiş fakat AB ülkeleri bu duruma karşı çıkmıştır.¹⁴⁶

ABD Enerji Bakanı Samuel Bodmenin ise enerji güvenliği konusunun sadece bir ekonomik güvenlik olarak görülmediğinin ve bunun milli güvenlik sorunu olarak görüldüğünde Nabucco'nun iyi bir alternatif yaratacağını vurgulamıştır. Nisan 2010'da Rusya'da geçirdiği trajik uçak kazasıyla hayatını kaybeden Polonya Cumhurbaşkanı Lech Kaczynski ise yeni enerji güzergahları oluşturulmasının tüm dünyayı etkilediğini diğer AB üyesi devletler gibi kendilerinin de Nabucco'yu desteklediğini belirtmekteydi.¹⁴⁷

Nabucco'nun gerçekleşme şansı, planlanan 31 milyar m³ yıllık doğalgaz tedarikinin garantilenmesine bağlıdır. Bu engel ise henüz aşılamamış durumdadır. Planlanan Nabucco doğalgaz boru hattı ek-K'dadır.

¹⁴⁴ The Times, European Countries Sign Up for Nabucco Deal to Break Russia's Gasmonopoly, 'Erişim', <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article6695437.ece>, 02.09.2009.

¹⁴⁵ Guardian, EU and Turkey Settle Nabucco Dispute, 'Erişim', <http://www.guardian.co.uk/business/2009/jul/12/nabucco-gas-pipeline>, 25.12.2009.

¹⁴⁶ Akgönenç, "Bağımsız Karar Verebilen Bir Türkiye ve Yeni Türk-Rus İlişkileri", s. 13.

¹⁴⁷ Oğan, 4. Uluslararası Bakü Zirvesi Yapıldı, 'Erişim', <http://www.turksam.org/tr/a1539.html>, 10.01.2010.

3. 1. 3. 3. Çin Üzerinden 'Doğu Rotası':

3. 1. 3. 3. 1. Türkmenistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı

Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Çin sınırından geçecek olan boru hattının toplam uzunluğu 7.000 km'den oluşmaktadır. Boru hattının 188 km'si Türkmenistan, 530 km'si Özbekistan, 1.300 km'si Kazakistan ve 4.500 km'si Çin sınırlarından geçmektedir. 14 Aralık 2009'da hizmete açılan doğalgaz boru hattından, daha önce varılan anlaşmaya göre Türkmenistan 30 yıl boyunca yılda 40 milyar m³ gaz satacaktır. Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'un Ağustos 2008'de Aşkabat'a yaptığı ziyaretinde Türkmenistan'ın Çin'e 2009'dan itibaren ihraç edilecek doğalgaz miktarının 30 milyardan 40 milyar m³'e çıkarılması kararlaştırılmıştır.

İlk başta 13 milyar m³ doğalgaz, Samandep ve Altın Asır yataklarında inşa edilmekte olan doğalgaz tesislerinden sevk edilecek, geri kalanı yeni gaz yatakların işletmeye açılmasıyla sağlanacaktır. Çin şirketi, Amu-derya nehrinin sağ kıyısındaki Bağtyarlık yatağında doğalgaz arama çalışmalarında bulunulması için gerekli lisansı daha önce almıştır. Karada arama çalışmalarını öngören bu tür lisans Türkmenistan'da daha önce hiçbir yabancı şirkete verilmemiştir.

Siyasi ve ekonomik olarak Orta Asya ile yakın münasebetleri bulunan Çin ile Türkmenistan arasındaki diplomatik ilişkiler 18. yılına girmiştir. Ülkenin bağımsızlık kazanmasının ardından ilk olarak 6 Ocak 1992'de kurulan diplomatik ilişkilerde siyasi ve ekonomik olarak büyük ilerlemeler kaydedildiği belirtilmektedir. İki ülke arasında çeşitli düzeyde karşılıklı ziyaretler sürekli gerçekleştirilmektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Cihan Haber Ajansı, Türkmenistan- Çin Doğalgaz Boru Hattı Aralık'ta Hazır, 'Erişim', <http://www.sondakika.com/haber-turkmenistan-cin-dogal-gaz-boru-hatti-aralik-ta-1737927/>, 26.12.2009.

Bu anlaşmayla birlikte Çin'in ithal ettiği doğalgazın güvenliğini sağlamak amacıyla doğalgazı boru hatlarıyla elde etmeye, enerji sahibi ülkelere kaynak tesis etmeye çalıştığı görülmektedir.¹⁴⁹

3. 1. 3. 4. İran Üzerinden Basra veya İran Körfezine 'Güney Rotası':

3. 1. 3. 4. 1. Türkmenistan-İran Doğalgaz Boru Hattı (Körpece-Kurtköy Doğalgaz Boru Hattı)

Körpece'den (Türkmenistan) başlayıp Kurtköy'e (İran) uzanmaktadır. Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarını Rusya'nın toprakları kullanılmadan bölge dışına götüren ilk boru hattıdır. 29 Aralık 1997'de tamamlanmıştır. 200 km uzunluğunda olan boru hattı İran Ulusal Mühendislik ve Yapı Şirketi (NIOEC) tarafından 190 milyon dolara mal olmuştur. Kapasite artırımı dahil maliyeti ise 300–400 milyon dolardır. Hattın kapasitesi 8–10 milyar m³, Aralık 1997'den bu yana devrede olan hattın kapasitesinin 13 milyar m³'e kadar çıkarılması hedeflenmiştir.¹⁵⁰

3. 1. 3. 4. 2. Devletabad-Serahs-Hangeran Doğalgaz Boru Hattı

Temmuz 2009'da Türkmenistan ile İran arasında yıllık 12 milyar m³ doğalgaz alımı anlaşması imzalanmıştır. Devletabat yatağından İran'a doğru döşenen hattın inşaat çalışması 6 ay sürmüştür.¹⁵¹ 6 Ocak 2010'da Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbangulı Berdimuhamedov ve İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad'ın katıldığı törenle açılmıştır. 30,5 km uzunluğundaki hat Türkmen Nebitgaz tarafından yapılmıştır. Yılda 12 milyar m³ doğalgaz taşıma kapasitesine sahip hattan, ilk etapta yılda 6 milyar m³

¹⁴⁹ Kutay Karaca, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Güç Olma Stratejisinde Enerji Faktörü", **2023**, sayı 69, Ocak 2007, s. 19.

¹⁵⁰ Yılmaz, age, s. 102.

¹⁵¹ BBC, Türkmenistan-İran Doğalgaz Boru Hattı Açıldı, 'Erişim', http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/01/100106_iran_turkmenistan.shtml, 09.01.2010.

doğalgaz akacak daha sonraki yıllarda miktarın 12 milyar m³'e ulaşması öngörülmektedir.¹⁵²

3. 1. 3. 5. Afganistan Üzerinden Pakistan'a Uzanan 'Güneydoğu Rotası':

3. 1. 3. 5. 1. Türkmenistan-Afganistan-Pakistan Doğalgaz Boru Hattı

1990'lı yıllarda Arjantin firması Bridas tarafından önerilen proje Suudi Delta Oil, Unocal, Itochu Corporation, Hyundai ve Crescent Group firmalarından oluşan şirketler birliğine verilmiştir. Ancak Afganistan savaşı nedeniyle proje askıya alınmıştır. Sonrasında proje Afganistan'a yapılan müdahale sonrasında tekrar gündeme gelmiştir. 27 Aralık 2002 tarihinde Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan liderleri Aşkabat'ta bir araya gelerek anlaşmaya varmışlardır. Tahminlere göre boru hattı projesi yaklaşık 1.500 km uzunluğunda ve yıllık 30 milyar m³ kapasiteli olarak öngörülmektedir. Bu projeden her üç ülkenin de farklı beklentileri bulunmaktadır. Afganistan'ın beklentisi; projenin yeni istihdam alanı sağlaması Pakistan'ın beklentisi; enerji açığının karşılanmasıdır. Türkmenistan'ın ise; kendi gazını uluslararası piyasalarda pazarlama imkanı ve Rus boru hatlarına olan bağımlılığın azaltılmasıdır. Projenin tahmini maliyeti planlanan dönemde 3 milyar dolardır.¹⁵³

3. 1. 4. Türkiye Haricinde Avrupa'ya Yönelik Boru Hatları:

Karadeniz'e taşınan Hazar petrollerinin Türkiye'yi devre dışı bırakarak Avrupa'daki tüketim merkezlerine ulaştırılmasını hedefleyen hatlardır.¹⁵⁴ (Türkiye'yi devre dışı bırakan boru hatları ek-L'dedir).

¹⁵² IRNA, Türkmenistan-İran Doğalgaz Boru hattı Bitti, 'Erişim', <http://www2.irna.ir/tr/news/view/menu-444/0911134467103619.htm>, 10.01.2010.

¹⁵³ Yılmaz, age, s. 102.

¹⁵⁴ Energy Information Administration, agm.

3. 1. 4. 1. Adria-Druzhba (Dostluk) Hattı

Aralık 2002'de anlaşma sağlanmasıyla, Rus Druzhba İthalat Boru Hattı Hazardan temin edilen petrolün Ukrayna, Rusya, Beyaz Rusya, Macaristan ve Slovakya üzerinden Adria Hattı ile bağlanarak, Omisalj'e (Adriyatik-Hırvatistan) uzanmaktadır. Başlangıç kapasitesi 100.000 v/g'dir. Toplam uzunluğu yaklaşık 4.000 km olarak dünyanın en uzun petrol boru hattını oluşturmaktadır.¹⁵⁵

3. 1. 4. 2. Bulgaristan-Makedonya-Arnavutluk Petrol Boru Hattı

Hazar Petrollerini Bulgaristan'ın Burgaz Limanından başlayarak Makedonya üzerinden Arnavutluğun Vlora limanına iletecek olan hat, Avrupa ülkelerine ve ABD'ye açılacak 1,1 milyar dolar maliyetiyle, Hazar Denizi'nde faaliyet yürüten petrol şirketlerinin Rotterdam'dan ABD'nin doğu yakasına kadar geniş bir alanda çok daha düşük bir maliyetle dağıtım yapmasını planlamaktadır.

2011'de faaliyete geçmesi planlanan hat, bölgedeki Doğu-Batı koridorunun demiryolu, doğalgaz ve fiber optik iletişim hattı gibi teknik altyapısı için de uygun bir zemin hazırlayacaktır.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Druzhba-Adria Case Study, 'Erişim', http://mojapuo.zelena-istra.hr/pub/MojaPUO/PPTPrezentacije/Druzhba_Adria_Case.pdf, 14.12.2009.

¹⁵⁶ Kosova'ya Bağımsızlık Ödülü, 'Erişim', <http://www.tumgazeteler.com/?a=2588505>, 07.09.2009.

3. 1. 4. 3. Burgaz-Dedeğaç Boru Hattı

Bulgaristan, Yunanistan ve Rusya liderleri ilk olarak 1997'de görüşmeye başlamış fakat yıllarca süren görüşmeler sonrasında Eylül 2006'da son olarak anlaşmaya varılmıştır.¹⁵⁷ Burgaz-Dedeğaç petrol boru hattı antlaşmasının imzalanmasından sonra Lüksemburg'ta Burgaz-Dedeğaç boru hattı şirketi kurulacak. Şirketin yüzde 51 hissesi, Rusya'nın Transneft, Gazpromneft ve Rosneft şirketlerine, yüzde 23,5'i Yunanistan petrol şirketleri Elpe ve Thraki'ye, yüzde 1'i Yunanistan hükümetine ve yüzde 24,5'i de Bulgaristan hükümetine ait olacaktır. İnşası 2011'de tamamlanması planlanan hat, Hazar ham petrolünün Rusya'nın Novorossiysk limanından tankerlerle Burgaz limanına gelecek ve 288 km'lik boru hattıyla Dedeğaç limanına ulaşacak ve yine tankerlerle buradan dünya pazarlarına ulaştırılacaktır.¹⁵⁸

Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan petrollerinin Batı pazarına ulaştırması planlanan boru hattıyla ilgili Yunanistan'ın asıl amacının AB içerisinde enerji alanında stratejik konuma gelmek olduğu düşünülmektedir.

3. 1. 4. 4. Köstence-Trieste Boru Hattı

Rusya ve Hazar enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması için¹⁵⁹ Hırvatistan, İtalya, Romanya, Sırbistan ve Slovenya'nın Ekonomi Bakanları ve Devlet Bakanları, 3 Nisan 2007'de Zagreb'de imzaladıkları bir bildirgeyle Pan-Avrupa Boru Hattına (PEOP) verdikleri desteği belirtmişlerdir. Beş

¹⁵⁷ Neslihan Adanalı, Boğazları Devre Dışı Bırakan Alternatif Boru Hatlarının Değerlendirilmesi, 'Erişim', <http://www.izto.org.tr/nr/rdonlyres/f541ed21-419d-4395-ae0e-46dad2d46155/7777/bogazlaridevredisi.pdf>, 18.01.2010.

¹⁵⁸ Voice Of America, Rusya Burgaz-Dedeğaç Projesini Destekliyor, 'Erişim', <http://www.voanews.com/turkish/archive/2001-07/a-2001-07-17-3-1.cfm?moddate=2001-07-17>, 16.01.2010.

¹⁵⁹ Global Enerji, Petrol, 'Erişim', <http://www.globalenerji.com.tr/hab-23000204-19,21@2300.html>, 20.12.2009.

ülkeden geçecek 1.856 km'lik boru hattı ilk safhasında yılda 40 milyon ton petrol taşıyacak, zamanla kapasitesi 90 milyona çıkacağı belirtilmektedir.¹⁶⁰

3. 1. 4. 5. Güney- Doğu Avrupa Boru Hattı (Seel)

AB'ye Rusya, İran, Azerbaycan ve Türkmenistan doğalgazını pazarlayan hat Avrupa'da Köstence'den (Romanya) başlayıp Pančevo (Sırbistan) üzerinden Omisalj veya Trieste'ye (İtalya) uzanması planlanmaktadır. Kapasitesi 660.000 v/g, yaklaşık uzunluğu ise 1.400 km tahmini maliyeti ise 900 milyon dolardır. Fizibilite çalışmaları tamamlanan hattın yapımı için 2010 yılı itibariyle finansman beklenmektedir.¹⁶¹

3. 1. 4. 6. Odesa-Brodi Boru Hattı

Odesa-Brodi Boru Hattı, Hazar petrolünü (Azerbaycan-Kazakistan) Odesa (Ukrayna) üzerinden Brody (Ukrayna) ve Druzhba (Rusya) boru hattına bağlamak amacıyla inşa edilmiştir. Hattın kapasitesi 500.000 v/g, yaklaşık uzunluğu ise (Odesa-Brodi arası) 645 km'dir. Ukrayna, şu aşamada Hazar'dan ihraç edeceği petrol için kıyıdaş ülkeler ile anlaşma sağlayamadığından Rus petrolüyle yetinmektedir.¹⁶² Bu da hattın hedeflenen istikametten tersine doğru aktığı anlamına gelmektedir.

3. 1. 4. 7. Güney Akım Projesi

Rusya, Nabucco'da antlaşma noktasına varılmasının ardından, bu hatta rakip ve ikinci seçenek olarak "Güney Akım" projesini ortaya atmıştır.

¹⁶⁰ The News and Views of Southeast Europe, 'Erişim', <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2007/04/09/feature-01>, 07.09.2009.

¹⁶¹ Adanalı, agm, s. 5.

¹⁶² EIA, Oil Export Routes and Options in the Caspian Sea Region, agm.

15.05.2009 tarihinde Rusya'nın Soçi liman şehrinde Rusya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve İtalya arasında Güney Akım Projesinin imzaları atılmıştır.

Güney Akım projesi de Orta Asya ve Hazar'dan sağlayacağı gazı Rusya'dan Karadeniz üzerinden Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve İtalya'ya ulaşması düşünülen boru hattı projesidir.¹⁶³

Güney Akım projesinin kesin rotasının 2010 başlarında belli olması ve projenin 2015 yılı sonlarında hizmete girmesi planlanmaktadır. Evvelce yıllık 31 milyon m³ (cbm) olarak düşünülen hat son imza ile birlikte iki kat artırılarak yıllık 63 cbm'ye çıkarılmıştır. Bu arada Gazprom'un, Azerbaycan'a ait Şahdeniz rezervlerinin ikinci bölümünün tamamını alacağı da ifade edilmiştir. Nisan 2009'da New York'da gerçekleşen enerji konferansında, Azerbaycan'ın Los Angeles enerji temsilcisi Elin Süleymonov'da, "Bakü'nün, Gazprom'la ortaklığı genişletmeye açık" olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶⁴

Hattın Sırbistan'dan geçecek 450 km'lik ve 400 milyon Euro'ya mal olacak bölümü için Gazprom ile Sırbistan milli enerji şirketi Srbijagas arasında anlaşmaya varılmış olup, 23.06.2007'den itibaren projesi belli olan Güney Akım Projesi; Rus Gazprom'la, İtalyan ENI iki önemli ortaktır. Başlangıçta 31 cbm olarak düşünülen hat, daha sonra 41 cbm ve 63 cbm'ye çıkartılacaktır. Karadeniz'in 2.000 m derinliğinden geçecek hattın başlangıçta 4 milyar dolar, toplamda da 20 milyar dolara mal olacağı beklenmektedir.

Bulgaristan'da iki kola ayrılan hat ilki Yunanistan üzerinden İtalya'ya, ikinci hat Sırbistan ve Macaristan üzerinden Avusturya'nın Baumgarten limanına ulaşacaktır.

Nabucco'ya gaz vermeyeceğini açıklayan Kazakistan, Güney Akım hattı için imzayı atmıştır. Böylece söz konusu doğalgaz hattı, yılda taşıdığı Türkmenistan ve Kazakistan gazlarını ayrı ayrı 10'ar milyar m³ arttırabilecektir. Gazprom'un halen Türkmenistan'dan yıllık 59 milyar m³,

¹⁶³ Daniel Freifield, The Great Pipeline Opera, agm.

¹⁶⁴ Ariel Cohen, Caspian Basin: Which Way Is Up for Regional Energy Devolepment, 'Erişim', <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav051509c.shtml>, 15.05.2009.

Özbekistan'dan 15 milyar m³ ve Kazakistan'dan da 10 milyar m³'e yakın gaz almakta olduğu ileri sürülmektedir.

Rusya, Türkiye ile yaşadığı gizli rekabeti bertaraf edebilmek amacıyla Ukrayna'nın Karadeniz'deki "Münhasır Ekonomik Bölgelerinden" bu hattı taşımanın gayretiyle Türkiye'yi projeye davet etti. Davete net bir cevap vermeyen Türkiye, projenin kazandıracaklarını ve teknik hususlarını etüt etme çabası içerisinde.¹⁶⁵

Bulgaristan ve Sırbistan'da iktidarın değişmesi ve yeni iktidarların Rusya ile ilgili enerji politikalarını gözden geçirmek istemeleri, Rusya'nın Güney Akım'ı hayata geçirme konusundaki planlarını ertelemiş ise de Rusya'nın, 2011'de boru hattının inşaatına başlayacağı ileri sürülmektedir.¹⁶⁶

AB'nin halen Nabucco ve Güney Akım konusunda kararlı bir tutum sergileyememesi ise eleştiri konusu olmaktadır. Baltık ülkeleri, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya gibi ülkeler eski Doğu Bloğu tecrübeleri nedeniyle Rusya ile her türlü bağımlılığı reddederken, Avusturya, Yunanistan ve İtalya'nın Rusya'nın en sadık ortakları olduğu, ayrıca Rusya gazına bağımlılıktaki bilincin farkında olan Almanya ve Fransa'nın dahi Rusya'ya destek veren en büyük gurupları oluşturduğu bilinmektedir.¹⁶⁷

Başbakan R.Tayyip Erdoğan'ın 13 Ocak 2010'da Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'le Moskova görüşmesinde Güney Akım hattının Karadeniz'in altından geçmesine izin verilmesiyle bölgede Rusya-Türkiye-İtalya müttefikliğinin kurulmasının gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁶⁸ Bu gelişmeler neticesinde Türkiye ve Rusya arasında oluşabilecek Güney Akım'la ilgili anlaşmanın olumsuzlukları Avrupa açısından şöyle değerlendirilmektedir:

- Güney Akım tamamlandığında AB Hazar gazını çok daha pahalıya almak zorunda kalacaktır.

¹⁶⁵ Yavuz, "Rusya-Türkiye Yakınlaşması: Bir Jeopolitik Değerlendirme", s. 24-25.

¹⁶⁶ İlyas Kamilov, "Nabucco-Güney Akım Rekabeti Devam Ediyor", Dış Politika Analizleri, 'Erişim', <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=474>, 13.01.2010.

¹⁶⁷ Bernd Riegert, Deutsche Welle, "Boru Hattı Pokerinde Rusya'nın Kartları Daha İyi", 16.01.2010 (BYE'nin 10.8.2009 tarihli Dış Haberler bülteninden).

¹⁶⁸ RİA Novosti, "Medvedev: Rusya ve Türkiye Önemli Planlar Kuruyor", 13.01.2010 (BYE'nin 15.01.2010 tarihli Dış Haberler bülteninden).

- Güney Akım; Rus gazının yüzde 80'nini AB'ye sevk eden Ukrayna geçişli hattın önemini azaltacaktır.¹⁶⁹
- Rusya'nın Ukrayna'ya ihraç ettiği gazın bedelini yükseltmesiyle, Ukrayna üzerinde Rusya'nın politik baskı uygulaması kolaylaşacaktır.
- Güney Akım, Nabucco'dan önce tamamlanırsa Azerbaycan'da gazını Rus boru hattı aracılığıyla satma imkanı elde edecek, bu da Gürcistan'ın bağımsızlığını olumsuz etkileyecektir.¹⁷⁰ Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı ek-K'dadır.

¹⁶⁹ Bu hattın önemi yitirilmez, ancak önemi azalabilir.

¹⁷⁰ Akgönenç, "Putin'in Ankara Ziyareti ve Enerjide Rusya-Türkiye Stratejik İşbirliği", s. 23.

IV. BÖLÜM

BASRA KÖRFEZİ BORU HATLARI

4. 1. Basra Körfezi Enerji Kaynaklarını Tüketim Pazarlarına Ulaştıran Mevcut ve Planlanan Boru Hatları

Basra Körfezi havzasındaki yataklarından çıkarılarak, ihtiyaç sahibi ülkelere Basra petrol ve doğalgazı, başta Hürmüz Boğazı'ndan olmak üzere, Hint Okyanusu'na, Körfez'in kuzeydoğusundan Akdeniz'e, Kızıl Deniz'den Avrupa ve Afrika'ya olmak üzere, birçok iletim yolu seçenekleri mevcuttur. Basra Körfezi'nden Akdeniz'e uzanan boru hatlarının uzunluğu yaklaşık 1.000 ve 3.000 km arasındadır. Bu avantaja rağmen bölgedeki boru hatları politik zorluklar ve özellikle büyük tankerlerin toptan taşımacılıkta yetersiz olması sebebiyle, beklenen seviyede gelişmemiştir.¹⁷¹

4. 1. 1. Basra Körfezi Petrol Boru Hatları

4. 1. 1. 1. Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı (Kerkük-Yumurtalık)

Irak'ın başlıca üretim sahalarından biri olan Kerkük'te elde edilen ham petrolün, Ceyhan (Yumurtalık) terminaline ulaştırmak amacıyla inşa edilen boru hattının 1976 yılında açılışı yapılmış ve ilk tanker yüklemesi 25 Mayıs 1977'de gerçekleşmiştir. Bu hattın yıllık mevcut taşıma kapasitesi anılan tarihte 35 milyon tondur. 1983'de başlayıp, 1984'te tamamlanan 1. Sevkiyat projesi ile hattın kapasitesi 46.5 milyon tona yükselmiştir. 1987'de 2. Boru hattı ile yıllık taşıma kapasitesi 70,9 milyon tona çıkarılmıştır. I. Körfez krizi sonrası BM'nin aldığı ambargo kararıyla hat Ağustos 1990'da kapatılmış, tekrar 14 Nisan 1995 tarih ve 985 sayılı BM kararından sonra 16

¹⁷¹ Sinha Faguni Ram, *Instant Encyclopaedia of Geography*, Mittal Publications, Mohan Garden, New Delhi, 1993, p. 119.

Aralık 1996'da işletilmeye başlanmıştır. Ancak 2003 ABD müdahaleleri sonrası sürekli sabotaja maruz kalan hat sık sık kesintiye uğramış, Ağustos 2007 itibariyle ise yeniden Kerkük petrolünü Ceyhan limanına taşımaya başlamıştır. BOTAŞ, hattın Türkiye topraklarında kalan kısmının mülkiyetine sahip olup, bu kısmın işletilmesi, kontrolü, bakım ve onarımını da üstlenmiştir.¹⁷²

4. 1. 1. 2. Irak-İran Boru Hattı

Irak'ın Basra ve İran'ın liman kenti Abadan arasında yapılması planlanan petrol boru hattı ile Irak'ın petrol ihracatını günlük 400.000 varil ve ihraç gelirlerini günlük 35 milyon milyon dolar arttırması beklenmektedir.

4. 1. 1. 3. Irak (Kerkük)-Suriye Petrol Boru Hattı

İlk defa 1950'de açılmış olan bu hat 547 mil uzunluğunda olup, Kerkük petrollerini Suriye'nin Baniyas limanına taşımaktaydı. Halen kapalı bulunan hattın tekrar açılması amacıyla rehabilitasyon çalışmaları yapılmakta olup, 2008 itibariyle 2–3 yıl içerisinde açılacağı öngörülmektedir.¹⁷³

4. 1. 1. 4. Irak-İsrail Petrol Boru Hattı

1940'lı yıllarda İngilizler tarafından Irak'ın Kerkük bölgesinden başlanarak Ürdün üzerinden Filistin'e (bugünün İsrail'i) ulaşan hat, 1948'de İsrail'in bu alanda devlet olarak kurulmasından sonra, Arap ülkeleriyle İsrail arasında çıkan savaş neticesinde kapatılmıştır. ABD'nin Irak müdahalesi sonrası tekrardan bu hattın yenilenecek açılması umudu İsrail tarafından

¹⁷² Necip Fazıl Yılmaz, "Petrol ve Doğalgaz Boru hatları Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Tesisat Mühendisliği Dergisi**, sayı 87, 2005, s. 7.

¹⁷³ İnci Selin Aydın, **Irak Ülke Bülteni**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2008, s. 15–16.

dile getirilmiştir. ABD'nin büyük şirketleriyle işbirliği yaparak Kerkük-Haifa boru hattı yenilenecek ve yepyeni bir petrol boru hattı inşa edilecek, bu sayede İsrail, yetersiz petrolünü İsrail'in Haifa limanından Akdeniz aracılığıyla dünyaya pazarlama yolunu da elde etmiş olacaktı.¹⁷⁴ Ancak İsrail'in Filistin sorununu çözememesi Arap ülkelerinin tepkisini çekmekte ve bu tepkide Irak ve İsrail arasında yenilenmesi planlanan hattın (Kerkük-Haifa) açılışını geciktirmektedir.

4. 1. 1. 5. Trans-Arabistan (Tapline) ve IPSA Petrol Boru Hatları

Suudi Aramco Şirketi tarafından 1974'de yapımına başlanan petrol boru hattı Qaisumah'tan Sidon ve Lübnan'a kadar uzanmış, 1984'den bu yana ise kısmen taşımacılık askıya alınmıştır. 1990-1991 tarihli Körfez kriziyle ise Lübnan'a doğru olan kısmı kapatılmıştır. 3 numaralı pompa istasyonundan (Irak) bu hatta paralel olarak uzanan (Suudi Arabistan'a) petrol boru hattı (IPSA), Yanbu'nun güneyindeki Mu'ajjiz Limanına da petrol taşınması planlanmaktaydı. Bu hat, 1989'da inşa edilmiş fakat Ağustos 1990 Kuveyt'in Irak istilasıyla kapatılmıştır. 2001 Haziranında Suudi Arabistan IPSA'nın yönetimini almıştır. Suudiler teorik olarak bu petrol boru hattının, doğalgaz boru hattına çevirebileceğini rapor etseler de IPSA, petrol boru hattı olarak kullanılmıştır. Uluslararası ham petrol boru hattı olarak Abu Safra ve Damam alanlarından Bahreyn'e petrol taşıyan boru hatları yaklaşık 60 yıllıktır. Bu boru hattının kapasitesi 207.000 ile 250.000 v/g arasında değişmektedir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Thomas R. Stauffer, Pipeline or Pipe Dream? The Kirkuk-Haifa Scheme, Washington Report On Middle East Affairs, 'Erişim', http://www.wrmea.com/archives/March_2004/0403021.html. 05.06.2010.

¹⁷⁵ Mideast N. Africa Encyclopedia, Trans-Arabian Pipeline: Pipeline Transporting Crude Oil From Saudi Arabia to the Mediteranean Sea, 'Erişim', <http://www.answers.com/topic/trans-arabian-pipeline-4>, 06.06.2010.

4. 1. 2. Basra Körfezi Doğalgaz Boru Hatları

4. 1. 2. 1. Irak-Kuveyt Doğalgaz Boru Hattı

Irak eskiden Ramallah bölgesindeki 170 km uzunluğundaki doğalgaz boru hattı vasıtası ile Kuveyt'e doğalgaz ihraç etmekte iken, I. Körfez Savaşı esnasında bu hat kapatılmıştır. 2005'te imzalanan anlaşmalar çerçevesince Irak'ın tekrardan Kuveyt'e doğalgaz ihraç etmesi beklenmekte iken, yaşanan sabotajlar ve Irak'ın doğalgaz üretimi üzerindeki kısıtlamalar nedeniyle anlaşmanın uygulamaya geçmesinin gecikeceği tahmin edilmektedir.

4. 1. 2. 2. Katar-Umman (Dolphin) Doğalgaz Boru Hattı

Basra Körfezi'nin Kalpgahında yer alan Katar'ın kuzeyinden Abu Dhabi, Dubai ve Umman'a doğalgaz nakli için planlanan boru hattının yapımına 2000'de başlanarak 2003'te tamamlanmıştır. Katar, BAE ve Ummanı birbirine bağlayan Dolphin projesinin tedarikçisidir. Dolphin boru hattı 2 milyar m³ doğalgaz ihraç etmekte 3,2 milyar m³'e kadar da kapasitesi arttırılabilmektedir. Bu kapasitenin arttırılabilmesi ise Katar'ın kuzeyinde yer alan South Pars – North Field'deki moratoryumun (borç ertelemesi) çözümüne kadar beklenmektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁶ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dünya Doğalgaz Rezervleri Tüketimi ve Muhtemel Gelişmeler, 'Erişim', <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detayrk&yayinid=468&icerikid=572>, 05.06.2010.

V. BÖLÜM

BÖLGESEL VE KÜRESEL DEVLETLERİN HAZAR VE BASRA KÖRFEZİ HAVZALARINA YÖNELİK POLİTİKALARI

5. 1. Bölgesel ve Küresel Devletlerin Hazar Havzasına Yönelik Politikaları

Hazar havzası enerji kaynaklarına sahip devletler bu kaynaklarını tüketici pazarlara kendi çıkarları doğrultusunda en uygun koşullarda ulaştırmak istemektedirler. Bu kaynaklarla ayrıca; Rusya ve Türkiye gibi bölgesel ülkelerle, ABD, AB, Çin, Japonya ve diğer bölge dışı ülkeler de ilgilenmektedirler.

5. 1. 1. Rusya Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

SSCB'nin dağılması ve soğuk savaş'ın sona ermesiyle Batı karşısında yenilgiye uğrayan ve bunun sonucunda küresel güç olma özelliğini yitiren Rusya, 2000'li yıllarda Başkan Vladimir Putin ile birlikte yeniden toparlanma sürecine girmiştir. Özellikle ABD'nin Irak işgali sırasında artan petrol fiyatlarını en iyi şekilde değerlendirerek her geçen gün ekonomisini güçlendirmiştir. Artan ekonomik güç, beraberinde askeri gücünün artmasını sağlarken, dünya kamuoyunda Rusya'nın yeniden dünya sahnesine çıkmaya başladığı yönünde görüşlerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır.

Rusya petrol ve doğalgazın büyük yükseliş yaşadığı 2007 yılında, doğalgaz ve petrolden günde 550 milyon dolar, her dakika 380 bin dolar gelir elde ederek, kısa sürede yaklaşık 300 milyar dolar döviz rezervine sahip bir ülke haline geldi.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Oğan, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği İstanbul Zirvesi ve Enerji Savaşları”, s. 4.

Özellikle eski Sovyet Bloğu'na mensup ve Avrupa'nın doğalgaz konusunda Rusya'ya olan bağımlılığı, Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki etkisini önemli derecede arttıran bir faktördür. Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovakya, Makedonya yüzde 100 oranında doğalgaz bakımından Rusya'ya bağımlıdır. Bu ülkeleri yüzde 97'lik oranla Bulgaristan, yüzde 89'la Macaristan, yüzde 87'ile Sırbistan, yüzde 86 ile Polonya, yüzde 82 ile Yunanistan, yüzde 74 ile Çek Cumhuriyeti, yüzde 66 ile Ukrayna, yüzde 65 ile Avusturya, yüzde 64 ile Türkiye, yüzde 39 oranında Romanya, yüzde 36 ile Almanya, yüzde 32 ile Hırvatistan, yüzde 27 ile İtalya ve yüzde 25 ile Fransa takip etmektedir.¹⁷⁸

Fakat Rusya'nın Avrupa ülkelerine karşı sağladığı enerji alanında üstünlük, tartışmaları ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasına da neden olduğu söylenmektedir. Rusya, birçok AB ve ABD'li yetkili tarafından enerjiyi bir silah olarak kullanmakla suçlanmış ve Rusya'nın güvenli bir enerji tedarikçisi olmadığı yönünde beyanatlarda bulunmuşlardır. ABD, Avrupa ülkelerine Rusya'ya alternatif enerji kaynaklarına yönelmeleri için telkinlerde bulunurken, hatta bu konuda baskılar yaparken, Rusya bu suçlamalara ve ABD'nin yürüttüğü politikalara şiddetle karşı çıkmıştır.¹⁷⁹ Bu konuda ABD'nin Rusya haricinde gerçekleşen BTC ve proje aşamasındaki Nabucco'ya olan desteği örnek verilebilir.

Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın yeniden ekonomik kalkınmasının sağlanabilmesi için en güçlü faktörün enerji kaynaklarının kullanımı olduğu Vladimir Putin ve Dimitri Medvedev tarafında belirtilmiştir. Bunu destekleyici mahiyette, Vladimir Putin'in 2006'daki Devlet Başkanlığı esnasında "Rusya'nın sosyo-ekonomik yapısını kalkındırması ve ekonomik açıdan büyümeyi devam ettirebilmesi için en önemli etkenin enerji kaynaklarının kullanımı" olduğunu belirtmiştir. Rusya'nın mevcut Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, 2008'de, "Dünya'nın Rusya'ya olan bakışı değişmiştir, artık ders verilecek bir çocuk değil, saygı duyulan ve bunu hak eden bir devletiz. Rusya

¹⁷⁸ President Russia, 'Erişim', <http://letters.kremlin.ru/>, 27.09.2009.

¹⁷⁹ Araz Aslanlı, "Paylaşılmalı Kafkasya", Tusam Kafkasya Araştırmaları Masası, **2023**, sayı 66, Ekim 2006, s. 57.

dünyada hak ettiği yeri alacaktır, artık daha farklı daha güçlü bir ülkeyiz”¹⁸⁰ şeklinde Rusya'nın önemine dikkat çekmiştir.

Rusya'da doğalgaz ve petrol sektörü, büyük oranda hükümetin kontrolü altındadır. Rus hükümeti enerji kaynaklarının kontrol ile Avrupa ülkeleri üzerinde çok önemli bir güç elde etmeyi başarmıştır. Hatta bu güç Rusya'yı bu ülkelerin iç politikalarını etkileme imkanı bile sağlamaktadır. Rusya, AB'nin ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi bağlamında Ukrayna ve Gürcistan politikalarından oldukça rahatsızdır. Ayrıca Kosova'nın bağımsızlığı, Kafkaslarda yaşanan Gürcistan çatışması, ABD'nin Ukrayna ve Gürcistan ile imzaladığı güvenlik anlaşmaları Rusya tarafından ulusal güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır. Bu gelişmeler karşısında Rusya, enerji kozunu kullanmaya çalışarak, eski Sovyet bloğu ülkeleri ve AB üzerindeki nüfuzunu arttırmaya çalışmaktadır. Son olarak ABD Başkanı Barack Obama'nın Rusya'ya karşı düşünülen “Füze Kalkanı” projesini Polonya ve Çek Cumhuriyetinden çekmesi iki güçlü ülke arasında ki tansiyonu düşürmüştür.¹⁸¹ Bu çerçevede Rusya'nın Hazar enerji kaynakları öncelikli hedef ve politikaları şu şekilde sıralanabilir:

- Enerji piyasasını kontrol altına almak amacıyla enerji tedarikçisi ülkelerle anlaşmalar yaparak, diğer devletlerin bu yöndeki boru hattı projeleri ya da enerji anlaşmalarını faaliyetlerini düşük seviyede tutmayı,
- Almanya, İtalya gibi AB içindeki ülkelerle ikili anlaşmalar imzalayarak AB'nin bir blok olarak hareket etme kabiliyetini önlemek,
- Devlet eliyle enerji kaynaklarının kullanımı sağlanarak, sermayenin başka ülkelerin eline geçmemesini, hatta yabancı ülkelerdeki enerji rezervlerinin yönetilmesine ortak olmayı,
- Avrupa'nın gaz ihtiyacını tek başına karşılamayı, bunun içinde merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'nin kararını engellemeden devre dışı bırakmayı,
- Elinde bulundurduğu enerji potansiyelini kullanarak zamanın koşulları içerisinde, kendi politikalarına ters düşen devletlerin iç işlerine müdahale

¹⁸⁰ Halit Gülşen, “Rusya'nın Enerji Politikası”, **Stratejik Analiz**, cilt 9, sayı 106, Şubat 2009, s. 48.

¹⁸¹ Gülşen, “Rusya'nın Enerji Politikası”, s. 47.

ederek istikrarsız bir ortam oluşturmak ve bu vesile ile bu ülkelerin kendi çizgisinde olmasını sağlamak.¹⁸²

Rusya'nın yürüttüğü enerji politikasının belki de en büyük ayağını, enerji nakil hatlarının kontrolü oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçiş güzargahları Rusya'nın enerji politikasını doğrudan etkileyen bir faktördür. Kuzey¹⁸³ ve Güney Akım projeleri ile Hazar Boru Hattı Rusya'nın dikkatini yoğunlaştırdığı çalışmalardan bazılarıdır.¹⁸⁴

Bu projelerin yanı sıra Rusya 2001'den bu yana faaliyette olan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu Projesi ile Kazakistan petrollerini Hazar'ın kuzeyinden geçen bir boru hattı ile Karadeniz'e taşımaktadır. Rus Transneft firması bu projenin en büyük destekçilerinden birisi konumunda bulunmaktadır. Elbette bu durum Rusya'ya Kazakistan petrolünün kontrolü noktasında da bir avantaj sağlamaktadır.¹⁸⁵

Rusya kendi insiyatifi dışında gerçekleşen enerji hattı projelerine ise, farklı bir açıdan müdahale etmeye çalışmaktadır. Temmuz 2009'da imzalanan Nabucco Projesi ile Rusya'nın Güney Akım Projesi çatışan iki ayrı proje gibi görünmektedir.¹⁸⁶ Rusya'nın Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'la imzaladığı anlaşmaya göre, üç ülkenin gazlarını Rusya üzerinden geçecek hatla Avrupa'ya ulaştırma çabaları da sürmektedir. Böylece Rusya, Nabucco'ya gaz akışının önüne geçerek, aynı zamanda Ukrayna'nın da Türkmenlerden ucuz gaz almasını engelleme yolunda önemli bir avantaj sağlamış olacaktır.¹⁸⁷

Bölgede etkinliğini her alanda devam ettirme çabası içerisinde olan Rusya; Azerbaycan ve Gürcistan'ın Batı ve NATO yanlısı tutumundan, yine bu çerçevede söz konusu iki devletin Türkiye ile enerji alanında yakınlaşması ve ortak projelerde yer almasından rahatsızlık duymaktadır. Bu gelişmenin

¹⁸² Gülşen, agm, s. 48.

¹⁸³ Kuzey Akım Projesi: Sibiryaya (Rusya) doğalgazını Baltık Denizi altından geçecek bir hatla Almanya'ya ulaştırma projesidir.

¹⁸⁴ Aslan Yavuz Şir, Rusya'nın Yeni Enerji Stratejisi, 'Erişim',

<http://www.diplomatikgundem.com/2008/08/rusya-nin-yeni-enerji-stratejisi.html>, 16.09.2009.

¹⁸⁵ DEİK, "Türkmenistan Ülke Bülteni", **Türk-Avrasya İş Konseyleri**, Ankara, Kasım 2004, s. 4.

¹⁸⁶ Mete Göknel, "Yaşanan Doğalgaz Krizi Türkiye için Fırsat mı", 'Erişim',

www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=3043&kat2=1, 27.09.2009.

¹⁸⁷ "Russneft Ordeal Places Premium on Loyalty", **Oxford Analytica**, 02.08.2007, s. 12.

örneği olarak, Temmuz 2008’de Türkiye’de temel atma töreni yapılan ve “Demir İpek Yolu” olarak adlandırılan Kars-Tiflis-Bakü demiryoludur. Üç ülkenin yakınlaşması bu açıdan Rusya’yı endişelendiren diğer bir husustur. Bağımsızlığından bu yana dış politikasını Rusya ekseninde sürdüren Ermenistan ise bölgede izole edilmiş durumdadır.¹⁸⁸

2003’de son halini alan “2020’ye kadar Rus Enerji Stratejisi”¹⁸⁹ belgesinden de açıkça görüleceği gibi, Vladimir Putin enerjiyi bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır.¹⁹⁰ Vladimir Putin’in enerji alanında yüksek lisans ve doktora tezi bulunduğu göz önüne alındığında ve mevcut Devlet Başkanı Dimitri Medvedev’in Gazprom’un eski yönetim kurulu başkanı olarak enerji politikaları ile yakından ilgili olması, Rus dış politikasında enerji kozunun ağırlığını koruyacağı bilinen bir gerçektir.¹⁹¹

Rus enerji stratejisine, Aleksandr Dugin¹⁹²’in Avrasyacılık anlayışıyla bakıldığında enerji kaynaklarına ulaşılmasının, geliştirilmesinin ve nakliyesinin özel Avrasyacı kavramıyla hazırlanması gerektiği üzerinde durulur. Dugin’e göre Rusya jeopolitik olarak ‘heartland’ (kalbgah)’ın tam merkezidir. Bu sebeple kendi teknolojisini kullanarak BDT ve Hazar havzasındaki ülkelerle faaliyetlerini güçlendirmelidir.¹⁹³ Rus Devlet adamları da bu şekilde hareket etmeye çalışmaktadırlar.

5. 1. 2. Azerbaycan Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

2000–2004 döneminde yıllık ortalama yüzde 10,2 olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) artışı, 2005 yılında yüzde 26,4’e 2005 yılında ise yüzde

¹⁸⁸ Yavuz, “Küresel ve Bölgesel Jeopolitik Oyuncuların Karadeniz Stratejileri: Bir Diğer Çağdaş “İpek yolu” Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi”, s. 22.

¹⁸⁹ Energy Strategy of the Russian Federation to The Year 2020, ‘Erişim’, <http://www.iea.org/textbase/papers/2003/strategy2020.pdf>, 03.10.2009.

¹⁹⁰ Mithat Çelikpala, Rus Enerji Politikası, ‘Erişim’, <http://www.asam.org.tr>, 03.10.2009.

¹⁹¹ Oğan, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği İstanbul Zirvesi ve Enerji Savaşları”, s. 7–8.

¹⁹² Aleksandr Dugin: Rus asıllı Avrasyacılık hareketi lideri. Avrasya Partisi Genel Başkanı.

¹⁹³ Aleksandr Dugin, **Moskova-Ankara Eksenli: Avrasya Hareketi’nin Temel Görüşleri**, çev. Leonid Bahrevski, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 2007, s. 174.

34,5'e ulaşmıştır. 2005 yılında Azerbaycan'ın büyüme oranı yüzde 20'lerin üzerine çıkartan süreç, söz konusu yılın ilk çeyreğinin sonunda AIOC'nin mevcut yataklarında üretimi arttırmasıyla başlamıştır. 2009 yılı içerisinde AIOC, 13,2 milyon ton petrol üretmiştir. 2009 yılı ortalarına kadar enerji sektörüne gelen doğrudan yabancı yatırımlarla kapasite, artan petrol üretimi ve küresel piyasalarda petrol fiyatlarının yüksek seviyelere ulaşması neticesinde Azerbaycan, oldukça yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır.¹⁹⁴

Azerbaycan, Güney Kafkasya'da 1991 sonrası ABD, Türkiye ve Batı eksenli bir politika izleyerek, ABD tarafından desteklenen Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldavya (GUAM) toplulukları içerisinde yer almıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan enerji koridoru ile petrolü Akdeniz'e ulaştırma projesi sonucunda, Azerbaycan petrolü, kaynaklarının serbest kalması örneğini teşkil etmesi bakımından büyük bir siyasi öneme sahiptir.¹⁹⁵

Türk Cumhuriyetlerinden Azerbaycan'ın petrol ve doğalgazı, neredeyse Rus tekeline hiç takılmadan Türkiye üzerinden Batı'ya pazarlanmaktadır. Fakat burada bazı sıkıntılar söz konusudur. Azerbaycan hidrokarbon kaynaklarının tamamına sahip olduğu halde, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin paylaşımında sadece yüzde 30 hisseye sahiptir. Azerbaycan bu yüzde ile konsorsiyum da ki diğer bir ortak olan BP'nin bile gerisinde kalmaktadır. Yani bir bakıma sermaye sahibi küresel şirketler asıl payı toplamaya devam etmektedir.¹⁹⁶

Bağımsızlığının ilk yıllarında, doğalgaz hatlarının yıpranmış olması ve yedek parça bulunamaması nedeniyle, insanlar uzun süre ısınma ve mutfak faaliyetlerinde çok bol olan bu enerji kaynaklarını kullanamamışlardır. Hepsinin ötesinde Azerbaycan, Karabağ'da, Rus destekli Ermenilerle güç dengesi olmayan bir savaşa sürüklenmiş, genç nüfusunun enerjisini ülkenin toparlanması yerine, savaşta kullanmak zorunda kalmıştır.

¹⁹⁴ Fatma Çil, "Azerbaycan: Bir Millet, İki Devlet", **Milli Prodüktivite Merkezi**, sayı 249, Eylül 2009, s. 16.

¹⁹⁵ Annie Jafalian, Russia, "The United States And Central Asia: The New Version Of The Great Game", **French Strategial Military Yearbook**, 2002–2003, s. 55.

¹⁹⁶ Yavuz, "Küresel ve Bölgesel Jeopolitik Oyuncuların Karadeniz Stratejileri: Bir Diğer Çağdaş "İpek yolu" Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi", s. 26.

Gelinen günde, Azerbaycan, başlıca sanayisi gelişmekte ve ihtiyacını enerji kaynaklarıyla gidermeye çalışan Batı pazarlarına, bu kaynakları sağlayarak kendi gelişimine katkı sağlamak arzusunda. Azerbaycan'ın toplam ihracatı içerisinde petrol ve doğalgaz ihracatı yüzde 90'lık bir paya sahiptir.¹⁹⁷ Bununla birlikte Azerbaycan, doğal kaynaklarını sorun yaşamadığı ya da yaşanabilecek sorunları kolaylıkla aşabileceği devletlerin topraklarından ulaştırmak arzusunda. Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz yatakları ek-M'dedir.

Günümüzde birçok devlet enerji hatlarının kendi ülkeleri üzerinden geçerek enerji ihtiyaçlarını karşılamayı ve elde edecekleri geçiş ücretiyle ekonomilerine katkıda bulunmayı arzu etmektedirler.¹⁹⁸ Azerbaycan'ın başlıca bölge üzerinde stratejisi şöyledir;

Rusya ile siyasi-ekonomik alanda yakınlaşmaya sıcak bakmakla beraber, BDT'nin siyasi alanda bir temsil kuruluna dönüşmesini istememektedir. Bununla birlikte Karabağ sorunu, ilişkilerin iyileşmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Rusya'da Azerbaycan'ın Batı'ya yaklaşma politikasından endişelidir.¹⁹⁹

Azerbaycan-İran ilişkilerinde belirleyici etken ise, Hazar petrolü üzerindeki stratejik çıkarlardır. Azerbaycan coğrafi konumu nedeniyle Rusya, Ermenistan ve İran'ın jeopolitik kuşatması altındadır.

Azerbaycan'ın Türkiye ve Batı yanlısı politika izlemesi bölgede Rusya ve İran arasında yakınlaşmaya neden olmuştur. Bu bağlamda BTC Petrol Boru Hattı'na karşı Hazar'da politikalar geliştirmeye çalışılmaktadır.²⁰⁰

Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuğu günden itibaren politik ve ekonomik alanda ABD ile yakın iş birliğine girmek istemiştir. Ancak, ABD içerisindeki Ermeni lobisinin faaliyetlerinden dolayı yıllarca bu ilişkiler sınırlı

¹⁹⁷ Central Intelligence Agency (CIA), The World Factbook, Azerbaijan, 'Erişim', <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>, 16.01.2010.

¹⁹⁸ Müslüm Güzel, **Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Uyum (Siyasi, Enerji, Ekonomik ve Kültürel Boyutu)**, Yüksek lisans tezi, Gazi üniversitesi, Ankara 2009, s. 48.

¹⁹⁹ Aslıhan Akman, **Azerbaycan: Kadim Coğrafya'nın Genç Ülkesi**, İlke Yayınları, İstanbul, 2005, s. 80.

²⁰⁰ Yavuz Özdemir, **Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları**, Yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara 2007, s. 53.

düzeyde kalmıştır. Azerbaycan'ın ABD ile iyi geçinmek istemesinin bölgede Ermenistan ve Rusya'ya karşı yalnız kalmamak ve Hazar Denizi kıyılarındaki petrol kaynaklarının pazarlanabilmesi için ABD'li yatırımcıların ilgisini çekmek gibi nedenler vardı. Fakat 11 Eylül 2001 ABD'deki terör eylemleri sonrası ilişkiler, ABD'nin etnik grup çıkarlarından çok ulusal çıkarlara yönelmiştir. ABD-Azerbaycan ilişkileri giderek iyileşen bir gelişme içindedir. İki ülke arasında ekonomik ve politik faydalar yaratılmakta ve bu durum Ermenistan etnik çıkarlarını olumsuz yönde etkilemektedir.²⁰¹

Azerbaycan bağımsızlık sonrası yaşadığı savaş ve iç karışıklıklara rağmen, ekonomisini düzeltmek adına son dönemde birçok enerji anlaşmasına imza atmıştır. Bu anlaşmalar yakın gelecekte Azerbaycan'ı yüksek ekonomik güce dönüştüreceği öngörülmektedir.

5. 1. 3. Türkmenistan Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Türkmenistan'ın önemini belirleyen başlıca unsurlar sahip olduğu hidrokarbon kaynaklardan ileri gelmekte, enerji gelirleri ülkenin yıllık gelirlerinin yüzde 85'ini oluşturmaktadır.²⁰²

Türkmenistan'ın temel hedefi doğal kaynaklarını yabancı unsurlarla en az düzeyde paylaşmak ve kendi zenginliği üzerinde söz sahibi olmasına dayalıdır. Bu hedefine ulaşabilmede sahip olduğu mevcut gazı satıp elde ettiği nakit avantajını teknoloji ve insan gücü alımında kullanarak üretimde ve ülkenin gelişiminde yeni bir boyuta girmek istemektedir.²⁰³

Türkmenistan hidrokarbon rezervleri ile bunların üretilip boru hatlarıyla taşınması küresel enerji sektörünü etkileyebilecek düzeydedir. Ülkenin enerji sektörünün gelişimi küresel enerji pazarını da yakından ilgilendirmektedir. Ancak Türkmenistan enerji sektörünün yatırım ve ileri teknoloji eksikliğinden

²⁰¹ Tabib Huseynov, Amerikan Dış Politikasının Etkilenmesi: Ulusal Çıkarlar Yanında Etnik Çıkarlar, **Stradigma e-Dergisi**, Haziran 2003, sayı 5, s. 11.

²⁰² Muharrem Ekşi, Yeni Rekabet Odağı olarak Türkmenistan Doğalgazı, 'Erişim', <http://www.ekoavrasya.net/makaledetay.aspx?Detay=13>, 25.10.2009.

²⁰³ Mert Bilgin, **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2004, s. 56.

dolayı sorun yaşadığı ve bu durumun ülkenin enerji üretiminin eksik kalmasına neden olduğu bilinmektedir. Büyük bir yatırım potansiyeline sahip olmasına rağmen Türkmenistan'ın yabancı yatırımcı eksikliği çekmesinin en önemli nedenlerinden birisi ihalelerde kısıtlayıcı mevzuat hükümleri, yüksek düzeyde alınan vize ücretleri ve ön ödeme bazında talep edilen katkı payları gibi yönetimin keyfi uygulamaları olduğu söylenebilir.

Diğer neden ise ülkenin enerji kaynaklarının yatırıma dönüştürülememesidir. Bunun sebebi enerji gelirlerinin yönetimi üzerinde patronaj sisteminin egemen olması, yani tek liderin yönetimine bağlı olması çelişkisi söz konusudur. Bu durum enerji gelirlerinin iyi idare edilememesine neden olmaktadır. Nitekim enerji gelirlerinin büyük bir kısmı (yüzde 70) ülkenin gösterişli bir şekilde yapılanmasına harcanmaktadır.²⁰⁴

Türkmenistan'ın elindeki doğalgazını ihraç etmede en büyük sıkıntısı mevcut Sovyetlerin tek doğalgaz şebekesiydi ki bu da Rusların Gazprom şirketine aitti. Bu sebeple yeni alternatif arayışlar içerisine giren Türkmenistan, doğalgazını uluslararası piyasalara ulaştırma çabasıdadır. Bu amaçla “Türkmenistan-Türkiye-Avrupa” olmak üzere Batı, “Türkmenistan-Kazakistan-Çin-Japonya” ile Doğu ve “Türkmenistan-Afganistan-Pakistan”a olmak üzere Güney Doğu Asya istikametli boru hatları projesi geliştirmesine karşılık, bu teşebbüsleri çeşitli nedenlerle gerçekleştirememiş ancak Rusya ile anlaşarak gazını düşük ücret karşılığında (1000 m³'ü 44 ABD dolarından) satabilmiştir.²⁰⁵ Daha sonraları ise Çin ve İran'la yaptığı anlaşmalarla bu ülkelere boru hatlarıyla doğalgazını pazarlamıştır.

Son dönemlerde AB ve Rusya arasında yaşanan enerji temelli krizler Türkmenistan'ın öneminin artmasını sağlamıştır. AB, enerji güvenliği ve kaynak temini açısından bu ülkeye daha fazla önem verebilir. Bu bağlamda Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı olmak üzere, Türkiye üzerinden geçmesi planlanan

²⁰⁴ Ekşi, agm, s. 1.

²⁰⁵ H. Nadir Bıyıkoğlu, “Enerji, Doğalgaz ve Türkiye'nin Avrupa Enerji Güvenliğindeki Rolü-1”, 2023, sayı 71, Mart 2007, s. 8.

yeni hatlarla Türkiye ve Türkmenistan ilişkilerinde yeni fırsatların çıkması olarak dahilindedir.²⁰⁶

Türkmenistan'ın enerji sektöründe yaşadığı bu sorunları çözmek için ekonominin ve enerji sektörünün ivedilikle liberalizasyonu gerekmektedir. Ayrıca ülkenin gelişimi enerji sektörüne bağlı olduğu için Türkmenistan yönetimince başta Batı olmak üzere ABD, Avrupa, Çin, Japonya, Rusya, İran ve Türkiye gibi ülkelerin çok uluslu enerji şirketlerinin ülkede yatırım yapmaları teşvik edilmeli ve gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus enerji sektörünün sadece ekonomik ve siyasi faktörlere bağlı olmadığı, bir bütün ve karşılıklı olarak jeo-ekonomik ve jeopolitik etkenlere bağlı olduğudur. Hazar'ın statüsü konusunda kıyıdaş devletlerle (başta Azerbaycan) uzlaşmaya varılmalıdır. Bu nedenle çok yönlü ve dengeli bir siyaset izlenmesi gerekmektedir.

5. 1. 4. Kazakistan Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Orta Asya ve Doğu Avrupa'nın arasında, kuzeyde Rusya, doğuda Çin, güneyde Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'la sınırları vardır. Hazar Denizi ve Aras Gölüne de sınırları dayanmakta olan Kazakistan, Sovyet nükleer mirasına sahip, topraklarında dünya'da sayılı bir uzay istasyonunu bulunduran (Baykonur Uzay Üssü), dış politika yönelimleri belirsiz, etnik yapısı karışık, halkının çoğu Müslüman bir ülkedir. Ülke yeraltı kaynakları bakımından da çok zengindir.²⁰⁷

Bağımsızlığını ilanıya, SSCB'den miras kalan yapı başlı başına bir sorun teşkil etmiştir. Eski sistemden geriye can çekişen bir ekonomi, iflas etmiş bir altyapı, dünya standartlarına uygun olmayan işletmeler ve donanım,

²⁰⁶ Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", **Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu**, Harp Akademileri, 10 Mart 2006, s. 36.

²⁰⁷ Özcan Yeniçeri, "Kazakistan: Bir Diriliş Hikayesi", **2023**, sayı 101, Eylül 2009, s. 10.

yaygın köy ekonomisine dayalı yoksul köyler ve deneyimli yönetici eksikliği, kısıtlı bütçe Kazakistan'ın karşılaştığı başlıca sorunlardı.²⁰⁸

Kazakistan, ulusal ekonomiyi güçlendirmek için bir takım önlemler uygulamıştır. Ekonomi politikalarında müdahaleci stratejiler izleyen mevcut Kazak Hükümeti'nin temel amacı petrol gelirlerini kullanarak, ekonominin enerji dışındaki sektörlerini kalkındırmak ve bu sayede ekonomide çeşitlilik sağlamak ve ekonominin petrole ve dolayısıyla dünya petrol fiyatlarına olan aşırı bağımlılığını kırmaktır.²⁰⁹

Atlantik Konseyi Başkanı Frederic Kepme, Kazakistan'ın önemini şu ifadesi içinde belirtmektedir: “19. yüzyılda hakimiyet konusunda Britanya İmparatorluğu ve Çarlık Rusya'sı arasında “Büyük Oyun”ların oynandığı Orta Asya günümüzün petrol-gaz zenginliği sayesinde ABD, Çin ve Rusya arasında ve çok kutuplu çağ'ın ilk stratejik savaş alanı haline gelmektedir. Küresel büyüklükteki petrolünün başını döndürdüğü Çin, Rusya ve ABD, Orta Asya'da ki kaynaklara ve etkin mücadelesine boynuzlarından yapışmışlardır. Bu bölge 1991 yılında beş devletin SSCB'den bağımsızlığını almasından sonra küresel, stratejik önemini geri kazanmıştır. Orta Asya stratejik savaş meydanı haline gelmektedir.”²¹⁰

Bölgedeki bölgesel ve bölge dışı etkileri kırabilmek için, Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı N.Nazarbayev'in Mart 2006'da Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan Devlet Başkanlarına gönderdiği davet mektubunda Orta Asya Devletler Birliği'ni önerdi. Kazakistan'ın hazinesinde 10 milyar dolarlık döviz rezervinin bulunduğu, büyüme hızının, küresel finans ve ekonomik krize kadar (5 yıl) yüzde 10'un altına düşmediği, petrol üretimini 2010 yılında günlük 100 milyon tona, 2015 yılında da 270–315 milyon tona çıkarmayı öngördüğü ileri sürülmektedir. Bu imkanlara sahip Kazakistan, Orta Asya Türk Birliğine liderlik etme cesaretini kendinde bulmaktadır. Nazarbayev, Sovyetlerin Türk halklarını, en büyük ortak bölenlerini teşvik ederek ayrıştırdığı bilinciyle, en küçük ortak katları ileri sürerek birlik

²⁰⁸ Yeniçeri, agm, s. 11.

²⁰⁹ Fatma Çil, “Kazakistan”, s. 16.

²¹⁰ Frederic Kepme, The Wall Street Journal, 16 Mayıs 2000 (BYE'nin 18 Mayıs 2000 tarihli Dış Basın bülteninden).

çağrılarında bulunmuştur. Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov birliğe katılmak istediklerini bildirmiş olup, bu önemli ve anlamlı bir gelişmedir.²¹¹

Kazakistan'ın dış politikasına bakıldığında etkileşim halinde olduğu devletlerle işbirliğini geliştirmeye yönelik birçok faaliyet içerisinde olduğu görülmektedir. Bu faaliyetler çerçevesinde başlıca BM, Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK), ŞİÖ gibi pek çok uluslararası örgüte üye olmuştur. Yinede ülkenin dış politika öncelikleri, bulunduğu bölge üzerindedir.²¹²

Bu çerçevede bakıldığında Kazakistan'ın halen en büyük müttefiki Rusya'dır. İki ülkenin ortak çıkarları şu anda bunu gerektirdiği de söylenebilir. Ayrıca sahip olduğu enerji kaynaklarını özellikle Batı'ya ihraç etmede bir nevi Rusya'ya bağımlı olması Kazakistan'ı bu ülkeyle ilişkilerinde daha hassas bir noktaya taşımıştır. Bunun yanında Kazakistan Rusya'yı dengelemek adına Çin ile de işbirliği halindedir.²¹³

Kazakistan ve Çin işbirliğinin temelleri enerji kaynaklarının ihracı için gereken hatların inşası etrafında yoğunlaşmıştır. Kazakistan-Çin arasındaki doğalgaz boru hattının devreye girmesiyle birlikte, Kazakistan enerji kaynakları Doğu ve Batı pazarları rotalarının çeşitlendirilmesi açısından gelecekte de ortaya çıkabilecek projelere model olarak algılanmaktadır.

ABD'nin, 11 Eylül saldırılarıyla beraber Afganistan'a yerleşmesi sonucunda Zbigniew Brezezinski'nin tavsiyesi üzerine Özbekistan'ı stratejik ortak olarak seçtiği ve Orta Asya bölgesinde Kazakistan'la sıcak ilişkiler sürdürmediği görülmüştür.²¹⁴ Fakat daha sonra "Turuncu Devrimler" in ardından yaşanan kargaşa ve hayal kırıklığı ABD'nin bölge ülkeleriyle daha sıcak ilişkiler kurmasına yol açmıştır. Bu kapsamda ABD-Kazakistan ilişkileri gelişmeye başlamıştır.²¹⁵

²¹¹ Yavuz, "Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları İçin Büyük Oyunlar", s. 17.

²¹² Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ülke Bültenleri, "Kazakistan", Şubat 2007, s. 2.

²¹³ Özdemir, age, s. 29.

²¹⁴ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, çev. Yelda Türedi, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 270.

²¹⁵ Ainur Nogoyeva, Kazakistan'ın Denge Arayışı, Hakimiyet-i Milliye, 'Erişim', <http://www.hakimiyetimilliyeye.org/index.php>, 17.01.2010.

Kazakistan BTC hattına petrol desteği vermesiyle pazarlayabileceği alanları genişletmiştir. Kazakistan izlediği enerji politikasıyla yakın zamanda çok büyük ihracat rakamları yakalaması beklenmektedir.

Kazakistan kaynaklarının işletilebilmek açısından büyük oranda yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Hali hazırda bulunan ihraç yollarının yüzde 70'i²¹⁶ Rusya üzerinden geçmektedir. Bunların dışında, Kazakistan'ın artan hidrokarbon üretimi, ülke ekonomisinin geleceği açısından iyimser bir tablo çizmektedir. Enerji kaynaklarının işletilmesi çerçevesinde uygulanacak doğru politikalar bu ülkeyi orta vadede bölgenin zengin ve güçlü ekonomileri arasına sokabilecek potansiyelindedir.

5. 1. 5. İran Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

SSCB'nin çöküşü ve Orta Asya devletlerinin önünün açılması İran'a kendi uluslararası tecridini sona erdirmeye çabaları için mükemmel bir fırsat sağlamıştır. İran'ın, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin sahneye yeni çıktığı dönemlerde Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayet'in Kasım 1991'de bu bölgeye çığır açan bir gezi düzenlemesi ve Türkmenistan ile İran arasında bir demiryolu hattı inşa etmesiyle yönünü Orta Asya'ya çevirdiğini göstermiştir. Ancak burada da ABD Dışişleri Bakanı James Baker 1992'de Washington'da, İran'ın Orta Asya'da nüfuz kazanmak için yapacağı bütün hamlelere engel olacağını açıklamıştır.²¹⁷

İran, Hazar havzası petrol ve doğalgazının İran üzerinden güneye inmesini önermiştir. Mevcut ulusal boru hatlarını da kullanacak olan İran'ın teklifleri, ekonomik nedenlerden çok siyasi nedenlerle bir amaca ulaşamamıştır. Türkmenistan ile yapılan doğalgaz anlaşması ile İran kendi hatlarından gazı Türkiye'ye göndermektedir. İran'ın boru hatlarındaki bir diğer

²¹⁶ Özdemir, age, s. 30.

²¹⁷ Ahmed Raşid, **Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya' da Yeni Büyük Oyun, Mozaik Yayınları**, İstanbul, 2001, s. 238–239.

büyük avantajı ise takas imkanının olmasıdır. İran bölgeden aldığı ürün yerine sınırlarından kendi ürününü satma kolaylığına sahiptir.²¹⁸

İran'ın devrim sonrası uygulanan ve İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad iktidarında da devam ettiği görülen anti-Amerikancı siyasi tutumu hem İran'da hem de Orta Asya'dan Avrupa'ya yönelik enerji projelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu etkilemeden ifade edilen ise taşıma maliyetlerinden, kaynağın güvenliğine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. İran kendi başına petrol ve doğalgaz üretiminde dünyanın önde gelen ülkelerindedir. Bu doğrultuda Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesinde İran'ında gazına gereksinim vardır. İran'ın Rusya ile olan ilişkileri incelendiğinde ise Batılı güçlere karşı müttefik görüntüsü çizen bu devletlerin birbirlerine nükleer teknolojik yardımdan, silah alımına, Hazar Denizi'nin paylaşımından Kafkasya'daki İslami ideolojiye verilen desteğe kadar çok karmaşık yönleri bulunmaktadır.²¹⁹

İran'ın enerji politikalarında değişiklik isteği açıkça görülmektedir. İran doğalgaz ihracatını arttırmak amacıyla 15 boru hattı projesi geliştirmiştir. Bu projeler genellikle İran'ın komşularıyla ilgilidir. İran'ın Türkiye, Hindistan, Pakistan, Ermenistan, Umman, Kuveyt ve BAE ile boru hattı inşası girişimleri vardır. Ancak bu projelerden Türkiye ve Ermenistan hayata geçirilebilmiştir. Başka bir ifadeyle İran sadece Türkiye ve Ermenistan'a gaz satabilmektedir. İran'ın Nabucco projesi dahil olmak üzere kendi gazını Avrupa'ya satmak istemektedir. Bunun gerçekleşmesi ya Türkiye üzerinden ya da Ermenistan, Gürcistan ve Ukrayna üzerinden düşünülmektedir.²²⁰

Ermenistan, Türkiye'den sonra İran'ın ikinci gaz alıcısıdır. İki ülke arasında 141 km'lik boru hattı mevcuttur. İki ülke arasındaki doğalgaz işbirliği, İran'ın Ermenistan'ı karşılaştığı jeopolitik kuşatmadan çıkarma, Azerbaycan ve Türkiye karşısında koruma çabası olarak yorumlanmaktadır.

²¹⁸ Laçiner, age, s. 68.

²¹⁹ Fevzi Uslubaş, "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Türkiye: İran Faktörü", **Jeopolitik**, Haziran 2009, s. 33.

²²⁰ Arif Keskin, İran'ın Doğalgaz Siyaseti ve Türkiye, 'Erişim', http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=174&Itemid=46, 14 Ekim 2008.

İran ve Türkiye ilişkileri incelediğinde, İran-Türkiye doğalgaz anlaşması, Tahran'ın bugüne kadar sonuçlandırmış olduğu en büyük enerji anlaşmasıdır. Bu İran için bir "itibar projesi" olarak değerlendirilebilir. İran'ın enerji politikasında Türkiye'nin merkezi bir yerinin bulunduğu söylenebilir. Türkiye'nin gelişen dinamik ekonomisi ve her gün artan doğalgaz ihtiyacı İran'ın dikkatini çekmektedir. İran, enerji anlaşmalarıyla Türkiye'nin dış politikasını etkileyebileceği düşüncesindedir. Özellikle Batı'yla yaşadığı nükleer gerginlikte Türkiye'nin en azından tarafsız olmasını beklemektedir.

Türkiye'nin gaz ihtiyacının yüzde 20'sini İran'dan temin etmesine rağmen, özellikle son yılların kış aylarında yaşanan doğalgaz kesintileri sebebiyle Türkiye İran'a karşı güvensizlik duymaktadır. İran ve Türkiye arasında enerji işbirliğinde istenen gelişmelerin sağlanamaması hususunu sadece ABD'nin İran'a karşı izlediği tavırla yorumlamak doğru olmaz. ABD'nin bu anlaşmayı istemediği ve gerçekleşmemesi için baskı yaptığı bilinmekle birlikte, İran ve Türkiye'nin teknik ve mali uzlaşmazlıklarının yanı sıra bu konuda farklı bakış açıları bulunmaktadır. İran Türkmenistan'dan aldığı doğalgazı Türkiye'ye üç katı bir fiyata sattığı bilinmektedir. Türkmenistan yetkilileri bunu bahane ederek 2007 kışında İran'a sattıkları doğalgazı kesmişlerdir. Ayrıca Hindistan ve Pakistan ile anlaşılması düşünülen projedeki fiyat dahi Türkiye'ye verilen fiyattan yüzde 30 daha ucuzdur. Bu konu Türkiye'de anlaşılmayacak bir şekilde pek fazla dile gelmese de İran'da ciddi bir eleştiri konusu olmuştur. Burada İran ve Türkiye arasında enerji geçidi olma hususunda sessiz bir rekabetin olduğunu da unutmamak gerekir. İran Türkiye'nin bir enerji koridoru ülke olmasını çok çekici görmemektedir. Enerji alanında güney-kuzey koridoru olma arzusu taşıyan ve Hazar havzası ile Basra Körfezi gibi iki önemli enerji sahasının çok yakınında bulunan İran'ın, bugün Batı'yla yaşanan gerginliklerden dolayı bu kaynaklarını kullanılmadığı genel bir kanaattir. Bu nedenle İran'da, bugün bazı çevreler Türkiye'nin "hak etmediği halde" bu rolü kapmaya çalıştığını savunmaktadırlar.²²¹ Bu sebeple İran yaptığı anlaşmalarda transit ülkelere

²²¹ Keskin, agm, s. 2.

enerjiyi depolama hakkı vermemektedir. Bu da Türkiye'nin terminal ülke olmasını engelleyici bir unsurdur.

Enerjiyi Batı'ya taşıyan bir Türkiye fikri ne kadar karlı bir düşünce gibi görülse de, siyasi ve politik engelleri aşarak Batı'yla bütünleşmiş bir İran, Türkiye üzerinden Avrupa ve Afrika'ya kendi enerji kaynaklarını satabilir ve zengini olduğu kaynaklardan önemli bir sermaye elde ederek bunu İran'ın her konuda gelişmesi ve modernleşmesinde kullanabilir. İran petrol ve doğalgaz sahalarını gösteren harita ek-S'dedir.

5. 1. 6. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Batılı devletler dünya hegemonyasını Hazar havzası ve Sibirya'daki zengin enerji kaynaklarını ele geçirebilmek stratejisiyle inşa ederken, Çin'de buna karşı bir politikaya yönelerek batıların bu bölgeye gelebilmelerini önleyebilenin yollarını aramıştır. Çin, yanı başında yer alan bu bölgelere ulaşarak ekonomik gelişmesini sürdürmeyi ve küresel bir güç kalabilmenin yollarını aramaktadır. Çin bu yolun özellikle Hazar'da mevcut olan ham madde yatakları üzerinde etkisini arttırmak ve mevcut kaynakları kendisine doğru çekebilmekle mümkün olduğunu bilmektedir. Batılı güçler karşısında tek başına olmaktan ziyade halen güçlü bir unsur olduğu bilinen Rusya ile gücünü bölge üzerinde yükseltme politikası uygulamaktadır. Ekonomik ilişkilerle beraber, siyasi yakınlaşma, iyi komşuluk ilişkileri çeşitli sorunlara ortak yaklaşım ve benzeri açılımlar bir bölge ülkesi olan Çin'i stratejilerini uygulamaya koyan Batılı güçlerden daha şanslı bir konuma getirmiştir.

1995 yılına kadar enerji üretim tüketim dengesinde açık vermeyen Çin, 1996 yılından itibaren petrol ithal etmeye başlamıştır. 1995 yılı ile 2009 yılı arasındaki günlük açık 3,7 milyon varile çıkmıştır.²²²

Çin'in mevcut büyüme hızı taban alındığında, günlük petrol tüketiminin 2010 yılında 750.000 varil ile 3 milyon varil arasında artarak 5,4 ile 7,6 milyon

²²² BP, agm, s. 21.

varil arasında olacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılında ise güçlü ekonomik büyümenin devam etmesi halinde günlük tüketimin 7–12 milyon varil olması beklenmektedir.²²³

Ülkedeki en büyük problemin sanayinin ihtiyacı petrolün gelecekte sağlanamaması olduğu düşünülmektedir. Sanayinin bu denli önemli olduğu bir ülkenin günlük milyonlarca varil petrol açığı olması, ülke açısından önemli bir dışa bağımlılık yaratmaktadır. Çin'in petrole karşı bu bağımlılığının çözümünün, ABD hakimiyeti altındaki enerji kaynaklarında bulunması da başlı başına bir başka sorundur. Bu, ABD'nin bir şekilde neden önemli petrol bölgelerini (Irak) ele geçirdiğinin göstergesidir. Bu gelişmeler Çin'i Hazar enerji kaynaklarına yönelmeye mecbur kılmıştır.

Değerlendirme şu anda bulunduğu şartlar içerisinde alınarak daha ilerideki bir uluslararası ilişkiler pozisyonuna taşındığında bu düşüncelerin yanında; Çin'in hızla büyüyen ekonomisinin ihtiyacı petrolün Hazar havzasında bulunduğu bir gerçektir. Rusya gibi Çin'in de bu bölgelerde saygınlık kazanma, siyasi nüfuz sahibi olma ve yeni enerji kaynaklarından yararlanma düşüncesi ön plana çıkabilecektir. Bu durumda Çin'in Rusya ile olan ilişkisi uzun dönemde iş birliğinden çıkıp rekabete dönüşebilir.

Çin açısından Hazar'da en önemli ülke olma özelliğini koruyan Kazakistan hazırda Çin'in Hazar da ki en büyük ticari ortağı durumundadır. Alma Ata-Urumçi tren yolunun açılması, Çin'in Kazakistan'a dış dünya ile ticaret yapabilmesi için Lianyungang limanını açması ve Kazakistan'daki petrol yatakları için büyük yatırımlar yapması, Kazakistan'ın ÇHC için ekonomik önemini gözler önüne sermektedir.

Türkmenistan ve İran da, Çin açısından kilit ülkelerdir. Bu devletler üzerinden gelecek enerji hatları Çin açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Çin bugün İran'la bir petrol hattını kurmakta ve gelecekte Hazar enerji kaynaklarından yararlanabilmek için Kazakistan üzerinden yeni bir enerji hattının inşa edilebilmesinde devreye girmiş durumdadır.

²²³ Ronald Soligo, Amy Jaffe, China's Growing Energy Dependence: The Costs and Policy Implications of Supply Alternatives, 'Erişim', http://www.rice.edu/energy/publications/docs/AsianEnergySecurity_ChinaGrowingEnergyDependence.pdf, p. 4–7, 12.05.2010.

Çin'in enerji konusunda yürüttüğü politikaların temeli aslında diğer sanayi devletleri gibi enerjiyi sorunsuz elde etme amacı taşımaktadır. Enerji kaynağı olarak gördüğü ülkelerle olan politikalarını da bu temel üzerine oturtmuştur. Başlıca Orta Asya ve Hazar hinterlandında yer alan ülkelere karşı politikalarını da bu temel üzerine dayandıran Çin yaptığı ihracatlarla da bu ülkeleri kendine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır. Ülkelerin iç işlerine karışmama ve rejimlere saygılı olma politikasıyla da demokrasi sorunu bulunan bu ülkeleri yanına çekmeyi hedeflemektedir.

Bu bağlamda Çin'in ithal ettiği petrolün güvenliğini sağlamak amacıyla petrolü boru hatlarıyla elde etmeye, enerji kaynağı ülkelerde petrol sahaları ve şirketleri almaya, boru hatlarının kurulmasında kaynak tesis etmeye çalıştığı görülmektedir.²²⁴

5. 1. 7. Avrupa Birliği Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Avrupa Birliği bugün 27 üyesi, 500 milyona yaklaşan nüfusu ve 10 trilyonun üzerindeki²²⁵ Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile büyük bir iktisadi güçtür. Büyüyen ekonomisi ile AB her geçen gün daha çok enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Birliğin 2002'de 13,6 milyon varil olan günlük petrol tüketimi 2010'da 14,4, 2020'de 15,3 ve 2030'da 15,6 milyar v/g'ye çıkacağı değerlendirilmektedir. Doğalgaz tüketimi ise 2002 yılı itibariyle 471 milyar m³ (bcm) olarak gerçekleşmiştir. Tüketimin 2010'da 567 (dünya toplamı 2622), 2020'de 684, 2030'da ise 786 bcm'ye (dünya toplamı 4.900) çıkması tahmin edilmektedir.²²⁶ 2000 yılında AB'nin enerji ithalatı 797 milyon ton petrol gerçekleşmiştir. 2020'ye kadar olan dönemde ise bu rakam 1212 milyon ton petrol olması öngörülmektedir.²²⁷

²²⁴ Anıl Çeçen, "21. Yüzyılda Çin", **2023**, Sayı 69, Ocak 2007, s. 10.

²²⁵ World Development Indicators Database, World Bank, 'Erişim', <http://www.worldbank.org/data/countrydata/countrydata.html>, 15.10.2009.

²²⁶ **World Energy Outlook**, International Energy Agency, s. 82.

²²⁷ Jeff Piper, The EU-Russia Energy Dialogue Towards an EU- Russia Energy Partnership, 'Erişim', http://www.iea.org/textbase/work/2003/soyuzgaz/proceedings/Piper_slides.pdf, 15.10.2009.

AB'nin enerji ihtiyacı temel alındığında 2010 yılı itibariyle ancak kendi ihtiyacının yarısını karşıladığı görülmektedir. Eğer üretim ve tüketim eğilimleri mevcut şartlarda devam ederse 2030 yılında fosil yakıtların genel tüketimdeki oranı artmaya devam edecektir. Enerji bağımlılığı AB için giderek endişe yaratan konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle 2006'dan itibaren Rusya'nın Ukrayna'ya verdiği gazı kesmesiyle tırmanan gerilimler AB'nin Türkiye ve diğer transit Avrupa ülkeleriyle 2009 yazında imzaladığı "Nabucco Doğalgaz Anlaşması"na kadar uzanmıştır. Bilinmektedir ki Avrupa dünyanın en büyük doğalgaz ve petrol ithalatçısıdır. Enerji tüketiminin yaklaşık olarak yüzde 50'sini ithal etmektedir. Bu oran 2030'da yüzde 70'e yükseleceği düşünülmektedir. Enerji ithalatının büyük bir bölümü ise Hazar, Körfez bölgeleri, Rusya ve Kuzey Afrika'dan olacaktır. Avrupa için potansiyel doğalgaz kaynakları ek-P'dedir.

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Hazar havzası enerji kaynakları AB için enerji kaynaklarını çeşitlendirme adına büyük bir fırsat sunmuştur. AB, Rusya'nın toplam gaz ihracatının yüzde 62'sini satın almaktadır. Bu miktar AB'nin toplam gaz tüketiminin yüzde 20'sine denk gelmektedir.²²⁸

AB, Orta Asya ve Hazar havzasına yönelik politikalar geliştirmek ve uygulamakta "doğal" müttefiki ABD'ye göre daha avantajlı olduğu kesindir. Çünkü AB'nin bölgedeki varlığı ABD gibi süper bir gücün bölgeyi kontrol etme isteğinden çok, tüketici ve büyük bir pazar olarak algılanmaktadır.

Önemli bir enerji ithalatçısı AB ve ihracatçısı Rusya arasındaki ilişkiler karşılıklı çıkarlarla her iki tarafın memnun edilmesi ve güven doğuracak ilişkilere ilerlemesi arzu edilse de 2008 Temmuzunda Kafkasya'da yaşanan gelişmeler (Rusya-Gürcistan savaşı), özellikle AB arasında, Rusya'nın enerji tedarikçiliğinin sorgulanması yönünde tartışmalara yol açmıştır. AB ülkeleri tarafından sorgulanan diğer bir husus da, ABD'nin Irak'a girmesiyle enerji fiyatlarının yakaladığı yüksek karlılıklara rağmen Rusya'nın petrol ve doğalgaz sahalarına gerekli teknolojik yatırımları yapmaması sonucu, bu eksikliğin gelecekte AB ülkeleri için arz sıkıntısını yaratabileceği endişesidir.

²²⁸ Yılmaz, age, s. 148.

Rusya'nın buna rağmen Asya pazarlarına girmek için de yoğun çalışmalar yapması bu endişeyi daha da artırmaktadır.²²⁹

AB üyesi ülkelerin sırf bu nedenler yüzünde enerji konusunda kaynak çeşitliliği yapması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda, gerek tüketimdeki hızlı artış gerekse petrol ve kömüre kıyasla temin ve nakil konularındaki temel kısıtlamalar, enerji arz güvenliği açısından doğalgazın öne çıkmasına neden olmaktadır. Doğalgazın petrol ve kömür kadar yaygın üretimi olmaması, üretim ve pazar arasındaki ulaşımın ekonomik olması kaydıyla öncelikle boru hatları, sonra sıvılaştırılmış (LNG) olarak ve çok özel deniz ve kara tankerleriyle sağlanabilmesi, bu kaynağa bağlı olanların sorgulayıcı olmalarına yol açmıştır.

Gürcistan'ın yaşadığı kriz sonrası Rusya kaynaklarına olan bağımlılık yanında, Hazar enerji kaynaklarına ulaşım yolları da tartışılmaya başlanan bir diğer konu olmuştur. Rus kaynaklarından edinilen bilgiler ışığında, 2008 Eylül'ünün ilk haftasında Piestany-Slovakya'da bir araya gelen AB'nin Doğu Avrupa kanadını oluşturan Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya Devlet Başkanları, AB'nin Rusya enerji kaynaklarına bağımlılığını gündeme getirerek, acil kaynak çeşitlendirmesi konusunu vurgulamışlardır. Toplantı sonrası açıklamada bulunan Polonya Devlet Başkanı Lech Kaczynski, "AB'nin Rusya hidrokarbon kaynaklarına olan bağımlılığına acil olarak çözüm getirmesi gerektiğini, ancak Gürcistan'daki durum ve Rusya'nın tutumunun, bu hususta verilecek kararı da içinden çıkılmaz hale getirdiğini" vurgulamıştır.²³⁰

Rusya doğalgaz üretiminin yüzde 85'ini karşılayan Gazprom'un en büyük dış pazarı Avrupa'dır. 2006'da Avrupa'nın 560 milyar m³ talebinin 161,5 milyar m³'ü (yüzde 28) Gazprom tarafından karşılanmıştır.²³¹ Yaklaşık 2.000 km uzunluğundaki "Yamal-Avrupa" doğalgaz boru hattı ise Rusya, Beyaz Rusya ve Polonya'dan geçerek Almanya'ya ulaşmaktadır. Gazprom tarafından tamamlanan bu hat ile Almanya, yılda 33 milyar m³ doğalgaz satın

²²⁹ Mete Göknel, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları", 'Erişim', <http://www.asam.org.tr/tr/yazilar.asp?pkat1=11&pkat2=&pyil=2008>, 20 Ekim 2008.

²³⁰ Kommersant, 'Erişim', www.kommersant.ru, 17.09.2009.

²³¹ Gazprom, 'Erişim', <http://www.gazprom.com/>, 17.09.2009.

almaktadır. Başında Almanya eski Başbakanı Gerhard Schröder'in bulunduğu, Kuzey Denizinden geçen ve Almanya ile İngiltere'ye enerji sağlayacak olan "Kuzey Akımı" doğalgaz boru hattı, yine Rusya ile ilişkilere bağımlı bir projedir. Avrupa pazarında en büyük gaz ithalatçıları Almanya, İtalya, Türkiye ve Fransa olup, toplam Rusya satışların 1/3 bu ülkelere yapılmaktadır. Rusya, Avrupa petrol talebinin de yaklaşık yüzde 33'ünü karşılamaktadır.²³²

AB ülkeleri, topluluğu ilgilendiren siyasi olaylarda olduğu gibi enerji konusunda da çok sesliliğe devam ettiği sürece, Rusya enerji kaynaklarının alternatifi konusunda kısa sürede bir sonuca ulaşamayacak gibi görünmektedir. AB Komisyonu Interstate Oil and Gas Transport to Europe (INOGATE) programı çerçevesinde ve ilk etabı (Türkiye-Yunanistan) Kasım 2007'de işletmeye açılan Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi olarak adlandırılan Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz boru hattı, kaynak çeşitlendirilmesi için bölgesel çözüm tarzına yönelik iyi bir örnektir. Bu proje Hazar coğrafyası, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ülkelerinden sağlanacak doğalgazın Türkiye ve Yunanistan üzerinden, İtalya ve daha sonra Avrupa pazarlarına naklini sağlamaktadır. Aynı yaklaşımla, Nabucco projesi, Rusya enerji bağımlılığından aşırı tedirgin olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini besleyecek olan bir rotaya çevrilerek bu boru hattından doğalgaz alma kararlılığında olan ülkelerin gösterecekleri siyasi bir iradeyle çözüme gidilebilir. Bu çözüm öncelikle sağlanacak Azerbaycan ve Mısır doğalgazları yanında Irak doğalgazı ve takviye edilecek İran doğalgazıyla mümkün olabilecektir. Tüm bu çözümlerde jeopolitik konumu itibarıyla Batı ile Doğu arasında doğal bir enerji köprüsü oluşturan Türkiye, Orta Doğu ve Hazar havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara çıkarılmasında en ekonomik ve güvenli geçiş yoludur. Türkiye geçişli rotalar aynı zamanda AB için de Rusya dışındaki kaynaklara ulaşmada ki tek yoldur.

Diğer bir konu ise, ABD'nin, Rusya'nın enerji alanındaki faaliyetlerine karışmama yolundaki tutumu güçlü bir mesaj olarak algılanmalıdır. Rusya

²³² Göknel, agm, s. 4.

Avrupa'ya enerji arzında başrol üstlenmeye kararlı olup, AB'nin, ABD'nin Orta Doğu coğrafyasında uyguladığı politikalarla, "AB enerji kaynakları ve güzergahlarını çeşitlendirme" politikasını uygulaması, ABD'nin telkin ettiği gibi çok da kolay bir konu değildir. O nedenle, İran ilişkilerinde AB ülkeleri ve Türkiye kararlılıklarını sergileyerek, "enerji kaynaklarını çeşitlendirme" tezlerini ABD'ye kabul ettirmeleri gerekmektedir. AB ve İran arasında başlayacak böyle bir ticari ilişkinin bölgeye getireceği siyasi huzuru Afganistan ve Irak konusunda sıkıntıları olan ABD'nin göz ardı etmesi düşünülemez.²³³

Hazar havzası enerji kaynaklarının Rusya harici bir rota üzerinden AB ülkelerine aktarılmasında, Türkiye mevcut siyasi durumda önemli bir seçenek konumunda olup, bu açıdan Ankara, Brüksel ve Washington'un çıkarlarının büyük ölçüde uyuştuğu söylenebilir.²³⁴

AB ve Rusya arasındaki karmaşık teknik, ekonomik ve jeostratejik konular, enerji ilişkilerini tek düzleme çekmeye ve çözüm üretmeye mani olmaktadır. O nedenle, birlik olarak merkezi çözümden çok bölgesel çözümlere gidilmesi, ancak birlik menfaatlerini ilgilendiren siyasi konularda AB olarak tam destek verilmesi, en uygun yol olarak görülmektedir.

Avrupa için, Rusya'nın tekelinden kurtulma açısından en büyük alternatif projesi mevcut şartlarda Nabucco projesidir. Kısa dönemde AB içerisindeki siyasi ve politik kaygılarında aşılmasıyla birlikte AB'nin kaynak çeşitliliğini sağlayacak bu proje ile AB, Hazar'daki doğalgaz kaynaklarından direk yararlanabilecek, özellikle Rusya tarafından kış aylarında uygulanan doğalgaz kesintilerinden de etkilenmeyecektir.

²³³ Göknel, agm, s. 4.

²³⁴ Fevzi Uslubaş, agm, s. 24.

5. 1. 8. Amerika Birleşik Devletleri Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Hazar'ın petrol kaynakları Basra Körfezi kaynakları ile kıyaslanacak derecede büyük olunca, bu bölge de ABD için öneme sahip bölgelerden biri oldu ve 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Hazar coğrafyası, Amerikan dış politikası içerisinde giderek önem kazandı. Bill Clinton, başkanlığının birinci döneminde daha çok Sovyet nükleer silahlarını güvenli bir hale getirme üzerinde yoğunlaştığı için Kafkasya ve Orta Asya'ya fazla önem vermemişti. Eylül 1994'te imzalanan "Asrın Mukavelesi" ile Amerikan şirketlerinin Hazar petrolünün işlenmesi ve pazarlanmasına ilişkin projelerde büyük paylar almasından sonra ve Rusya'nın Çeçenistan Savaşındaki performansından askeri gücünün o kadarda abartılmaması gerektiği ortaya çıkınca Amerikan yönetimi Hazar politikasında yenilenmeye gitti. ABD'yi bölgede daha aktif politika izlemeye iten bir diğer önemli faktör de bölgedeki Amerikan petrol şirketlerinin çıkarları doğrultusunda yönetime baskı yapmaları olmuştur.²³⁵

ABD'nin Hazar havzası enerji kaynaklarıyla ilgili açılımı Rusya ve Ermenistan'ı rahatsız ederken, diğer bölge ülkeleri güvenlikleri açısından ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak için ABD ve NATO ile işbirliğine olumlu yaklaştılar.

Azerbaycan, Hazar bölgesinde ABD ile askeri işbirliği yapan kilit bir ülkedir. ABD, ülkesindeki Ermeni lobisinin etkisiyle Özgürlüğü Destekleme Yasası'na ek 907 sayılı maddeyi çıkartarak uzun süre Azerbaycan'a hiçbir resmi yardımda bulunmamıştır. İlk kez 1998 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, bu maddenin Amerikan çıkarlarına engel teşkil ettiğini belirterek kaldırılmasını talep etmiştir. ABD, 907 numaralı maddeyi Azerbaycan'ın New York'ta meydana gelen 11 Eylül 2001 terör olaylarından sonra ABD'nin başlattığı "teröre karşı savaş"a açık destek vermesi sonucu Ocak 2002 tarihinde kaldırmıştır.²³⁶ Bu tarihten itibaren ABD-Azerbaycan

²³⁵ Klare Michael T., Transforming the American Military into a Global Oil-Protection Service, 'Erişim', <http://www.globalpolicy.org/index.php>, 15.09.2009.

²³⁶ Larrabe F. Stephen, Lesser Ian O., **Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası**, çev. Mustafa Yıldırım, Ötüken, İstanbul, 2004.

askeri ilişkileri de hızla gelişmeye başlamıştır. ABD, özellikle Azerbaycan'ın Deniz Kuvvetleri personelinin yetiştirilmesine katkıda bulunmuştur. Ağustos 2003'de ve 6 Şubat 2004'de ABD ve Azerbaycan Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait kısımda askeri tatbikat düzenlemiştir. İran her iki tatbikat sırasında tarafları sert bir dille kınamıştır. Bu münasebetle İranlı ve Rus yetkililer Hazar'da yabancı güçlere ihtiyaç duyulmadığını vurgulamışlardır.²³⁷

Gürcistan ordusunun eğitimi maksadıyla Gürcistan'a mobil birlik yerleştiren ABD, Azerbaycan ve Ukrayna'ya da aynı şekilde mobil kuvvetler yerleştirmeyi planlamaktadır. Bu konu ilk defa ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in Ağustos 2004'de Ukrayna ve Azerbaycan'a yaptığı ziyaret sırasında gündeme gelmiştir. Azerbaycan'daki birliklerin Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının güvenliğini sağlayacağını açıklayan ABD'nin Eski Avrupa Karargahı Hava Kuvvetleri Komutanı General Charles Wold, Kafkas Cumhuriyetleriyle stratejik askeri işbirliğini amaçladıklarını, bu ülkelerde Amerikan üsleri kurmayı planlamadıklarını açıklamıştır.²³⁸

ABD Savunma Bakanlığı Pentagon ve Dışişleri'nin belgeleri incelendiğinde ABD'de yetkililerin teröre karşı savaşı ve petrol kaynaklarının korunmasını birlikte değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Örneğin ABD "Hızlı Müdahale Tugayı" kurulmasına ilişkin 2004 yılı bütçesinden kaynak ayrılması talebiyle Kongre'ye talepte bulunurken "Hazar Denizi'ndeki petrol yataklarına yönelik terörist saldırılara karşı Kazakistan'ın karşı koyma kabiliyetinin güçlendirilmesini gerekçe olarak göstermektedir".²³⁹

Soğuk savaşın bitişini ve yeni başlayan süreci "Rus Jeopolitiği" adlı eserinde Avrasya coğrafyası için büyük bir tehdit olarak değerlendiren Aleksandr Dugin, Sovyetler Birliği sonrası özellikle Hazar civarındaki tabloyu kaygıyla ortaya koyan bir tavırla, yeni ittifakların kurulması karşısında konulmaması durumunda, küresel Atlantikçi imparatorluğun Avrasya'daki muhtemel hakimiyetini, denizin küresel zaferi ve karanın mağlubiyeti olarak

²³⁷ Aleksey Matveev, SŞA Pomogayut Kazakhstanu Formirovat VMF, 'Erişim', <http://www.gazetasng.ru/news/show/1215.html>, 16.09.2009.

²³⁸ Rauf Mirkadirov, "Im Neçivo Delat Na Kaspii", **Nezavisimaya Gazeta**, 23 Mart 2004.

²³⁹ Nezavisimaya Gazeta, agm.

değerlendirmiştir.²⁴⁰ Bir dönem ABD Başkanı Ulusal Güvenlik Başdanışmanı olarak da görev almış bulunan jeopolitikçi, Zbigniew Brzezinski ise, SSCB'nin dağılışımdan sonra ortaya çıkan durumu, "batı yarı küre"den bir gücün yani ABD'nin, tek başına ve gerçek anlamda "ilk küresel güç" olarak hızla yükselişi şeklinde ifade etmiştir.²⁴¹

Hakimiyet kurmak istediği ya da hakimiyetini sürdürmek istediği yerlerde genellikle bunu bir "neden"e oturtma çabası içerisindeki ABD'nin II. George Bush döneminde Hazar coğrafyası ve Basra Körfezi'ne hem yakınlığı ile bilinen hem de bölge içerisinde kilit rol oynayan İran'ı yeni rakip seçmesinin de tesadüf olmadığı düşünülmektedir. ABD Başkanı Barack Obama'nın da yıllardır süre gelen ABD dış politikasını anlık hamlelerle değiştiremeyeceği kabul edilirse, ABD'nin çıkarları açısından kendisine ve dünyaya tehlike olarak bir kuvvet sunmak zorundadır. İran'ın uranyum zenginleştirme ve nükleer çalışmalarını bir fırsat olarak dünya kamuoyuna sunan ve çoğunlukla Batı ve diğer dünyanın desteğini ele geçiren ABD bölgedeki faaliyetlerini daha legal hale getirebilir. Neticesinde bu fırsatı kaçırmayacak ABD'nin İran ile ilişkilerini düzeltmesi onun çıkarına değil zararınadır.

Enerji rotalarının güvenliği ve istikrarı konusunda gerek politik gerekse askeri girişimler yapmaktan çekinmeyen ABD, dünya petrolünün önemli bir kısmını Batıya taşıyacak enerji güzergahı olan Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye üzerinden geçirilmesi için gerektiğinde Çeçenistan'a örtülü destek bile verdiği ileri sürülmektedir.²⁴²

2004 yılında Rusya ve Çin'in başı çektiği ŞİÖ İran, Pakistan, Hindistan ve Moğolistan ile genişleyebileceğinin işaretini vermiş Astrana Zirvesi'nde, Kırgızistan ve Özbekistan'dan ABD'ye ters düşen açıklamalar gelmiştir. Rusya'nın Hazar enerji kaynaklarını kendi kontrolünde ve kendi şartlarına uygun olarak dağıtmak istemesi, Çin'in büyüyen enerji ihtiyacını, Hazar enerji kaynaklarından karşılayabilmek için Kazakistan ve Türkmenistan ile ortak

²⁴⁰ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, s. 17.

²⁴¹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, çev. Yelda Türedi, İnkilap Kitapevi, İstanbul, 2005, s. 13.

²⁴² B. Dedeoğlu, "Yeniden Yapılanan Dünya: Sistem Çelişkileri, Çelişkiler Sistemi", **2023**, Nisan 2003, s. 40.

projeler geliştirme çabası içerisine girmesi;²⁴³ bu iki ülkenin çıkarlarını ABD'ye karşı aynı alanda örtüştürmüştür.²⁴⁴ Sonuç olarak bu iki ülke Hazar enerji havzasında, ABD'ye karşı diğer ülkeleri de yanına alarak önemli sayılabilecek bir seviyede ittifak oluşturmaya başlamış ve ABD'yi yerleştirmek istediği enerji emniyet kuşağından mahrum etmeyi hedeflemiştir.

1992'den 1997'nin ortalarına kadar ABD'nin Orta Asya ve Kafkaslardaki 8 ülkeye toplam yardımı 2,2 milyar dolar olmuştur. 1992–1998 arasında Orta Asya'ya yapılan yardımın tutarı 1,3 milyon dolardır. ABD kongresinin web sayfasından alınan bilgiler ışığında, ABD'nin Kazakistan'a bağımsızlık desteği yardımı 1997–2000 yılları arasında sırasıyla 35.5, 40.5, 44.2 ve 53.5 milyon dolar şeklinde artarak devam etmiştir. Aynı yıllar içinde Kırgızistan'da sırasıyla 20.8, 24.5, 28.5 ve 34.5 milyon dolar; Türkmenistan'a 5.0, 12.2, 11.9 ve 12.0 milyon dolar; Özbekistan'a 21.5, 20.7, 27.6 ve 37.5 milyon dolar; Azerbaycan'a 16.4, 34.3, 23.8 ve 33.5 milyon dolar bağımsızlık desteği yardımı yapılmıştır.²⁴⁵ Bu yardımlardan da anlaşılacağı üzere, ABD bölgeye yardımlarla girerek, gelecekte nüfuz sağlama siyaseti içerisindedir.

ABD'nin stratejik amaçlarla, tehdit olarak nitelendirdiği;

- Rusya ve İran'ın etrafını kuşatmayı,
- Bölgedeki yeraltı kaynaklarının kullanılmasında söz sahibi olmayı,
- Enerji zengini bölge ülkelerinin doğal kaynakların işletilmesi, pazarlara güvenli taşınması ile alternatif pazarlar oluşturulması (böylece hem alternatif doğal kaynaklara sahip olabilmek, hem de bölge devletleri için kaynak çeşitliliği yaratmak),
- Güvenlik (terör karşıtı faaliyetler) ve diğer küresel politikalarında üs, aynı zamanda bu amaçlar doğrultusunda Orta Asya'ya ulaşma konusunda köprü oluşturmak (ki Orta Asya Rusya'yı güneyden, İran'ı doğudan, Çin'i kuzeybatıdan çevreleme açısından önem taşımaktadır).²⁴⁶

²⁴³ Isabella Facon, Les Relations China-Russia, Vues de Moscou, 'Erişim', www.frstrategie.org/barreCompatence. 22.09.2009.

²⁴⁴ Le Monde, Le Route Petrole de L'Asia Ouest, 'Erişim', www.lemondediplomatique/cartgraphe/asp, 22.09.2009.

²⁴⁵ Yavuz, "Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları İçin Büyük Oyunlar", s. 18.

²⁴⁶ Araz Aslanlı, "Paylaşılmayan Kafkasya", **2023**, sayı 66, Ekim 2006, s. 57.

ABD, küresel bir güç olarak mevcut şartlar içerisinde, Hazar havzasında bölgesel güçlerin avantajlarını bertaraf edememiştir. Bölge ülkelerine kendi dış politikalarını ve sosyal gelişmelerini benimsetmeye çalışsa da aceleci tavrı yüzünden yeterli başarıyı da sağlayamamıştır. Bununla birlikte ABD, bölgede istikrar politikası için reformlar yaptığını ileri sürse de, bölge ülkelerinin ve Rusya ile Çin dışındaki bölgesel güçlerin menfaatlerini karşılayacak projeler üretmeye başlamamıştır.²⁴⁷

5. 1. 9. Diğer Devletler Açısından Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Japonya 2004 yılına kadar Hazar'da genelde sağlık, eğitim ve ekonomi konularında var oldu. 2004 yılından itibaren ise Japonya, Hazar çevresindeki ülkelerle terörizm, uyuşturucu trafiğini engelleme ve enerji sahalarında iş birliği yapma projelerine yönelmektedir.²⁴⁸

Japonya enerji alanında da bu bölgeye yatırımları olmuştur. Japonya hükümeti tarafından desteklenen npex şirketi Kazakistan'daki petrol kaynağının yüzde 8.33'üne sahiptir. Tochu ve npex şirketleri BTC Boru Hattı için oluşturulan konsorsiyumda yer almıştır. Ayrıca Japon Uluslararası İş Birliği Bankası (JIBIC) 2004'de BTC projesi için 580 milyon ABD doları kredi desteği sağlamıştır. 1993'te Japonya'nın Orta Asya ülkelerine belirlediği yatırım her ülkeye 100 milyon ABD doları idi. 1998'de bu miktar her ülkeye 300 milyon dolar olarak arttırılmıştır.²⁴⁹ Japonya politik faaliyetlerde olmasa da ekonomik alanlarda yaptığı girişimlerle Hazar enerji kaynaklarından faydalanmaya çalışmaktadır.

Hazar'a kıyısı bulunmamakla beraber Hazar petrollerinin uluslararası pazarlara ulaştırılmasında güzergah konumunda bulunan Gürcistan, Hazar havzasında ABD ile askeri işbirliğini en yüksek düzeyde kuran devlet

²⁴⁷ Anar Somuncuoğlu, "Orta Asya Enerji Oyununda Asya Devleri", **2023**, sayı 66, Ekim 2006, s. 39.

²⁴⁸ Japan International Cooperation Agency JICA, Countries: Asia, <http://www.jica.go.jp/english/countries/asia/>, 11.11.2009.

²⁴⁹ S. Kıdraliyeva, "Japonya'nın Orta Asya Siyaseti", 'Erişim', <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=265>, 11.11.2009.

olmuştur. 1996'dan itibaren NATO çerçevesinde ABD ile yakınlaşan Gürcistan, Nisan 2003'de ABD ile ikili bir askeri işbirliği anlaşması imzaladı. Amerikan silahlarının ülkeye yerleştirilmesini, 80 kişiyi geçmeyecek Amerikan askerinin Gürcistan'da bir takım bağışıklıklarla konuşlanmasını öngören anlaşma Amerikan askerlerine vizesiz ve pasaportsuz geçiş, silah taşıma serbestisi ve diplomatik dokunulmazlık sağlıyordu. Bu anlaşmayla ABD istediği kadar silahı bu ülkeye getirebilmesinin önü açılıyordu. Rusya Dışişleri Bakanlığı 11 Nisan 2003'de yaptığı açıklamada bu anlaşmanın bölgedeki güç dengesini bozarak uluslararası güvenliğe tehdit oluşturacağını belirterek "terörizmle mücadele adına Rusya'yı dışlayan bu girişimin tedirginlik uyandırdığını" bildirdi.²⁵⁰

Gürcistan'ı daha önemli hale getiren nokta ise; BTC'nin nereden geçeceği tartışmaları sürdürülürken öncelikli rota seçenekleri arasında Ermenistan ve İran olmuştur. Fakat Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı halen terk etmemiş olması ve Batılı güçlerinde İran konusundaki baskıları yüzünden en uygun rota olan Gürcistan'dan devam eden ve Ardahan Çıldır Gölü kuzeyinden Türkiye'ye giriş şeklinde belirlenmiş olmasıdır. Bu safhada boru hatlarının güzergahı ekonomik olmaktan çok siyasi şartlara göre belirlenmiştir.

Dolayısıyla, Azerbaycan'ın Ermenistan ile 1992 yılından bu yana devam eden Dağlık Karabağ sorunu ve ABD'nin İran'a uyguladığı yaptırım nedeniyle Gürcistan, Hazar havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara çıkış için tek yol olarak ortaya çıkmıştır.

Ermenistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991'den itibaren, Azerbaycan topraklarına ait Karabağ'ı işgali, Türkiye'ye dayatmaya çalıştığı sözde soykırım ve Gürcistan ile yaşadığı bazı sorunları sebebiyle adı geçen komşuları tarafından dışlandığı, sınırlarında sadece İran ile geliştirdiği ekonomik ilişkilerin ise yetmediği görülmektedir.

Ermenistan'ın bağımsızlığını elde ettiği günden bu tarafa, ekonomisinin ciddi bir iyileşme göstermediği, 2008 yılında yapılan tespitlerle halkının yüzde

²⁵⁰ Ömer Kocaman, Yujiny Kavkaz, "Politike Turtsii i Rossii v Postsovetskiy Period", Yayınlanmamış Doktora Tezi, MGIMO, Moskova, 2004.

50'sinin açlık sınırı altında olduğu bilinmektedir. İzlediği uzlaşmaz tutumu ülkeyi BTC, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattından, son olarak ta 24 Temmuz 2008'de imzalanan Bakü-Tiflis-Kars demir yolundan ve Nabucco projesinden mahrum bırakmıştır.

Her geçen gün yanlış politikaları ile kendini izole eden bir Ermeni politika anlayışı ise halen devam etmektedir.²⁵¹

5. 1. 10. Türkiye'nin Enerji Eksenli Hazar Politikası

Türkiye, başta Basra Körfezi ve Hazar havzası olmak üzere, dünyanın ispatlanmış gaz rezervlerinin yüzde 71,8'inin ve ispatlanmış petrol rezervlerinin ise yüzde 72,7'sinin bulunduğu bir bölgeye komşudur. Bu sebeple Türkiye, kaynak ülkeler ile tüketici pazarları arasında doğal bir koridor ve köprü işlevi görmekte ve kaynak, güzergah çeşitlendirmesi yoluyla enerji güvenliği sağlanmasında önemli bir ülke olarak ön plana çıkmaktadır.

Avrupa'nın enerji arzı güvenliğine katkı sağlayacak tamamlanmış ve halen gerçekleşmekte olan önemli boru hattı projeleri, Avrasya enerji ekseninde önemli bir transit ülke ve bölgedeki enerji merkezi olarak Türkiye'nin oynamakta olduğu rolün önemini arttırmaktadır. Bu hedeften hareketle, Türkiye, geniş Hazar havzası hidrokarbon kaynaklarının doğrudan Batı pazarlarına ulaştırılmasını öngören ve "21. yüzyılın İpek Yolu" olarak sunulan "Doğu-Batı Enerji Koridorunun" gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur. Kafkasya ve Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan boru hattı projeleri, bölgenin Batı ile uyumu açısından yararlı olacaktır. Güvenli ve ticari açıdan karlı boru hatları, bölgeye istikrar ve refahın getirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.²⁵²

SSCB'nin dağılması Avrasya kavramını siyasi ve politik bir gerçek olarak ortaya çıkarmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan devletler Türkiye ve

²⁵¹ Şenol Kantarcı, "Ermenistan Ekonomisi Çöküşün Eşiğinde", 2023, sayı 88, Ağustos 2008, s. 23–24.

²⁵² T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye'nin Enerji Stratejisi**, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı 2008 Kataloğu, Ocak 2008, s. 2.

birçok güçlü devletin önünde yeni ufuklar açmış ve ülkelerin dış politikalarında köklü değişime sebep olmuş ve devletlere yeni sorumluluklar kazandırmıştır. Bu çerçevede Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi ve bu ülkelerin Batı kurumlarına üyelikleri, Türkiye'nin dış politikasının hedefleri arasında yer almıştır.

SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan yeni Türk Cumhuriyetleri ile ortak etnik ve dil bağlarını paylaşan Türkiye, kendisini Avrasya'nın merkezindeki yeni bir Türk bloğunun potansiyel lideri olarak görmüştür. Orta Asya'ya köprü olarak Transkafkasya ve özellikle Azerbaycan, Türkiye'nin jeopolitik hedefleri arasında çok önemli bir yere sahiptir. Fakat Türkiye'nin bölgedeki istikrarsızlıkla, özellikle Dağlık Karabağ çatışmasıyla şekillenen Ermeni politikası ve kendisinin Hazar coğrafyasındaki stratejilerini uygulamakta potansiyel engeller olarak gördüğü Rusya ve İran'ın faaliyetleriyle uğraşması gerekmektedir.²⁵³

Türkiye, Hazar enerji kaynaklarını tüketici ülkelere ulaştırmada kullanılacak olan enerji hatları için elverişli coğrafi konumuyla, bölgedeki Rusya ve İran ile bazen işbirliğine de dönüşebilen bir yarış halindedir.²⁵⁴

Türkiye hem yapısal hem de dostluk bağı bulunan Hazar devletlerinden kendi ihtiyacını temin etmeye çalışmakta hem de enerji koridoru bir ülke haline gelerek doğalgaz ve petrolün dünya piyasalarına ulaşmasında aracı konumda olmayı istemektedir. Son yıllarda Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası ise daha çok petrole BTC ve Rusya'yı bu planda devre dışı bırakması düşünülen doğalgaz hattı Nabucco'ya endekslenmiştir. Fakat öncelikle Türkiye'nin kendi enerji ihtiyacının karşılanması konusunda karşılaştığı problemlerin yakın dönemde daha da derinleşmesi beklendiğinden, kış aylarında yaşanan Rusya ve İran kaynaklı sıkıntıları bertaraf ederek kendi enerjisini depo edebilme gerekliliği bilinen bir gerçektir.

Türkiye enerji alanındaki ihtiyaçları ve bölgesel ekonomik büyümeye verdiği önem çerçevesinde, başta Hazar bölgesi olmak üzere eski Sovyetler

²⁵³ Ali İşler, **Hazar Petrolleri ve Petrol Boru Hatları Sorunu**, Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 1999, s. 56.

²⁵⁴ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular: Belgeler: Yorumlar**, İstanbul İletişim Yayınları, 2002, s. 371.

Birliği coğrafyasında bulunan enerji rezervlerinin geliştirilmesinde ve alternatif hatlara yönelik çalışmalarda aktif rol üstlenmiştir. Ancak izlemiş olduğu politikalarda zaman zaman başarısızlıklar görülmüştür.²⁵⁵

Tarihsel süreç içerisinde bölgede nüfuz alanını genişletme eğilimindeki çeşitli devletlerin etkinliği de Türkiye ile bu cumhuriyetler arasındaki ilişkilerin düzeyini etkilemiştir. Söz konusu güçlerin bu cumhuriyetlere kabul ettirmek istediği politikalar nedeniyle Türkiye, bölgede kendi politikalarını bağımsız olarak yürütememektedir.

AB hedefine ulaşma politikası sebebiyle Türkiye, Irak'ta, Orta Doğu'da ve Hazar havzasında etkili olamamış, Rusya ile ilişkilerini sınırlı tutmuş, Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle olan bağını ise azaltmıştır. Bu sebeple son 20 yıllık sürecin çok iyi analiz edilmesine ve stratejilerin yeniden gözden geçirilerek yeni, güçlü ve derinliği olan politikaların süratle uygulama alanına konulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.²⁵⁶

5. 1. 10. 1. Türkiye'nin Enerji İhtiyacı ve Hazar'da Elde Ettiği Kazanımlar

Türkiye'nin toplam ithalatının yaklaşık yüzde 9'u ham petroldür. Bir ülkenin ekonomisinin petrole bağımlılığını ölçmekte bir kıstas olan bu oran, genellikle artmaktadır. Ülke ekonomisinin petrole bağımlılığının bir diğer göstergesi ise, GSMH'den net petrol ithalatı için ayrılan pay olarak kabul edilmektedir. Türkiye, milli gelirin yüzde 2'den fazlasını net petrol ithalatı için harcamaktadır.²⁵⁷

Türkiye'de, yerli petrol üretimi giderek azalmakta ve yurt içinde tüketilen petrolün yaklaşık yüzde 90'nı ithal edilmektedir. Bu göstergeler, ülke ekonomisinin petrole bağımlılığının ortalamanın üzerinde ve artmakta

²⁵⁵ Çağrı Kürşat Yüce, "Avrasya'da Yaşanan Enerji Savaşları Sürecinde Türkiye'nin Siyaseti Ne Olmalı?", **2023**, sayı 77, Eylül 2007, s. 44.

²⁵⁶ Haktan Bırsel, "Yeni Dünya Hakimiyet Eksenini: Türkiye-Güney Kafkasya, **2023**,sayı 76, Ağustos 2007, s. 37.

²⁵⁷ Türkiye'nin Enerji Politikası, 'Erişim', <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/default.html>, 20.12.2009.

olduğunun göstergesidir.²⁵⁸ Ayrıca, Türkiye'nin ham petrol talebinin 2005 yılında 38,6 milyon ton olduğu, 2010 yılı için 44,6 milyon ton, 2020 yılında 64,4 milyon ton olacağı öngörülmektedir. Aynı yıllar için doğalgaz talebinin de 46,4 milyar m³, 55,2 milyar m³ ve 82,7 milyar m³ olması beklenmektedir.²⁵⁹ (Türkiye'nin petrol ve doğalgaz durumu ek-U-Y-Z ve 1-2-3'tedir).

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), yurt içinde Temmuz 2010'da 39.256 v/g, başlıca Azerbaycan ve Kazakistan'da olmak üzere yurtdışında toplam 29.715 v/g, genel toplamda ise 68.971 v/g üretimde bulunarak ekonomiye katkı sağlanmaktadır.²⁶⁰ Bu gelişmeler Türkiye adına güzel ve sevindiricidir fakat bu başarıların yeterli olduğunu da savunmak doğru olmayacaktır.

Türkiye'de sanayinin ilerlemesiyle en önemli hammaddeyi oluşturan doğalgaza talebin arttığı gözlemlenmektedir. Doğalgazın tüketim tahminlerinin 2009 için 9,155 kcal/m³ üst ısıl değeri esas alınarak 35 milyar m³ (372 milyar kWh) şeklinde belirlenmiştir. Türkiye'nin 2008 yılı doğalgaz tüketimi 36.86 milyar m³ düzeyinde gerçekleşmiştir.²⁶¹

Türkiye'nin enerji politikası Dışişleri Bakanlığı'nın yaklaşımına göre şu şekilde özetlenebilir: Batı ile olan ilişkileri, boğazlara sahip olması, coğrafi konumu itibarıyla Kafkasya'ya olan yakınlığı ve bölge devletleriyle olan kültürel bağları vasıtasıyla Türkiye, Hazar havzası'nda Rusya'ya ve İran'a karşı alternatif olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin bölgedeki stratejisi dışlayıcı değil, işbirliğine dayalı bir politikaya dayanmaktadır. Söz konusu işbirliği karşılıklı bağımlılık yaratarak bölgenin istikrarına, ülkelerin kalkınmalarına ve halkların refaha kavuşmasına imkan sağlayacaktır.²⁶²

Türkiye'nin izlemesi gereken politikalar konusunda, konunun uzmanlarından biri: "Kafkasya ve Orta Asya konusunda ulusal stratejiler

²⁵⁸ Türkiye'nin Enerji Politikası, agm, s. 2.

²⁵⁹ Metin, age, s. 229.

²⁶⁰ TPAO, Güncel, 'Erişim', http://www.tpao.gov.tr/v1.4/index.php?option=com_frontpage, 28.06.2010.

²⁶¹ Türkiye 2009'da 35 Milyar Metreküp Doğalgaz Üretecek, 'Erişim', <http://www.palhaber.com/haber/ekonomi/ekonomi-genel/turkiye-2009-da-35-milyar-m3-dogalgaz-tuketecek.html>, 01.11.2009.

²⁶² T.C Dışişleri Bakanlığı, age.

belirlenmelidir. Ancak bu yapılırken çok yönlü bir bakış açısıyla analizler yapılabilir; ABD, Rusya ya da Çin eksenli değil, Türkiye eksenli politikalar yürütülmelidir”²⁶³ şeklinde değerlendirme yapmıştır.

Ayrıca Türkiye'nin siyaseti sadece enerji koridoru ülke olma doğrultusunda olmamalı, bölge ile ilişkilerde çok yönlü, tutarlı, daha aktif ve uzun vadeli bir siyaset izlemelidir. Dahası Türkiye bölgede dışlanan bir ülke değil, yatırım ve rezerv açısından her geçen gün elde edeceği payı arttıran bir enerji terminali ülke konumunda olmalıdır.

Türkiye'deki bir diğer enerji uzmanlarından birine göre; enerji konusunda devletin ilgili konularının işbirliğine dikkat çekilerek şu önerilerde bulunmaktadır: “Türkiye'nin tepeden tırnağa enerji politikasını gözden geçirmesi gereklidir. Bu husus, sadece Enerji Bakanlığına bırakılmadan, mutlaka başta Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay olmak üzere devletin bu konuda bilgi üretebilecek tüm kurumlarının devrede olması gereklidir. Maalesef böyle olmuyor. Tek bir kaynaktan çıkan bilgiler tüm kurumlara gidiyor. Mümkün olduğu kadar Türkiye'de düşünce kuruluşlarının çoğalması lazımdır.”²⁶⁴

Türkiye'nin genelde enerji politikası ve özelde de Hazar havzası'na yönelik politikaları yetersiz bulunmaktadır. Enerji nakil hatlarının geçiş noktası olan Türkiye için, hadiseye sadece doğalgaz veya petrol temini politikası olarak bakmak yerine, enerji konusunu stratejik ve jeopolitik ve hatta jeo-ekonomik bakış açıları ile değerlendirmelidir.²⁶⁵

²⁶³ Metin, age, s. 259–269.

²⁶⁴ Pamir, age, s. 2.

²⁶⁵ Yüce, age, s. 368–369.

5. 2. Bölgesel ve Küresel Devletlerin Basra Körfezine Yönelik Politikaları

5. 2. 1. Irak Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Irak ekonomisinin temeli petrole dayanmaktadır. Ülkenin döviz gelirlerinin yüzde 95'i petrolden elde edilmektedir. Ancak, ülke uzun yıllar savaş halinde olduğundan, petrol gelirlerinin önemli bir kısmı savaş harcamalarına, savaşlardan sonra ise ülkenin imarı için kullanılmıştır. Savaş harcamalarının milli gelirin yüzde 75'ine ulaştığı zamanlarda olmuştur.

Özellikle Saddam Hüseyin'in 1979'da iktidara gelmesiyle birlikte, 1980–1988 yıllarında İran'la yaşanan savaşa rağmen, 1990–1991 yıllarında Kuveyt'in işgaliyle devam eden süreç sonucunda, BM tarafından ekonomik ambargo uygulanmıştır. Bu sebeple petrol alt yapısı da zarar gören Irak, petrol gelirlerinin önemli oranda düşmesi sonucunda, sosyal devlet harcamalarının azalması sonucu orta sınıfın giderek fakirleşmesiyle devlet zayıflamış ve toplum çeşitli guruplara bölünerek, aşiretleri ve etnik kimliği ön plana çıkararak bir yapıya dönüşmüştür.²⁶⁶

BM'nin uzun süre uyguladığı ambargo da ülke ekonomisine önemli bir darbe vurmuştur. Ülke, en önemli gelir kaynağı petrolü yeteri kadar ihraç edemediğinden harcamalarını karşılayabilmek için dış borçlanma yoluna gitmiştir. 1997'de "Birleşmiş Milletler Petrol Karşılığı Gıda, İlaç ve İnsani İhtiyaç Maddeleri Programı" ile birlikte bir süreliğine, petrol ihraç etmeye başlamasıyla toparlanma ve büyüme sürecine girmiştir.²⁶⁷

Ancak, Irak ile BM arasındaki sürtüşme ve gerginlik yıllarca devam etmiştir. ABD ve İngiltere, Irak lideri Saddam Hüseyin'in uzun yıllardan beri özellikle kitle imha silahları olmak üzere, her türlü silahı satın alıp

²⁶⁶ Pınar İpek, "Irak'ta 2010 Seçimleri Öncesi Petrol Kaynaklarının Önemi", *Ortadoğu Analiz*, cilt 1, sayı 11, Kasım 2009, s. 61.

²⁶⁷ Abdulvahap Şahin, *Orta Doğu Petrolleri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 34.

depoladığını ve bir kısmını da gizlediğini iddia etmiştir. Saddam Hüseyin'in komşuları için büyük tehlike oluşturduğu bu silahları denetlemek ve imha etme taleplerine karşı koyması sebep gösterilerek, Saddam Hüseyin'in devrilmesi amacıyla 20 Mart 2003 günü ABD hava harekatı ile Irak müdahalesini başlatmıştır. ABD, müttefikleriyle birlikte Irak'ı işgal edip, savaşın 1 Mayıs 2003 tarihinde bittiğini ilan etmiş ancak, Irak'taki huzur ortamı Haziran 2010 itibariyle halen sağlanamamıştır.²⁶⁸ Irak'ın 2003 sonrasındaki devletleşmesi sürecinde, özellikle 2006–2007 arası artan şiddet olaylarıyla farklı etnik ve dini guruplar arasında siyasi güç mücadelesine dönüşmüştür.²⁶⁹

Bu güç mücadelesinin ana hedefi, Irak'ın tarihsel sürecinde devletle özdeşleşen petrol zenginliğini, devletin kontrol etmesi ve otoritenin en fazla kimlerle paylaşılacağı noktasında olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, ABD'nin Irak'a yaptığı müdahalenin düşük maliyetli ancak yüksek oranlardaki petrol rezervlerinin kontrolünü ele geçirerek, gelecekte olası rakiplerinin (Çin, Hindistan, AB) enerjiye duyduğu ihtiyaç neticesinde kaynakların kontrolünü, BM ve uluslararası hukuk kurallarını dikkate almadan ele geçirmek istemektedir. Kaynakların kontrolünden sonra petrol ve doğalgaz üreticisi ülkelerle uzun süreli Üretim Paylaşım Anlaşmaları (ÜPA) imzalayarak elde ettikleri kar paylarını, kendi uluslararası şirketlerine aktarmak²⁷⁰ olduğu düşünülmektedir.

Irak'a bölgede stratejik önem kazandıran enerji hammaddesinin yanında, Arap milliyetçiliği, Orta Doğu ve Irak'ta silahlanma ile Irak'ın kuzeyindeki Türk ve Kürt nüfusun yoğunluğu ileri sürülebilir.

Bir kara devleti görünümündeki Irak, sınırlı bir stratejik derinliğe sahip olan Kuzey Irak'taki dağlık arazi dışında her taraftan savunmasız sınırlarla çevrili ve denize ulaşımı ise yetersizdir. Bunun en somut örneği İran-İrak savaşında görülmüştür. İran'ın daha büyük coğrafyası kendisine bir stratejik savunma derinliği sağlamaktadır. Bu sebeple, Irak'ın Kuzistan'daki ilk

²⁶⁸ Hayli, Doğanay, agm, s. 3.

²⁶⁹ İpek, agm, s. 61.

²⁷⁰ Necdet Pamir, Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler, "Erişim", http://www.emo.org.tr/ekler/c6744c9d42ec2cb_ek.pdf, 22.04.2010.

başarısının Zagros sıradağlarının arkasındaki platoya kadar uzanmasına engel olan bu coğrafya Irak tehdidini hafifletmiştir. Aksine İran ise, güneyde ve Zagros eteklerinde Şattülarap'a merkezden saldırınca, Irak'ın güneydeki en önemli şehri Basra'yı tehdit etmiştir. İran ayrıca Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkışını engelleyerek kapalı bir devlet haline dönüşmesinde başarılı olmuştur.²⁷¹ Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkışının engellenmesi bu ülkenin petrol ihracatında tamamen boru hatlarına bağımlı olmasına sebep olmuştur. İran-İrak savaş dönemi içerisinde Suriye'nin boru hattını kapatmasıyla Irak'ın ekonomik olarak çok kolay bir şekilde çökertilebileceği gerçeği ortaya çıkmıştır.²⁷²

İrak'ta petrolün varlığı ise, 1902'de Kerkük yakınlarında keşfedilen Baba Gurgur kuyusu petrol rezervleriyle anlaşılmıştır. Ancak bu ülkede ilk üretim, yine Baba Gurgur bölgesi olmak üzere, 1927'de başlar. Bu yıl başlamasının sebebi ise, üretilen petrolü Kerkük ve Musul çevresinden Lübnan'daki Trablus (Tripoli) limanı ve İsrail'deki Hayfa limanı terminallerine ulaştıracak petrol boru hatlarının tamamlanmasıdır.

İrak petrol havzalarının coğrafi dağılışı, üç grupta incelenebilir. Bunlar Kuzey Irak Petrol Yatakları (Musul Petrol Yatakları, Kerkük Petrol Yatakları), Orta Irak Petrol Yatakları, Güney Irak Petrol Yatakları'dır.

Kuzey Irak Petrol Yatakları: Kuzey Irak petrol yatakları da birkaç bölgeye ayrılarak incelenebilirler;

Musul Petrol Yatakları: Dicle nehri vadisinin batısında ve genel olarak Musul petrol yatakları ismiyle bilinen havza, kuzey-güney doğrultusunda, yaklaşık 13 km'lik uzunluğa ve 2–3 km genişliğe sahiptir. Bu havzada işletilen başlıca yataklar Ayn-Zalah, Butmah, Kaseb, Sasan (Ash-Shura), Kayyarah, Necme, Ceven ve Türkiye sınırlarına yakınlığı ile bilinen Muşora yataklarıdır.

²⁷¹ William Haris, "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", *Avrasya Dosyası*, cilt 6, no 3, Ankara, Sonbahar, 2000, s. 56.

²⁷² Mustafa Kayar, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Yayınları, İstanbul, Ekim 2003, s. 90.

Kerkük Petrol Yatakları: Dicle nehri vadisinin doğusu ve Zagros dağları batı ön-çukuru sahasında işletilirler. Bu bölge, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde, yaklaşık 100 km'lik bir uzunluktadır. Irak topraklarında petrol, 1927'de Baba Gurgur kuyusu rezervinde ilk defa bu bölgede işletilmeye başlanmıştır. Havzanın başlıca yatakları; Altinköprü, Bayhasan, Cemcemal, Çembur ve Palhane'dir. Ülke rezervinin yüzde 80'lik kısmının bu yataklardan çıktığı tahmin edilmektedir.

Orta Irak Petrol Yatakları: Bu yataklar başlıca Irak ve İran'ın sınır paylaştığı coğrafyada yer almaktadırlar.

Güney Irak Petrol Yatakları: Basra kentinin güneybatısında yer alırlar. Havzanın bir diğer ismi Ar-Rümaylah olarak bilinir. Havza başlıca dört işletme bölgesinden oluşur. Bunlar, Zübeyr (Az-Zubayr), Şuayba (Az-Su'aybah), Rümeyle (Ar-Rümaylah) ve Luhays (Az-Luhays)'dir. Bu bölgede 75 kuyu işletilmektedir. Üretim, bir yandan Basra rafinerisi tesislerini beslerken, diğer yandan Kuzey Irak petrol üretiminin bir kısmını buraya aktaran petrol boru hattı ile Şatt-ül Arap su yolu ve kıyıdaki Fav limanı boyunca dolun tesislerine ulaştırılmakta ve ihraç edilmektedir.

2007 yılı itibariyle Irak'ta yaklaşık 225 petrol kuyusu işletilmektedir. Kuyu başına yıllık verim, 600 ile 650 bin tonu bulmaktadır. Bu sayının yüzde 98'i kendiliğinden akan kuyular olup, ek maliyetleri yoktur. Irak, yıllık milli gelirinin yüzde 90'nına yakını, dış ticaret gelirlerinde de yüzde 80 ile 85'lik kısmını petrol gelirlerinden sağlamaktadır. Ülkenin başlıca büyük petrol rafineleri; Bağdat, Basra, Baiji, Hadise ve Kerkük rafineleridir. Ayrıca, Musul ve Hanikin'de de petrol rafineleri vardır. Ülke boru hatlarının uzunluğu, 2007 verileriyle 5418 km'si petrol, 1739 km'si doğalgaz ve 1343 km'si rafineri üretim hattı olmak üzere, toplam 8500 km'idi.²⁷³

²⁷³ Hayli, Doğanay, agm, s. 13.

Irak petrollerini dış pazarlara ulaştıran Trablusgarp, Hayfa, Sayda ve İskenderun'a bağlantılı petrol boru hatları vasıtasıyla kolaylıkla batıya ulaştırabilecektir. Bu hatlar:

- Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı (1.600.000 v/g),
- Kerkük-Banyas Boru Hattı (140.000 v/g),
- Bağdat-Basra Boru Hattı,
- Kerkük-Hayfa Boru hattı (100.000 v/g),
- Kerkük-Basra Boru Hattı (1.400.000 v/g),
- Irak-Suudi Arabistan Boru Hattı.

(Irak petrol yataklarını gösteren harita ek-T'dedir).

Gelişmiş ülkelerden Japonya, AB ülkeleri ve ABD'nin ekonomisi önemli ölçüde petrol ve doğalgaza bağımlıdır. Son yıllarda hızlı büyümesini sürdüren Çin ve Hindistan gibi devletler de, her yıl petrole ve doğalgaza daha büyük oranda ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ülkelerin ihtiyacı petrol ve doğalgaz ise büyük ölçüde Orta Doğu ve Basra Körfezi'ndedir. Bu bağlamda petrol üreticisi Irak, Basra'da diğer üretici ülkelerle birlikte ABD başta olmak üzere birçok küresel gücün liderliklerinin devamı için önemlidir.

Enerjiye ihtiyacı olduğu gibi, bölgeyle yakın ilişkileri bulunan diğer güçlerinde baskı altında tutulması içinde, Irak üzerinden küresel politikalar yürütülmektedir. Esasen, konu ekonomi üzerinden devletlerin Körfez petrolüne bağımlılığına geldiğinde, Güney Doğu Asya'nın ve Avrupa ülkelerinin enerji hammaddelerine bağımlılığı ABD'den çok daha fazladır. Körfez bölgesinden çıkarılan petrol Doğu Asya ve Avrupa pazarlarına nakledilmektedir. Küresel ekonomide söz sahibi ülkeler (Almanya, Fransa ve Japonya vb.) kullandıkları petrolün tamamını ithal etmektedirler.²⁷⁴

Avrasya'nın ve dünyanın önemli bir doğalgaz ve petrol ihracatçısı, Rusya ise, petrol ve doğalgaz fiyatlarının düşmesi halinde Orta Doğu petrollerinin üretim maliyetleriyle rekabet etmekte güçlük çekmektedir.

Basra Körfezi'nde Suudi Arabistan'dan sonra ikinci büyük petrol rezervlerine, dünyada ise Suudi Arabistan ve Kanada'dan sonra en büyük

²⁷⁴ Recep Çakır, **Irak Ekseninde ABD ve Türkiye'nin Politikaları**, Yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 14.

üçüncü rezervlere sahip Irak, dünya enerji piyasasında oluşan yapısal değişiklikler açısından önemlidir.²⁷⁵ 1970'lerde dünya petrol pazarında hem üretim hem de petrol kaynaklarının kontrolü bakımından önde bulunan çok uluslu petrol şirketleri, Orta Doğu'da petrol şirketlerinin millileştirilmesi ve diğer OPEC dışı bölgelerdeki kaynakların tükenmeye başlamasıyla dünya petrol üretimi ve kaynakların mülkiyeti bakımından petrol zengini ülkelerin ulusal şirketlerinin gerisinde kalmışlardır. Örneğin, 2010 itibariyle 50 en büyük petrol ve doğalgaz şirketinin 27'si devlet şirkettir ve bunlar artan bir eğimle 2030'a kadar dünya üretiminin yüzde 80'nini karşılaması için planlanmaktadır.

Bu çerçevede çok uluslu petrol şirketleriyle yapılacak sözleşmelerin yapısı ayrıca bir öneme sahiptir. Irak için ÜPA'nın çok uluslu şirketlerce tercih edilmesi ve 2003 müdahalesinin başından bu yana Amerikan hükümetlerince aynı yönde tavsiyede bulunulması petrol gelirlerinin paylaşılması hususunda Irak'ta siyasi guruplar arasında tartışmalara neden olmaktadır.²⁷⁶ Merkezi hükümet içinde ve dışında Irak petrol sektöründe tecrübeli çok sayıda bürokrat ve teknik uzman tarafından reddedilen ÜPA, Kürt Bölgesel Yönetimi (KBY) tarafından desteklenmektedir. Bu farklılığın temeli, petrol kaynaklarının paylaşımı ve gelirlerinin dağılımı sorunuyla ilgilidir. KBY, bölgesindeki altyapı eksikliğini giderecek sermayeye sahip olmayışı, Saddam Hüseyin döneminden kalan bölgesel dengesizlikleri gidermek üzere başlatılacak bölgesel kalkınma programları için gelire duyulan ihtiyacı nedeniyle ve özerkliğini güçlendirmek isteğiyle çok uluslu şirketlere yüksek kar payı ve üretimden pay verecek ÜPA aracılığıyla kısa sürede yatırımları bölgeye çekmeyi tercih etmektedir. Oysa ÜPA, daha çok petrol arama ve üretimi jeolojik yapılar nedeniyle zor ve petrolün ana pazarlara ulaştırılması uzak alanlar için uygulanan bir sözleşme türüdür (Örneğin Hazar bölgesi petrol alanları için). Orta Doğu ve kalbi Basra ise ne jeolojik ne de ulaşım açısından zor koşullar taşımadığından petrol çıkarma maliyeti en düşük bölgedir. Bu

²⁷⁵ EIA, agm, s. 36.

²⁷⁶ Örneğin; IMF ile Aralık 2005'te imzalanan Stand by anlaşması ulusal bir petrol şirketi yerine yabancı yatırımı ve çok uluslu şirketleri tercih eden bir yaklaşıma sahiptir.

sebeple Irak'ın, savaş süresince atıl hale gelen ve yeniden yapım ya da onarım gerektiren yüksek maliyetli altyapı yatırımlarını düşük maliyetli zengin petrol yataklarıyla dengeleyebileceği öngörülmektedir.²⁷⁷

5. 2. 2. Suudi Arabistan Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Suudi Arabistan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin Osmanlıya karşı kullandığı iki Arap ailesi (Şerif Hüseyin ile Abdülaziz bin Suud aileleri) arasındaki rekabetin neticesinde Suud ailesi tarafından kurulmuştur.

Suudi Arabistan'ın doğusu ve batısı denizlerle çevrilidir. Doğuda Basra Körfezi limanları petrol taşımacılığında önemli bir paya sahiptir. Batı'da Kızıl Deniz limanları ise ithalat kapısı olarak deniz yoluyla taşınan yük itibarıyla yüzde 50 paya sahiptir. Sadece Cidde limanı payı yüzde 40 civarındadır. Ülkenin deniz taşımacılığında sahip olduğu bu özelliği, Suudi yöneticilere gerek petrol taşımacılığında ve gerekse ithal ürünlerinin taşınmasında önemli avantaj sağlamaktadır.²⁷⁸

Suudi Arabistan İslami Şeriat kuralları üzerine kurulu, Monarşi ile yönetilen bir krallıktır. Kral, atadığı Bakanlar Kurulunda, ayrıca Başbakan görevini de üstlenmektedir. Siyasi partiler yasaktır. Atama yoluyla oluşturulan bir danışma meclisi bulunmaktadır. Devlet Suud ailesince kurulduğu için yönetimde de bu kişiler bulunmaktadır.

Dünya petrol rezervleri yönünden en zengin ülke konumundaki Suudi Arabistan en büyük petrol üreticisi ve ihracatçısıdır. Toplam kesinleşmiş rezervleri 264,1 milyar varil, tahmini rezervleri ise 1 trilyon varildir. Suudi Arabistan dünya petrol rezervlerinin yüzde 25'ini oluşturmakla birlikte, en düşük maliyetle petrol üreten ülke özelliğini de taşımaktadır.²⁷⁹ Ülkede bulunan petrol yataklarının önemli bir bölümünün ülkenin doğu kesiminde ve Basra Körfezi'nin tabanında olduğu yönündedir.

²⁷⁷ İpek, agm, s. 64.

²⁷⁸ Ana Britannica, **Suudi Arabistan**, cilt 19, 2005. s. 134.

²⁷⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları.

Suudi Arabistan sahip olduğu petrol üretme kapasitesiyle dünyada en fazla petrol üreten ülkeler arasında yüzde 13,1 ile ilk sırada olup, bu üretilen petrolün yüzde 85'ine yakını ihraç etmektedir. Geriye kalan yaklaşık yüzde 15'lik kısmı ise ülke içerisinde tüketilmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan sahip olduğu yedek üretim kapasitesi ile ülkeye küresel petrol piyasasında önemli bir avantaj sağlamaktadır.²⁸⁰ Ekonomisi büyük ölçüde petrol üretimi ve ihracatına dayalı, karma ekonomik modele sahip bir ülke görünümündeki Suudi Arabistan'da GSMH 140,6 milyar dolar, kişi başına düşen milli gelir ortalaması ise 22.945 dolardır. Petrol fiyatlarındaki artış Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerine yıllık 2,9 milyar dolarlık ek gelir sağlamaktadır. Sadece 2005'de petrolden 150 milyar dolar gelir elde edildiği hesaplanmaktadır.²⁸¹

Yurt dışında bulunan Suudi Arabistan'ın sermayesi toplam 800 milyar dolar civarında olup, bu sermaye 85.000 kişi arasında paylaşılmaktadır. Bu sermayenin yüzde 60'ı ise ABD'de bulunmaktadır. Suudi Arabistan ekonomisinin en büyük sorunlarından birisi büyük ölçüde petrol ihracatına olan bağımlılıktır. İhracatın yüzde 95'i, bütçe gelirlerinin yüzde 75'i ve GSMH'nin yüzde 40'nı petrol oluşturmaktadır.²⁸² Suudi Arabistan'da Petrokimya endüstrileri ve rafineri kuruluşlarına büyük önem arz edilmektedir. Bu durum ülkenin ekonomisini daha çok petrole bağımlı hale getirmiştir.

Suudi Arabistan'ın doğalgaz rezervleri, dünya doğalgazının yüzde 4'üne denk gelmektedir.²⁸³ 2030 yılına kadar Suudi Arabistan tarafından 117 milyar dolar enerji sektörüne, 27 milyar dolar doğalgaz projesine olmak üzere toplam 144 milyar dolar yatırım planlanmaktadır.²⁸⁴

Suudi Arabistan'ın özellikle 1999'da Çin ile imzaladığı "Stratejik Petrol İşbirliği" anlaşması ile yurt içindeki petrol pazarını Çin'e açmış ve Çin pazarında önemli bir yer tutan petrol arıtım işlerinde yer almıştır. Petrol zenginliği sayesinde sahip olduğu enerjiyi diğer devletlere nazaran daha

²⁸⁰ Dilek Keleş, **Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliklerinin Enerji Kaynaklarının, Bu Ülkelerin Ekonomilerindeki Yeri**, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2008, s. 35.

²⁸¹ Wayne H. Bowen, **The History Of Suudi Arabia**, Greenwood Pres, Westport, p. 6.

²⁸² T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticaret Uygulamaları Kataloğu**, 2008, s. 5.

²⁸³ BP, agm, s. 16.

²⁸⁴ T.C. Cidde Başkonsolosluğu, age, s. 6.

ucuza ihraç eden Suudi Arabistan'ın Çin pazarındaki payının, 2007 itibariyle yüzde 17 olduğu ve ilerleyen yıllarda bu payın artacağı öngörülmektedir.

Sadece 1990'dan 2007'ye kadar geçen süre içerisinde Suudi Arabistan'ın Çin'e yapmış olduğu petrol ihracatının yüzde 500'den fazla artış göstererek 350 bin'e ulaştığı bilinmektedir. Mevcut durumuyla Çin, Suudi Arabistan'ın yedinci büyük ticaret ortağı olmuştur.²⁸⁵

Bulunduğu konum, sahip olduğu yer altı ve üstü zenginlikleri, İslam dünyasının ekonomik açıdan en zengin ülkesi olması ve İslamiyet'in kutsal mekanlarını (Hicaz, Mekke, Medine) üzerinde barındırması sebebiyle, dünyanın önemli devletlerinden birisidir. Orta Doğu'daki Arap ülkelerinin en istikrarlı ülkesi Suudi Arabistan, uzun süre petrol üretimine ve Batı'ya bağımlı bir siyaset izlemiştir. Suud ailesinin yönetimi ele geçirmesinden sonra İngiltere ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Soğuk savaş yıllarında Sovyet Bloğuna karşı Batı'ya bağımlı bir siyaset izlemiştir.

11 Eylül 2001 sonrası ABD'de yaşanan olaylar neticesinde Suudi Arabistan-ABD ilişkileri tartışma konusu olmaya başlamıştır. Saldırıyı gerçekleştirenlerin Suudi Arabistan vatandaşı olmasından kaynaklı ABD'nin bu ülkeye bakışında önemli değişimler gözlemlenmiş ve ülkenin Batı'daki imajı değişmeye başlamıştır. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) çerçevesinde ortaya atılan görüşler ve bölgeye yönelik planlar, Suudi Arabistan'ın eskisi gibi istikrarlı ve sorunsuz olmayacağını sinyallerini vermektedir. Ancak iki ülke arasındaki petrol kaynaklı bağımlılık, Suudi Arabistan yönetiminin devamı için ABD'ye ihtiyaç duyması ve ekonomik faaliyetler, ilişkileri kopma noktasına getirmemiştir.²⁸⁶

ABD ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin başta Asya ve Pasifik'te yer alan ABD ve müttefiklerinin petrol arzının düzenli sağlanması ve fiyat istikrarının korunması olduğu söylenebilir. ABD'nin Suudi Arabistan üzerindeki temel endişelerinin başında kraliyet yönetiminin devrilerek radikal İslamcıların iktidarı ele geçmesi endişesidir. Bu sebeple krallıkta ortaya

²⁸⁵ Karaca, agm, s. 17.

²⁸⁶ Muhittin Ataman, "Suudi Arabistan Politikasında Yeniden Yapılanma Çabası: Kral Abdullah Dönemi", *Ortadoğu Analiz*, cilt 1, sayı 7-8, Ağustos 2009, s. 65.

çıkabilecek herhangi bir rejim değişikliği ABD ve Batılı güçler açısından kaygıyla karşılanmaktadır.²⁸⁷

Suudi Arabistan yönetiminin Orta Doğu ve Basra Körfezi'nde ABD ile karşılıklı çıkar ilişkilerine dayanan terörle mücadelesi çerçevesince özellikle Irak ve Lübnan konularında köşeye sıkışan ABD, Suudi Arabistan'ın desteğine ihtiyaç duymuştur. Ancak özgürlük ve demokrasi getireceğinin vaadiyle Irak'a müdahalede bulunan ABD, Suudi Arabistan'da iktidarda bulunan Sünniler yerine İran'daki gibi Şii'leri Irak'ta iktidara taşımıştır. Bu durum, ABD'nin Irak'taki somut başarısızlıklarından birisi olduğu düşünülmekte ve yorumlanmaktadır.

Bu gelişmelere rağmen, Suudi Arabistan, ABD ile karşılıklı çıkarları doğrultusunda Basra Körfezi'nde, ABD'nin en önemli destekçisi olmayı sürdürürken, ABD'nin olası İran'a gerçekleştireceği müdahalelerinde en etkin rolü alacağı düşünülmektedir. Ayrıca ABD; El Kaide, Hizbullah ve Suriye'nin olumsuz etkilerinde de Suudi Arabistan'ın desteğine ihtiyaç duymaktadır.

Suudi Arabistan'da yönetimini 2005'te devralan Kral Abdullah ile ülke giderek dünya kamuoyuyla bütünleşme çabalarını arttırmaya ve daha dışa açık bir devlet olma yolunda adımlar atmıştır. Kral Abdullah henüz ilk yılında (2006), ülkesinin ulusal ve uluslararası politikasında bir dönüşüm, çeşitlilik, çok boyutluluk ve reformlarıyla Suudi Arabistan'ın politik etkinliğine yeni bir ivme kazandırmıştır. Değişen politikalarına verilebilecek en basit örneklerden birisi, Kral Abdullah'ın sık sık gerçekleştirdiği yurt dışı gezilerinin aile üyelerinden ziyade, ülkenin ileri gelen iş adamları ve devlet adamlarıyla gerçekleştirilmesi, tek ülkeye (ABD), tek ürüne (petrol) dayalı politikaları azaltıcı tedbirler alması söylenebilir.

Suudi Arabistan'ın dış politikasını yönlendirmesinde önemli olan hususlar başlıca; İran'ın Basra'daki muhtemel egemenlik iddialarının önüne geçmek, sahip olduğu enerjiyi dünya'ya pazarlayarak ülkenin gelişmesi ve mimarisinde kullanmak, ülkenin bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamaktır. Ayrıca Basra Körfezi'nde üstünlüklerini tehdit edici bir durumla

²⁸⁷ Gökçe Dalgıç, "Soğuk Savaşın Bugüne ABD ve Petrolcü Müttefikleri", Avrasya Dosyası, **Jeopolitik Özel**, 2004, s. 289.

karşılaşmamak için ABD ile müttefik geçinerek kendini güvence altına almaya çalışması olduğudur.²⁸⁸

5. 2. 3. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Bugün BAE toprakları tarih boyunca bir ticaret ve tersane merkezi olmuştur. Bu özelliği bölgede yaşayan halkı maddi açıdan sürekli refah içinde tutmuştur. Petrol rezervlerinin ortaya çıkmasıyla bölgede yabancı iş gücüne de ihtiyaç duyulmuştur. 2007'deki nüfus verileriyle 5 milyona yaklaşan toplam nüfusun büyük bir çoğunluğunu yabancılar oluşturmaktadır. BAE vatandaşları nüfusun sadece yüzde 20'sini oluştururken Arap ve İranlılar yüzde 23, Güney Asyalılar yüzde 50, diğer doğu ve batılılar ise toplam nüfusun yüzde 7'sini oluşturmaktadır.

BAE, yedi özerk emirlikten meydana gelen bir federasyondur. Bu emirlikler; Ebu Zayb (Abu Dhabi), Dubai, eş-Şerike, Re'su'l-Hayme, Fuceyre, Ucman, Ummu'l Kayveyn'dir. Bu adlar aynı zamanda bu emirliklerin idare merkezlerinin de adıdır. Emirliklerin en geniş 65 km² ile Ebu Zayb'dır.

BAE, monarşi düzeniyle yönetilen bir federasyondur. Emirliklerden Ebu Zayb'ın Emiri federasyonun başkanıdır. Diğer emirler ise dışişleri ve savunma gibi alanlarda başkana bağlıdır. İçişlerinde ise bağımsızdır. Ayrıca federal bir hükümet bulunmaktadır. Bu hükümetin başında başbakan bulunur. Emirler ise seçimle başa gelmemektedir. Her bir emirliği yöneten bir aile bulunmaktadır. Bütün ülkeyi ilgilendiren kararlar yedi emirin oluşturduğu Yüksek Federal Mecliste oylama yoluyla alınır. Ancak Ebu Zayb ve Dubai emirlerinin veto hakkı vardır.²⁸⁹

GSMH açısından BAE çoğu Avrupa ülkesinden daha iyi bir düzeydedir. Bu refahın başlıca nedenleri arasında sahip olduğu yüksek petrol gelirleri olduğu söylenebilir.

²⁸⁸ Ataman, agm, s. 66.

²⁸⁹ Aydın İnci Selin, Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu, 2007, 'Erişim', http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara, 15.04.2010.

BAE, 1950'lerin sonu, 1960'ların başında dünya ülkelerinin petrole duyduğu ihtiyaç neticesinde yapılan üretim ve ihracat faaliyetleriyle bugünkü yüksek refahına ulaşmıştır. BAE, bu zenginliği elde etmeden önceleri ise inci avcılığı, balıkçılık, gemi yapımı gibi ekonomik kazancı fazla olmayan uğraşlarla geçimini sağlamaktaydı.

Petrol ve doğalgaz'ın GSMH içindeki payı, fiyatlara bağlı olarak yüzde 20 ila 30 arasında değişerek ülke ekonomisinin kalkınmasında önem taşımaktadır. Ülke ekonomisinin daha çok petrole bağlı olduğu bilinen BAE'de petrol dışı ekonomik faaliyetlerde kamu harcamalarına bağlıdır ki bu harcamalarda yine petrolden elde edilen gelir düzeyiyle belirlenmektedir.

Petrolüyle dünya rezervlerinin yaklaşık yüzde 10'unu elinde bulunduran BAE, gelirlerinin büyük bir bölümünü Petro-kimya ve yüksek teknolojinin farklı kollarında değerlendirmektedir. BAE aynı zamanda doğalgaz rezervine sahip ilk 20 ülke arasında yer almaktadır. Petrol ve doğalgaz rezervleri tarafından dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer almasında Abu Dabi, Dubai, Sharjaj, Asman, Umm al-Quiwain, Ras al-Haimah ve Fujjarah emirliklerinde bulunan kaynakların önemi büyüktür.²⁹⁰

Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KÜİK) içerisinde yer alan BAE, üye ülkeler arasında Suudi Arabistan'dan sonra en güçlü ekonomiye sahiptir. Ancak, ekonomik güç bazında belirleyici önemi olan ham petrol varil fiyatının, 2008 Temmuzunda ulaştığı yüksek oran (147 ABD doları) sonrası uluslararası hızlı iniş trendi ve uluslararası finansal krizin getirmiş olduğu talep daralmasından dolayı olumsuz yönde etkilenmeye devam ettiği görülmüştür.

Küresel ekonomik kriz, BAE'de mevcut ve başlatılacak projelerin finansmanından, borsanın performansına kadar uzanan geniş bir yelpazede ülke üzerinde olumsuz etkisini göstermiştir. 2008'i yüzde 7,4'lük büyüme hızı ile tamamlayan BAE ekonomisi, petrol fiyatlarındaki düşüş, OPEC üretim kotaları yanında uluslararası finansal krizin getirmiş olduğu etkiler ve özellikle

²⁹⁰ Gamze Güngörmüş Kona, Orta Doğu Petrolü ve Kurtlar Sofrasına Davet, Orta Doğu ve Afrika, 'Erişim', <http://www.turksam.org/tr/yazdir1388.html>, 15.04.2010.

inşaat-emlak sektöründe görülen hızlı daralma neticesinde 2009 ve 2010 büyüme tahminlerini oldukça düşük seviyelerde tutmuştur.

BAE, 2008 ihracatını petrol fiyatlarının hızlı yükselişi sebebiyle 210 milyar ABD dolarına çıkarırken, 2009 verilerinde ise yaklaşık 400.000 v/g OPEC üretim kesintisi ve ana ihracat pazarlarındaki talep düşüşleri sebebiyle yüzde 28'lik bir iniş trendine düşeceği öngörülmektedir.²⁹¹

2008'de Türkiye'nin en büyük ihracat pazarlarından üçüncü sırayı oluşturan (7,9 milyar ABD doları) BAE'dir. İki ülke arasındaki ihracat 2009'da küresel ekonomik krizin etkisiyle azalışa geçmiş, 2009'un ilk altı ayında Türkiye'den BAE'ye ihracat yüzde 61,5 azalarak 1.461 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.²⁹²

2 Kasım 1971'de kurulmasıyla dış politikasını genellikle güvenlik kaygılarına göre yönlendiren BAE'nin temel amacı bölgesel krizlerin ülkeyi etkilemesini engellemektir. İsrail-Filistin arasında yaşanan gerilimlerde her ne kadar politikasıyla Müslüman dünyasınca eleştirilse de bu amaç çerçevesinde ABD ile ilişkilerinin sağlamlığı bölgesel krizlerden korunmak maksadıyla bir önlem olarak algılanmıştır. Temelinde ABD ile ilişkileri göz önünde bulundurulurken, İran'la BAE arasındaki sorunlarda göz önünde bulundurulmalıdır. İki ülke arasındaki başlıca sorunlar arasında 1070'den bu yana süre gelen Basra Körfezi'ndeki üç ada bulunmaktadır. 1992'de İran, Abu Musa adasından BAE kuvvetlerini çıkarmış ayrıca Körfez girişindeki Hürmüz Boğazı'nda yer alan Büyük ve Küçük Tunb adalarının kontrolünü ele geçirmiştir. İran'ın bölgedeki Amerikan varlığına karşı tutumu da göz önünde bulundurulduğunda, iki ülke arasındaki bu sorun BAE ve ABD'nin müttefik devletler olmasının diğer bir nedeni arasında görülebilir.

1992'de yapılan anlaşmalar çerçevesinde BAE, ABD'ye bazı üsleri geçici olarak kullanma ve topraklarında ön konuşlanma izni vermiştir.²⁹³ Bu

²⁹¹ T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Birleşik Arap Emirlikleri 2009 Yılı İlk Altı Aylık Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu, 'Erişim', www.musavirlikler.gov.tr/upload/DU/2009_ilkyari_ekorapor.doc, 15.04.2010.

²⁹² T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, agm, s. 8.

²⁹³ Keleş, age, s. 272-273.

gelişme ABD'nin Basra'daki kontrolü sağlaması açısından önem taşıırken, BAE'de kendini ABD himayesinde koruma altına almıştır.

Afrika'da da üsleri bulunan Fransa 2009'da, 5. filosunu da BAE'de açarak İran karşısında BAE'ye destek verdiğini gösterdi. Fransa tarafından Körfezde kurulan ilk üssün amacının ise; dünya petrolünün yüzde 40'ının çıkışı yaptığı Hürmüz Boğazı'nın daha güvenli bir konuma gelmesi ve İran'ın bölgede artan nüfuzu sonucu bu ülkenin korunması amacıyla yapıldığı bildirildi.²⁹⁴ Fransa'nın bu bölgede üs açarak ABD ve Britanya güçleri gibi bölgede söz sahibi olmayı ve Basra Körfezi'ndeki gelişmelerden uzak kalmamayı amaçladığı düşünülmektedir.

5. 2. 4. Kuveyt Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Irak yönetimi, İngiltere'nin 19 Haziran 1961'de Kuveyt'in bağımsızlığını tanımasından 6 gün sonra, Kuveyt'in etnik, coğrafi ve toplumsal özellikleriyle Irak'ın parçası olduğunu ileri sürerek, Kuveyt topraklarının Irak'a bağlanması talebinde bulundu. Kuveyt ise Irak'ın kendisini işgal edeceği korkusuyla İngiltere'den askeri destek istenmesi üzerine, Temmuz ayı başında İngiliz Birlikleri Kuveyt'e çıkarma yaptılar. Bunu Arap Birliği'nin 20 Temmuz'da Kuveyt Şeyhliğini üyeliğe kabul etmesi izledi. Böylece Kuveyt'in bağımsızlığı Arap ülkeleri tarafından tanınarak Irak'ın toprak talebi reddedilmiş oldu.

Arap-İsrail savaşında Kuveyt birlikleri, İsrail ordusuyla 1973'de Süveyş kanalı yakınlarında çarpıştılar. Kuveyt, savaşın ardından Filistinlilere ve diğer Arap ülkelerine önemli oranda mali destek sağlarken günümüze kadar Arap devletleri arasında ise tarafsız bir rol üstelenmiştir.²⁹⁵ Kuveyt 4 ilden meydana gelmektedir bunlar; Kuveyt, Havali, el-Ahmedi ve el-Cehra'dır.²⁹⁶

²⁹⁴ Ntv Haber, Fransa, BAE'de Askeri Üs Kuracak, 'Erişim', <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/433307.asp>, 19.05.2010.

²⁹⁵ Tayyar Arı, **Ortadoğu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s. 520.

²⁹⁶ Kuveyt, agm.

Ağustos 1990'da Kuveyt, Irak birlikleri tarafından işgal edilmiş, tüm uyarılara rağmen Irak Kuveyt'i boşaltmayınca da, 15 Ocak 1991'de Müttefik Birliklerinin yardımıyla Kuveyt işgalden kurtarılmıştır.²⁹⁷

Kuveyt ekonomisi diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi, petrol gelirlerine dayanmaktadır. Ancak petrole olan bu bağımlılığın giderilebilmesi için, Kuveyt'te artan petrol fiyatlarıyla beraber petrol üretiminin de arttırılarak kamu ve özel tüketim harcamalarının desteklenmesi öngörülmektedir. Bu şekilde ekonominin çeşitlendirilmesi ve petrol dışı gelirlerin arttırılması ile değişken petrol gelirlerinin ekonominin seyrine olumsuz etkilerinin önlenmesi hedeflenmektedir.²⁹⁸

Kuveyt'in petrol üretim politikası ve yatırım kararları, Başbakan başkanlığında toplanan Petrol Yüksek Konseyi tarafından belirlenmektedir. Petrol faaliyetleri ise 1975'de tüm petrol faaliyetlerinin millileştirilmesiyle kurulan Kuwait Petroleum Corporation (KPC) tarafından gerçekleştirilmektedir. KPC içinde ise, Kuveyt'teki petrolle ilgili tüm faaliyetleri gerçekleştiren firmaların bağlı olduğu KPC ana firması bulunmaktadır. KPC kendi bünyesinde toplam sekiz petrol şirketini idare etmektedir. Bunlar;

Kuwait Oil Company (KOC): Kara ve Denizdeki tüm petrol arama ve çıkarma faaliyetini gerçekleştirmektedir.

Kuwait National Petroleum Company (KNPC): Petrol rafineleri ve akaryakıt dağıtım faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

Kuwait Oil Tankers Company (KOTC): Petrol taşımacılığını gerçekleştirmektedir.

²⁹⁷ Tayyar Anı, age, s. 520.

²⁹⁸ DEİK, Kuveyt Ülke Planı 2008, 'Erişim', http://www.deik.org.tr/Pages/TR/IK_TicariIliskilerDetay.aspx?tiDetId=79&IKID=65, 17.04.2010.

Kuwait Foreign Petroleum Exploration Company (KUFPEC): Yurt dışında petrol arama ve çıkarma faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Güney Doğu Asya ve Kuzey Afrika'da etkindir.

Kuwait Gulf Oil Company (KGO): Suudi Arabistan petrol şirketi Aramco ile birlikte Tarafsız Bölgedeki petrol sahalarını işletmektedir.

Petrochemical Industries Company (PIC): Gübre ve petro kimya ürünlerinin üretiminde ve pazarlanmasında faaliyet göstermektedir.

Kuwait Aviation Fueling Company: Havayolu firmalarına yakıt temin etmektedir.

Kuwait Petroleum International (KPI-Q8): Yurtdışında petrol rafineleri, akaryakıt istasyonları işletilmesi, petrol ürünleri dağıtımı ve pazarlanması konusunda faaliyet göstermektedir.²⁹⁹

2003 tarihli kaynaklara göre Kuveyt'teki petrolün büyük bir kısmı, dünyanın ikinci büyük ve yaklaşık 70 milyarlık rezervin bulunduğu Burgan, Manga, Ahmedi bölgelerinden oluşan sahadadır. Bunun dışında Raudhatain, Sabriya, Minagish, El Vahfra ve Umm Gudair önemli petrol yataklarıdır. Ülkede KPC'nin dışında ki diğer yatırımcı petrol şirketleri ise BP, Shevron-Texaco ve Royal Dauch/Shell'dir.³⁰⁰

Kuveyt'in seçimle işbaşına gelen tek yasama organına sahip olması nedeniyle KÜİK içerisinde en açık politik sisteme sahip olduğu söylenebilir. Bu özelliğinin ilk Körfez Savaşı'ndan bu yana bazı komşularını sıkıntıya düşüren şiddet ve politik karmaşanın Kuveyt'te yaşanmasını engellediği savunulmaktadır.

²⁹⁹ Ferdane Altıokka, **Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve B.A.Emirlikleri'nin elde ettikleri 'Petrol-Dolar' Gelirlerinin Harcanma Seyri**, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 98.

³⁰⁰ Şener Üşümezsoy, Şamil Şen, **Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2003, s. 129.

18 Eylül 1991'de ABD ile Kuveyt arasında resmi bir savunma anlaşması imzalanmıştır. Ardından İngiltere ve Fransa aynı şekilde anlaşmalar gerçekleştirmiştir. Afganistan operasyonu sonucu uluslararası terörle mücadele adında listenin başında Irak ve İran'ın yer alması Kuveyt'e yönelik endişelerinde artmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Saddam Hüseyin'in tekrar Kuveyt'i işgal etmesi gibi senaryolar dahi ileri sürülmüştü.³⁰¹

Stratejik konumu, ABD ile arasındaki politik yakınlaşma ve topraklarında bulunan ABD üsleri göz önünde bulundurulduğunda, Kuveyt'in önemi daha kolay anlaşılabilir. Ancak Kuveyt Emir'i yaptığı açıklamalarla kendilerinin ABD'nin müttefiki olduğunu ve yaşanılacak bir mücadelede aynı tarafta olduğunu açıklamaktadır.

Kuveyt, kendisi üzerindeki emelleri dolayısıyla Irak'ı yüzde 25'e varan Şii nüfusunun aleyhine kullanılabileceği endişesiyle, İran'ı bölgesel tehdit olarak algılamaktadır. Ayrıca Kuveyt'in KÜİK ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan üzerinde ciddi korkuları bulunmaktadır. Kuveyt'in endişeleri 1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında daha da ortaya çıkmış, bir güvenlik örgütü olarak KÜİK bu savaş sırasında üzerine düşeni yapamamış ve etkisiz kalmıştır.³⁰²

Kuveyt, Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı uluslararası işbirliği girişimleri vasıtasıyla olası tehditlerle mücadele etmeyi öngörmektedir. Bazı Kuveytli düşünürler ise; Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaline ABD'nin yeşil ışık yaktığını ileri sürmektedirler. Tek başına ABD'ye güvenilmeyeceğinin olası bir ABD-İran anlaşmasının Körfez ülkelerini İran'ın inisiyatifine terk etmek anlamına gelebileceğini ileri sürmektedirler. Bu bağlamda İstanbul'da 2004'de gerçekleştirilen NATO zirvesi çerçevesince, İstanbul İşbirliği Girişimi'yle Körfez Ülkeleri ve Irak'la askeri işbirliğini güçlendirme politikasını benimsenmesi önemlidir. İstanbul Girişimi kapsamında terörizmle mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasını önleme savunma planlaması, askeri eğitim ve tatbikatlar konusunda yardım ve işbirliği yapılması öngörülmektedir.

³⁰¹ Dalgıç, agm, s. 289–290.

³⁰² Üşümezsoy, age, s. 129.

Uzlaşmaya varılan anlaşmalardan da anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin dış politikasının Kuveyt'in ülke bütünlüğünü korumak istediği üzerinde şekillenmesi iki ülke arasındaki ilişkilerinde güçlenmesine neden olmuştur. Daha geniş bir ifadeyle; 1991 sonrası dönemde Türkiye-Kuweyt ilişkileri yanlış anlaşılmalara olumsuz etkisinden sıyrılmış ve farklı bakış açılarıyla ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye ve Kuveyt son yıllarda Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin ardından başta Irak'ın sosyo-ekonomik ve mimari yapısı olmak üzere ülkenin yeniden yapılandırılmasında Amerikan güçlerine destek vermişlerdir. Ancak Türkiye-Kuweyt ilişkileri Irak'a askeri müdahalenin gündeme geldiği 2003'den bu yana farklılaşan çıkar ve tehdit algılamalarının etkisi altında gelişme göstermektedir.³⁰³

5. 2. 5. Bahreyn Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Uzun yıllar el-Halife Hanedanı'nın egemenliğinden sonra ilk defa 1861'de bağımsızlığını kazanan Bahreyn, 15 Ağustos 1932'ye kadar İngiliz korumacılığında kalmıştır. 1932'de petrol çıkarılmadan önce ülkenin ekonomik geliri karides, meyve ve sebzeden sağlanıyordu. 1970'li yıllarda zaten rezervleri kısıtlı petrol üretiminin düşmesi üzerine, uluslararası bankacılığın yerleşip güçlendiği Bahreyn, Arap ülkelerinin 1973-1974'de ABD'ye ve diğer devletlere koyduğu petrol ambargosuna katıldı. Hükümet petrol endüstrisine kontrollü geçişi 1975'te yaptı.³⁰⁴

Batı ile gelişen ilişkiler çerçevesinde BM ile İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve KÜİK toplantılarına önem vermektedir.

1970'lerden bu yana ABD'nin himayesi altında yer alan Bahreyn'de ABD ile yapılan ikili anlaşmalar çerçevesince ABD Deniz Kuvvetleri'nin 5.

³⁰³ Veysel Ayhan, "Türkiye-Kuweyt İlişkileri: Irak İşgali Sonrası Çatışan Çıkarlar ve Yeni İşbirliği Olanakları", *Ortadoğu Analiz*, cilt 1, sayı 6, Haziran 2009, s. 26.

³⁰⁴ Ana Britannica, *Bahreyn*, cilt 3, 1991, s. 118.

Filosu'nun ve Merkezi Kuvvetler Komutanlığı'nın Bölge Karargahları Bahreyn'dedir.

Bahreyn ekonomisine bakıldığında diğer Körfez devletlerine nazaran ekonominin sadece petrol ve diğer enerji kaynaklarına bağımlı olmadığı bunlar haricinde özellikle bankacılık ve finans, turizm, alüminyum endüstrisi ve hizmet sektörlerinin gelişme gösterdiği gözlemlenmektedir.

Bahreyn günümüzde petrol üretiminin yetersiz olması neticesiyle üretici bir ülke konumunda olmaktan ziyade işlenmiş petrol ihracatçısı olarak önemini korumaktadır. Bahreyn'de petrol ürünleri ihracatı, toplam ihracat gelirlerinin yüzde 85'ini oluşturmaktadır. Bahreyn, genellikle Suudi Arabistan'dan ham petrol ithal etmekte ve işlenmiş ürünlerini ihraç etmektedir.³⁰⁵

6 milyarlık GSMH ile bölgenin en küçük ekonomiye sahip ülkesi olduğu bilinen Bahreyn'in, petrolünün ise 40 yıl içerisinde tükeneceği tahmin edilmektedir. Bahreyn'de bütçe gelirlerinin geri kalanı gümrük vergileri, yerel vergiler, mülk ve toprak kiralardan ve bölgedeki diğer ülkelerden aldığı petrolün rafine işleminden elde edilmektedir.³⁰⁶

Nüfusun çoğunu Şii'ler oluşturduğu için İran'dan, bölgeye hakim olma isteği nedeniyle de yıllarca Irak'tan tehdit algılayan Bahreyn, gerek bölge ülkeleriyle (KÜİK), gerekse bölge dışı güçlerle işbirliği yoluna gitmiştir.

Bahreyn için en büyük bölgesel tehdit İran'dır. Bahreyn'de Şii nüfusun ülkede alt gelir kısmını oluşturması ülkenin iç politikalarına karışılması yönünden İran'a avantajlar sağlamaktadır. Bu sebeple bile İran'ın, Bahreyn'i 13. eyaleti saydığı yönünde söylemler bulunmaktadır. Bahreyn açısından bir diğer bölgesel tehdit Katar'dır. Kabile yapılarının çok önem taşıdığı bölgede iki ülkedeki ilişkilerin hanedanların tarihten gelen düşmanlıkları ve aralarındaki toprak sorunları'nın mevcudiyeti yakın bir döneme kadar iki ülke ilişkilerinin sağlam bir zeminde olmadığını göstermekteydi.³⁰⁷

³⁰⁵ Kona, age, s. 220.

³⁰⁶ Kona, age, s. 221.

³⁰⁷ Gerçeksever, age, s. 294.

5. 2. 6. Katar Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Katar tarihte, bazen İran (Safevi), bazen Kaçarlar'ın bazen de Osmanlıların hakimiyeti altına girmiştir. İngilizlerin Hindistan'a yerleşmeleriyle birlikte Katar Şeyhliği ile bir anlaşma yaparak, Katar dış işlerinde İngiltere'ye bağımlı, iç işlerinde ise serbest bir ülke olmuştur. 1971'de İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesiyle 1972'de bağımsızlığını kazanan Katar halen şeyhlerin idaresi altındadır.³⁰⁸

27 Haziran 1995'te kansız bir darbe ile babasının yerine yönetime gelen Emir Şeyh Hamad bin Khalifa Al Thani, Katarı mutlak monarşi sistemi ile yönetmektedir. Halkın siyasete iştiraki sembolik bir belediye seçiminden öteye gidemeyen Katar'da yasama ve yürütme faaliyetleri emir fermanına bağlı olmak koşuluyla düzenlenmektedir.³⁰⁹

Katar'da petrol ilk kez 1939'da bulunduğundan sonra bu sahaya sürekli yeni sahalar eklenmiştir. Katar'ın petrol sahalarının dışında dünyanın en büyük doğalgaz rezervi kuzeydoğu kıyısı açıklarında bulunmaktadır. Rezerv hacimleri neredeyse Katar'ın yarısı kadar bir alanı kapsamakta ve 225 milyon m³'lük (2009 verileriyle yaklaşık 891 trilyon kübik feetlik³¹⁰) doğalgaz içermektedir. Katar'ı dünyanın en büyük enerji tedarikçisi konumuna taşıyan bu oran, kısa sürede kişi başına düşen milli gelirin en yüksek olduğu ülke haline getirmiştir.³¹¹

OPEC'in Kasım 2008'deki "Aylık Petrol Pazar Raporu"na göre; Katar'ın 13 OPEC ülkesi içinde, günlük petrol üretim oranı yüzde 0.84'tür. Aynı oran Suudi Arabistan için ise yüzde 9.22'dir.³¹² Katar'ın petrol rezervleri

³⁰⁸ Arı, age, s. 520.

³⁰⁹ Burcu Kaya Erdem, "Orta Doğu'da "Küçük" ama "Önemli" Olabilmek "Katar" Örneği", **Akademik Orta Doğu**, cilt 4, sayı 1, 2009, s. 46-47.

³¹⁰ "World Proved Reserves of Oil And Natural Gas", **Most Recent Estimates, PenWell Corporation, Oil & Gas Journal**, Vol. 106.48, 17.04.2010.

³¹¹ Mary Anne Weaver, "Yukarıdan gelen Devrim", **National Geographic**, Mart 2003.

³¹² "OPEC Mounthly Oil Market Report" Nowember 2008, 'Erişim', <http://www.opec.org/home/>, 18.04.2010.

içindeki payı yüzde 1'in altında iken, ülkenin asıl enerji zenginliği ise doğalgazdır. Katar, dünyada yüzde 14,3'lük oranıyla, Rusya ve İran'dan sonra en büyük 3. doğalgaz rezerv oranına sahip olmasıyla ekonomik geleceği için umut vaat etmektedir.

Katar'ın, doğalgaz ve petrol gelirleriyle her yıl artan gelirleri, kamusal hizmetlerin, Katar halkına ücretsiz verilmesinde ve sosyal refahın artırılmasında kullanılmaktadır. Bu kaynaklarla, 2008'de GSYİH 85.35 milyar dolar, kişi başına düşen GSYİH 103,500 dolardır. IMF tahminlerini yanılmayarak, Katar 2008'de, kişi başına düşen GSYİH'sı 81.100 dolar olan Lüksemburg'tan kişi başına GSYİH (103.500 dolar) ile dünyanın en zengin ülkesi olma unvanını devralmıştır.³¹³ Tüm bu ekonomik verileriyle Katar, her dönemde bölgesel ve küresel güçlerin ilgisiyle karşılaşmış sahip olduğu enerji potansiyeliyle önemli bir ülke olmuştur.

Katar'ın Türkiye ile ekonomik ilişkileri ise; geçmişte Türkiye'ye yatırım yapan Katarlı grupların yanı sıra Türkiye'ye yatırımcı olarak gelebilecek önemli birçok Katarlı gruplar vardır. Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Ocak-Aralık 2008'de Türkiye'nin Katar'a ihracatı 1 milyar doların üzerinde bir seviyeye ulaşırken ithalat 150 milyon dolar seviyelerinde olmuştur.. Katar'ın Türkiye'ye özel sektörlerle yaptığı yatırımların 2008 yılı itibariyle 1 milyar dolar mertebelerine ulaştığı tahmin edilmektedir.³¹⁴

Basra Körfezi genelinde dış politika açısından Katar Emirliği en yararlı (pragmatik) ve en bağımsız dış politikayı izleyen ülke olarak göze çarpmaktadır. 1971'de bağımsızlığını elde etmesine rağmen, dış politikada ve Orta Doğu meselelerinde sıklıkla adı geçen bir ülke olan Katar'ın, tek bir ülke veya bir kutupla değil, birçok ülke ile denge politikası yürüttüğü görülmektedir. ABD Merkezi Kuvvetler Komutanlığı (Central Command: CENTCOM)'nın önemli bir üssünün konuşlandığı Katar Emirliği, diğer

³¹³ The CIA, agm.

³¹⁴ Ali Oğuz Dirioz, "Katar'ın Çok Yönlü Dış Politikası", **Orta Doğu Analiz**, cilt 1, sayı 3, Mart 2009, s. 66.

tarafından da İran ve Rusya ile bir doğalgaz karteli oluşturma çabası içerisindeydi.

Katar'ın Irak ve İran'a yakınlığı CENTCOM'un bu ülkede kurulmasında belirleyici bir neden olmuştur. Bu üssün görevi Katar'ın küçük nüfusu ile bu rezervleri olası tehditlere karşı korumada yetersiz kalabilecek askeri gücüne çok önemli bir müttefik takviyesi olmuştur.³¹⁵

Katar Dışişleri Bakanlığı'nın resmi metinlerinde, Katar'ın öncelikleri arasında Basra Körfezi ülkeleri başta olmak üzere, Arap ve Müslüman dünyası ile ilişkilerin sıcak tutulması gerektiği yer almaktadır. Katar ayrıca, İKÖ'yü de ağırlıklı bir uluslararası örgüt olarak benimsemiştir.³¹⁶

Katar'ın kendi çıkarlarını üstün gören ve dengeli bir dış politika takip ettiğini, yakın zamana kadar İsrail ile sürdürülen düşük seviyeli ilişkilerinden de anlamak mümkündür. Bazı uzmanlarca bu durum İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarına rağmen, Katar'ın bağımsız bir dış politika izlediğinin göstergesi olduğu vurgulanmıştır.³¹⁷

Gazze Şeridi'nde, 2008 ve 2009'da Hamas'ın İsraili sivillere ve askeri birimlere karşı Kassam roketli saldırılar yaptığı gerekçesiyle İsrail'in 1000'den fazla kişiyi öldürdüğü trajik olayların ardından İsrail'in Katar'da bulunan ticari bürosu Katar tarafından tek taraflı olarak kapansa da İsraili yetkililerce Gazze'deki krizin ardından büronun yeniden açılacağı yönünde görüş bildirilmiştir.³¹⁸ Katar'ın ise İsrail'e tepki gösterirken esnek davrandığı, bazı kapıları ise açık bıraktığı görülmüştür.

Katar, birçok Körfez ülkesi gibi İran'ın füze yeteneğini geliştirmesinden ve nükleer enerji faaliyetlerini arttırmasından hoşnut değildir. Ancak var olan çıkarları açısından Katar'ın, İran'a doğalgaz karteli sağlayarak yakınlaşmaya çalışması ve Katar'da bulunan önemli orandaki İranlı nüfusu, münasebetlerin iyi olmasını desteklemektedir. Bir diğer neden ise Emirlik içinde göz ardı edilemeyecek bir Şii nüfusu yaşadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

³¹⁵ Dirioz, agm, s. 62.

³¹⁶ Ministry of Foreign Affairs, 'Erişim', <http://english.mofa.gov.qa/index.cfm>, 18.04.2010.

³¹⁷ Uzi Rabi, "Qatar's Relation with Israel: An Exemplar of Independent Foreign Policy", Ed: Bruce Maddy-Weitzman, **Tel Aviv Notes**, Moshe Dayan Center, 7 October 2008, p. 18.

³¹⁸ Haaretz, "Qatar Breaks Off Relations with Israel Over Gaza Operation" 'Erişim', <http://www.haaretz.com/>, 19.04.2010.

Katar'ın çevre ülkeleriyle iyi ilişkiler güden denge politikası izlemesi, Türkiye'nin son zamanlardaki komşu ülkelerle sıfır sorun politikasıyla paralellik göstermektedir. Türkiye ve Katar, diğer Arap ülkelerinin yanı sıra Filistinli Hamas ve El-Fetih gurupları arasındaki bölünmüşlüğü sona erdirmek için yoğun çaba harcamaktadırlar.

Ancak Türkiye ile Katar arasındaki yapısal ve dış politika öncelikleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Türkiye, Arap ülkeleri arasındaki bölünmenin bir tarafı olmamaya ve her iki tarafla da iyi ilişkiler sürdürme çabasındadır. Buna karşılık Katar, Orta Doğu ve Basra Körfezi'nde yer alan Arap devletleri içerisinde bu ayrışmanın bir tarafı olarak algılanmaktadır. Türkiye, demokrasisini dünya standartlarında tutma çabası içerisinde AB adayı bir ülke konumundayken, Katar ise genç bir emirlik olarak siyasal kurumları henüz gelişmekte olan bir ülkedir.³¹⁹

Ancak, iki ülke arasındaki ilişkiler Katar'ın sahip olduğu doğalgaz potansiyeli sayesinde öncelikle Hazar ve Kafkasya'dan gaz teminini amaçlayan Nabucco projesine bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Ağustos 2009'da Türkiye'ye çalışma ziyaretinde bulunan Katar Emiri Şeyh Hamed Bin Halife Al Sani'nin "Türkiye'nin son dönemdeki enerji konusundaki girişimlerinin dikkat çekici olduğuna ve bu girişimlerin kendileri tarafından dikkatle izlendiğine"³²⁰ dair vurgu yaptı. Bu sebeple iki ülke arasında sağlanabilecek boru hattıyla Katar'ın Nabucco'ya gaz desteği verebileceği açıkça belirtilmiştir.

5. 2. 7. Çin Halk Cumhuriyeti Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Ekonomik ve stratejik alanda geleceğin en güçlü ülkelerinden biri olma yolunda ilerleyen Çin, ABD'nin petrol ve doğalgaz tüketimini de

³¹⁹ Diriöz, agm, s. 67–68.

³²⁰ TRT, Gündemde Nabucco ve Katar var, 'Erişim', <http://www.trt.net.tr/haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=519b2cf4-5e1e-4649-b618-98015389d800>, 20.05.2010.

yakalayabilecek oranda büyümektedir. Çin'in Hazar havzası ülkelerinin enerji kaynaklarından yararlanmak için ne tür faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Ancak nüfusu ve sanayisi hızlı bir yükseliş gösteren Çin'in ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını sadece bu bölgeden temin ederek karşılaması mümkün değildir. Bu sebeple 21. yüzyılın ekonomik merkezi olması öngörülen Çin ve Japonya ile diğer Uzak Doğu ülkelerinin Basra Körfezi ülkelerine duyduğu ilginin artabileceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Çin ve bu coğrafya da yer alan devletlerin petrolün taşındığı uluslararası sulardaki deniz kuvvetlerini (hem donanma hem de deniz ticaret filosu) güçlendirerek Basra Körfezi'nde etkin rol oynamak isteyecekleri bilinmektedir.

Halen petrol ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü Basra Körfezi sahalarından sağlayan Çin ve Japonya'ya Körfezden yönelen en önemli geçit Hürmüz Boğazıdır. Gelecekte Çin ve diğer Uzak Doğu ülkelere yapılacak petrol ve doğalgaz taşımacılığının yoğunlaşacağı değerlendirildiğinde Hürmüz Boğazı'nın öneminin daha da artacağı söylenebilir. Doğalgazın sıvılaştırılmış hali olan LNG'nin ihracatı da Çin ve diğer Uzak Doğu ülkelerinin giriştiği ekonomik rekabet sonucu artacağı tahmin edilmektedir. Bu sebeple Çin ve diğer Uzak Doğu devletleri açısından enerji arzının güvenliği iki noktada yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi, deniz yolu taşımacılığının güvenli bir şekilde yapılabilmesidir ki halihazırda ve görünür gelecekte söz konusu güvenlik, ABD'nin rakipsiz olduğu bilinen donanması sayesinde sağlanmaktadır.

İkinci husus ise Hürmüz Boğazı'nın tanker trafiği açısından 2010 itibariyle güvenli olup olmayacağı hususudur. Hem enerjinin güvenli bir şekilde tüketici ülkelere ulaşmasında jandarma görevi üstlenen ABD'ye duyulan ihtiyaç hem de çevresel ve ekonomik kaygılarla tanker trafiğine duyulan güvensizlikle, başta Çin olmak üzere diğer Uzak Doğu ülkelerini Orta Doğu ve Basra Körfezi dışındaki enerji kaynaklarına yönlendirebilecektir. Bu doğrultuda Çin, AB'nin uyguladığı yöntemi seçerek sadece Rusya ve diğer Hazar devletlerinden boru hatlarıyla ihtiyaçlarını karşılama yoluna gidebileceklerdir. Her ne kadar Basra Körfezi kaynaklarından Çin'in vazgeçemeyeceği söyleniyor ise de, Çin'in çok büyük oranlarda kömür

rezervlerine sahip olması sebebiyle özellikle elektrik üretiminde bu kaynağa ve nükleer enerjiye yönelebileceği ihtimaller içerisinde. Ancak bu ülkenin son yıllarda ekonomik yapısının başta kapitalistleşme doğrultusunda olması halkının yüksek tüketim eğilimlerini yeniden yapılandığı dikkate alındığında (otomobil satışlarında artış, havayollarının daha fazla kullanımı, plastik ve benzeri ürünlerin tüketiminin artması gibi nedenlerle) petrol ithalatının çok hızlı bir oranda yükselmesi beklenmektedir.³²¹

2009 itibariyle Çin'in toplam petrol tüketimindeki payının dünyada yüzde 9,6 olup, petrolde dışa bağımlılığı bilinmektedir.³²²

Orta Doğu ve Basra Körfezi, Çin açısından daha çok enerji güvenliği ve ekonomik güvenlik açısından önem taşımaktadır. Bölge, Çin'in en önemli petrol ikmal yolu olması sebebiyle, bölgedeki istikrar, barış ve güvenlikte kendi çıkarları açısından önem taşımaktadır. Bu sebeple bölgede ortak çıkarları bulunan Orta Doğu ülkeleri ve diğer küresel güçlerle her alanda çalışmalarını artırmaktadır. Körfez'de yaşanacak olası çatışmalar, çekişmeler ve istikrarsızlıklar ise Çin'in enerji güvenliğini tehdit edebilecektir.³²³

5. 2. 8. Avrupa Birliği Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından AB'nin politikaları; bulunduğu coğrafyada ve sınırlarının çok ötesinde bölgesel ve küresel bir güç olarak ortaya çıkma çabasıyla belirlenmiştir. Gelişen sanayisi ve ekonomik bir güç olarak AB, en büyük petrol ve gaz ithalatçısıdır. İthalat oranı 2008 verileriyle dünya enerji tüketiminin yüzde 50'sini oluşturduğu ve bu oranın 2030'da yüzde 70'e varacağı tahmin edilmektedir. AB'nin enerji ithalatının büyük bir bölümü Basra Körfezi, Rusya ve Kuzey Afrika'dan sağlanmaktadır. Bu

³²¹ Ertuğrul Kızılkaya, Cem Engin, "Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele", *Sosyal Bilimler Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, 2003, s. 199–203.

³²² Harun Öztürkler, "Orta Doğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi-Politik Bir Değerlendirmesi", *Orta Doğu Analiz*, cilt 1, sayı 7–8, Temmuz-Ağustos 2009, s. 77.

³²³ Chu Shulong, "Çin'in Orta Doğu Politikası ve Bölge Üzerindeki Etkileri", Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirisi, Genelkurmay Başkanlığı, 5–6 Haziran 2008, s. 110.

sebeple başta Körfez olmak üzere bu bölgeler AB'nin ekonomi ve enerji güvenliği bağlamında önemli bir yere sahiptirler.³²⁴

Basra Körfezi, petrol ve doğalgazının çoğunluğunun Avrupa'ya ihracat edilmemesine rağmen, birlik açısından Körfez ülkelerinin sahip olduğu yüksek rezerv oranları AB'nin Körfez ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmasına neden olmaktadır. AB enerji şirketlerinin Körfez'den LNG alımındaki talepleri sürekli artış gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca yıllardır AB ve Körfez ülkeleri enerji alanında ekonomik ve ticari anlaşmalar yapmaktadırlar. Körfez ülkeleri ile AB arasında Serbest Ticaret Anlaşmasının imzalanması ile bölgede bir ilk yaşanmıştır. Bu anlaşma ile uluslararası birliklerin birbirlerine daha çok yakınlaştığı ve hızlı entegrasyon sürecini sağladığı gözlemlenmiştir.

AB ve Körfez Arap ülkeleri enerji birliği ve çevre üzerine başlattıkları diyalog süreci ile AB'nin ihtiyaç duyduğu enerjinin istikrarlı şekilde sağlanması açısından gelecekteki işbirliklerine öncü olmuştur. Üst düzey seviyesindeki ilişkilerin yanı sıra AB enerji şirketleri, Suudi Arabistan ve İran dahil olmak üzere Körfez ülkelerindeki petrol ve gaz depolarının gelişiminde öncü rol oynamışlardır. AB'nin bölgedeki aktif politikası sayesinde Avrupalı şirketlerin Körfezde geniş bir iş hacmine sahip oldukları bilinmektedir. Dünyanın en büyük kıyı gaz sahası ve İran'ın en büyük enerji projesi olduğu bilinen Güney Pars sahası AB'nin yatırımlarına verilebilecek iyi bir örnektir.³²⁵

Petrol tüketiminin yüzde 81'ini, doğalgaz tüketiminin yüzde 54'ünü ve katı yakıtların yüzde 38'ini yabancı kaynaklardan tedarik eden AB, global enerji piyasasının ithalatında birinci sırada yer almaktadır.³²⁶ Avrupa Komisyonu 2025'e kadar tüketimin iki katına çıkacağını³²⁷ ve buna paralel olarak da ithal bağımlılığın 2030'da yüzde 70'lere varacağını tahmin etmektedir. Son eğilimlere bakıldığında toplam enerji talebi yılda yüzde 1

³²⁴ Giovanni Ercolani, "AB'nin Orta Doğu Politikalarını Şekillendiren Unsurlar", **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirisi, Genelkurmay Başkanlığı**, 5-6 Haziran 2008, s. 73.

³²⁵ Bezen Balamir Coşkun, "The EU's Quest for Energy Security and Persian Gulf", **Fourth Pan-European Conference on EU Politics**, University of Latvia, 25-27 September 2008, Riga, p. 6-8.

³²⁶ European Commission, "Annex to the Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy-What is at Stake-Background Document", **Com 105 Final**, Brussels, 2006, p. 317.

³²⁷ European Commission, "Energy Corridors: European Union and Neighbouring Countries", **Project Report, Directorate-general for Research**, Directorate Energy, 2007, p. 412.

yada 2 oranında artarken, elektrik enerjisinde yüzde 2 olan bu oran yeni üye devletlerde de yüzde 3'tür ve doğalgaz talebinin ise bu oranın üstünde bir artış hızıyla seyrettiği bilinmektedir.³²⁸

Bu sebeplerle, AB'nin gelecekte de gücünü koruyabilmesi açısından doğru ve güvenilir politikalara ağırlık vermesi gerekliliği ortadır. AB, hem refah hem de zenginliğini geliştirebilmesi açısından öncelikle genişlemeye daha sonra ise genişlemeyi düşünmediği ülkelerle de (Basra Körfezi ve Akdeniz ülkeleri gibi) işbirliği ve ortaklık ilişkileri kurma çabasıdadır.

Bu neticeyle, AB'nin Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve BAE ile 1989'da imzaladığı KÜİK anlaşması sonucunda Körfez ülkeleriyle ilişkilerini kurumsal bir çerçeveye oturtmuştur.

Bu anlaşma ile birlikte amaçlanan: Stratejik önemi bulunan bölgede yer alan istikrarın güçlenmesine katkıda bulunmak politik ve ekonomik ilişkileri kolaylaştırmak. Başta enerji ve ekonomi alanlarında olmak üzere; sanayi, ticaret, hizmet, tarım, balıkçılık, yatırım, bilim, teknoloji ve çevre konularında işbirliğine gitmek, Körfez ülkelerinin ekonomik kalkınma süreçlerini güçlendirerek KÜİK'in bölgede barış ve istikrara olan katkısını sağlamak olduğu söylenebilir.³²⁹

Her geçen gün genişleme sürecini hızlandırmaya çalışan AB, gelecekteki enerji ihtiyacını sağlayabilmek açısından kendine özgü stratejiler belirleme çabası içerisindedir. Bu doğrultuda Almanya liderliğindeki AB'nin temel enerji bölgeleri olduğu bilinen Basra Körfezi ve Hazar havzası petrol ve doğalgazına ilgisinin artacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle AB'de ABD'nin izlemiş olduğu "çoklu boru hattı politikası"nın benimseyerek Orta Doğu, Orta Asya ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya uzanan doğalgaz ve petrol boru hatları ile ilgili yeni stratejiler geliştirmeye çalışmaktadır.³³⁰

³²⁸ Cemalettin Pala, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları-4 Konferansında Sunulan Konuşma Metni", **Europa Bilgi Köprüleri Programı-UPAV**, Ankara, Ekim, 2003.

³²⁹ Kenan Dağcı, "AB ve Orta Doğu Politikası", **TASAM Konferans Metni**, Kocaeli Üniversitesi, 9 Eylül 2006, s. 30-34.

³³⁰ Ertuğrul Kızılkaya, Cem Engin, "Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele", agm, s. 203.

5. 2. 9. Amerika Birleşik Devletleri Açısından Basra Körfezi Enerji Kaynaklarının Önemi ve Bölgeye Yönelik Politikaları

ABD halen petrolü en çok kullanan bir sanayi ülkesi olarak, bu maddeyi dış politikasında öncelikleri arasına almıştır. 17 Eylül 2002’de ABD Başkanı George W. Bush “ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi”ni başlıca şöyle açıklamıştır;

- ABD’nin artık tek kutuplu bir dünya düzeninde eşi olmayan bir güce, ekonomik, politik bir nüfuza sahiptir. Dünyadaki güç dengelerini oluşturmak, bu büyük gücün en önemli sorumluluklarından.
- Küresel terör ve kitle imha silahlarının yayılması, ABD’nin olduğu kadar müttefik ve dostlarının da güvenliğini tehdit etmektedir.

ABD’nin bu açıklamalarla ‘Yeni Güvenlik Stratejisi’ne göre düşman; sıradan rejim, şahıs, ideoloji veya din değildir. Düşman (terörizm) masumlara karşı şiddet kullanan, politik güdümlü hareketlerdir. Terörle mücadelede ise amaçlanan bu hareketlere karşı ortak bir tavırla onlara yardım ve yataklık edenlerle savaşılacaktır ve bu doğrultuda gerekiyorsa ABD tek başına hareket etmekten çekinmeyecektir.³³¹

ABD’nin önceleri Basra Körfezi’nde kendine tehdit olarak algıladığı önemli 2 bölgesel güç mevcuttu. Bu güçler aynı zamanda başta sınır sorunu olmak üzere birçok konuda çıkarları birbirine zıt olan Irak ve İran’dır. ABD, Irak’ta 2003’te başlayan operasyonlarla halen barış ve demokrasiyi yayma çabası içerisinde... İran’ın ise, kitle imha silahlarını ve nükleer gücünü, barışçıl yolda kullanılmayacağı iddiaları ile ilgili olarak ABD başta olmak üzere uluslararası kamuoyu tarafında baskı altına alınmaktadır.

Basra Körfezi’nin üzerinde ABD’nin hedefleri kısaca şöyle sıralanabilir:

- Serbest petrol akışının sağlanması ve tanker taşımacılığının güvenli hale getirilmesi,
- Körfez bölgesinde tehdit unsuru haline gelebilecek biyolojik, kimyasal ve uzun menzilli balistik füzelerle birlikte nükleer silahların, bölgedeki ABD çıkarlarını engel olmaması,

³³¹ Jack D. Crouch, “ABD Dış Politikasında Orta Doğu ve Uluslararası Yansımaları”, **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirisi, Genelkurmay Başkanlığı**, 5–6 Haziran 2008, s. 62.

- Ekonomik ve siyasi liberalleşme hareketlerini destekleyerek bölgede demokrasinin egemen hale gelmesi,
- İsrail'in 1948'de kurulmasıyla birlikte başlayan ABD garantörlüğünü riske atacak faktörlerin kaldırılması şeklinde ifade edilebilir.³³²

ABD'nin Körfez'e duyduğu enerji maddelerine bağımlılığı yüzde 10 civarında olup yüzde 90'lık bölümü ise ABD'nin kendi kaynaklarından ve Körfez dışı bölgelerden sağlanmaktadır. Ancak Körfeze bağımlılığın AB, Çin ve Japonya'da ABD'ninkinden daha fazla olması, ABD'nin olası sürtüşme ve gerginliklerinde Rusya gibi enerji kozuna dönüştürebileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

ABD'nin de enerjiye duyduğu ihtiyaç ve hegomanya eksenli politikaları doğrultusunda Basra Körfezi'nde başlattığı "konuşlanma" stratejisini, petrol ve doğalgaz yollarına sistematik bir şekilde yaymakta, deniz ve hava filoları aracılığı ile ticaret yollarını kontrol altına alırken, kendisine rakip olarak algıladığı güçler karşısında da bölgede hızla üstlerini yayma çabasıdadır. "ABD'nin erişimine kapalı alanlara girişi engelleyen coğrafyalara, çeşitli derinliklerde ve zor kullanma yoluyla girmek, rejimi değiştirmek, işgal etmek, bu amaçlarla bu bölgeleri erişilebilir kılmak için de dünyanın her coğrafi bölgesinde uygun olarak biçimlenmiş ordular bulundurma" hedefi Savunma Raporlarında da dile getirilmektedir. BAE, Katar, Bahreyn, Irak, Ürdün'ün yanı sıra Afganistan'da, eski Sovyet coğrafyasında kurulan bazı devletlerde çok sayıda üssü bulunan ABD, bir taraftan da birçok dünya ülkesinde üs kurma çalışmalarına devam etmektedir. Yalnızca Körfez ülkeleri, Irak ve İran'ın değil, geniş Orta Doğu coğrafyasının yanı sıra boru hatlarının ve enerji arz güvenliğinin sağlanması bahanesiyle Hazar havzası, Karadeniz ve Kafkasya topraklarının yeni bir mücadele alanı haline geleceği büyük bir olasılıktır.³³³

Mayıs 2010 ayında Tahran'da yaşanan gelişmeler dikkatle incelendiğinde bu ülkenin, elindeki 1200 kg uranyumunu Türkiye ve Brezilya'nın garantörlüğünde olmak üzere Türkiye'ye emanet edebileceğini

³³² Gerçeksever, age, s. 3.

³³³ Pamir, "Enerji Politikaları ve Küresel gelişmeler", s. 66.

belirtmiştir. İran'ın bu barışçıl yaklaşımına karşın, Orta Doğu'da kalıcı olabilmeyi ve bunu bir takım haklı nedenlere dayandırma peşindeki ABD'nin kendi kontrolü dışındaki barışçıl hareketlere dahi tahammülü olmadığı da açıkça görülmektedir. Ülkesinin başına "değişim" vaadiyle gelen Başkan Barack Obama'nın ise henüz değişim yaratabilecek ciddi bir adımı olmadığı gibi Orta Doğu ve dünya kamuoyunu da hayal kırıklığına uğratmaktadır.

5.2.10. Türkiye'nin Enerji Eksenli Basra Körfezi Politikası

Bölgenin Türkiye'ye yakınlığı ve ihtiyaç duyulan enerji hammaddelerine sahip olması, bu maddelere sahip olmayan Türkiye için dış politikada önemli bir yere taşınmıştır.

1980–1988 yılları arasında süren İran-İrak savaşında olduğu gibi, Türkiye'nin güvenliğine karşı meydana gelen tehditler (Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının durdurulması, İran'daki rejimin radikalleşmesi, Irak'taki merkezi otoritenin zayıflaması ve bu zayıflıktan dolayı Partiya Karkeren Kurdistan (PKK) terör örgütü'nün Türkiye için ciddi bir tehlikeye dönüşmesi karşısında, Türkiye zor zamanlar geçirmesine rağmen denge politikasını uygulamaya çalışmıştır.³³⁴

1990–1991 Körfez Krizi sonrasında Türkiye'nin Orta Doğu politikasının da genelde Türkiye-ABD-İrak ekseninde şekillendiğini görmek mümkündür. Körfez Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler Türkiye'nin ihtiyacı olan enerjinin güvenliğini de sorgulayıcı nitelik taşımaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonrası Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'a ciddi ambargolar uygulanmaya başlayınca bundan olumsuz biçimde etkilenen Türkiye, ABD ile ilişkilerini ise sözde müttefiklikten ileriye taşıyamamıştır. Ayrıca Türkiye 1990'dan sonra Irak'ın kuzeyinde oluşturulmaya çalışılan Kürt yönetiminin devletleşme sürecini kendi güvenliği ve toprak bütünlüğü açısından bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin Körfez politikasının ABD ile olan

³³⁴ Nur Çetinoğlu, "11 Eylül 2001 Sonrası Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri", **Akademik Orta Doğu**, cilt 4, sayı 1, 2008, s. 144–145.

stratejik ilişkileriyle, ABD'nin Kürtlere ve Saddam Hüseyin'e olan politikaları arasında yıllarca sıkışıp kaldığı bilinmektedir.³³⁵

Türkiye'nin Basra Körfezi devletlerine yönelik dış politikasının temeli, Dışişleri Bakanlığı tarafından "tüm bölge ülkeleriyle ilişkilerin her alanda geliştirilmesi ve karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratmak suretiyle bölgesel istikrar, güvenlik ve refahın yayılmasına katkıda bulunmayı sağlamak" şeklinde ifade edilmektedir.³³⁶

Türkiye'nin Körfez ülkeleri için siyasi anlamda önemli bir ülke haline gelmesi 2000'li yılların ikinci yarısından sonra gerçekleşmiş ve 2 Eylül 2008'de imzalanan mutabakat zaptı (KÜİK) ile en uç noktasına çıkmıştır.³³⁷

Türkiye'de de tüm dünyada olduğu gibi, Basra Körfezi'nde üretilen petrole ve doğalgaza da kısmen bağımlıdır. Türkiye'nin toplam ithalatının 2008 tarihi itibarıyla yaklaşık yüzde 9'u ham petroldür. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan olan ithalatının yüzde 72,3'ü ham petroldür.³³⁸ Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye ihracatı, Türkiye verilerine göre yüzde 97 oranında ham petrol ve petrokimya ürünlerinden oluşmaktadır.³³⁹

Türkiye'nin Körfez Ülkelerine olan ilgisi tedirgin edecek şekilde değil, ortak güvenlik sistemi anlayışına dayanan ekonomik bağlantılarla sağlanabilir. Helsinki Güvenlik İşbirliği Anlaşması çerçevesi ile Avrupa'daki ekonomik işbirliği oluşumları arasında kurulan etkileşim bölgenin ortak güvenlik anlayışı ile jeoekonomik kaynaklarının kullanılması arasında kurulması ve bu uyumun öncülüğünü Türkiye'nin yapması bölgesel etkinlik için önemli avantajlar sağlayacağı düşünülmektedir.³⁴⁰

Bu doğrultuda Nabucco projesine Hazar havzasından doğalgazın yetersiz gelmesi halinde projeye Basra Körfezi ülkelerinden Katar ve Irak'ında destek verdiği bilinmekte bu konuda ülkelerarası görüşmeler devam etmektedir.

³³⁵ Tayyar Arı, "Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegomanya", *Alfa*, İstanbul, 2004, s. 1.

³³⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, 'Erişim', http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ortadogu-ile-iliskileri.tr.mfa, 21.04.2010.

³³⁷ Bu zapt KÜİK'in bölge dışı bir devletle imzaladığı ilk işbirliği anlaşmasıdır.

³³⁸ Keleş, age, 107.

³³⁹ T.C. Cidde Başkonsolosluğu, agm.

³⁴⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul, Eylül 2002, s. 182.

SONUÇ VE ÖNERİLER

20. yüzyıl dünyasına bakıldığında enerjinin, yaşanan savaşlar, sanayinin gelişme göstermesi ve üretilen teknolojik girdiler sayesinde daha etkin bir kullanım alanı bulduğunu ve önemini daha da etkin bir hale getirdiği görülmektedir. Konumuzun temelini teşkil eden Hazar coğrafyası ve Basra Körfezi enerji kaynaklarının ise tükenen, yenilenemeyen enerji kaynakları içerisindeki artan önemi her geçen gün daha da belirginleşmektedir.

SSCB'nin dağılması ve eski Sovyet toprakları üzerinde 15 yeni bağımsız devletin ortaya çıkması, Avrasya'nın siyasi coğrafyasını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu değişimden en çok etkilenen bölge ise Hazar havzası olmuştur.

Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanarak, uluslararası arenada yerini alan Türk Devletleri, küresel ve bölgesel güçlerin ilgi odağı ve nüfuz mücadelelerinin sahnesi haline gelmişlerdir. Küresel ve bölgesel güçler, zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarından yararlanmayı, etki alanlarını genişletmeyi ve güçlendirmeyi hedeflemiştir. Batı; bölge devletlerinin sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervlerinin kendi pazarlarına güvenle taşınmasını ve Türk Devletleri üzerinden Avrasya pazarlarına hakim olmayı strateji olarak benimsemiştir. Enerji güvenliği ve Batı pazarlarına enerji'nin akıtılması hususu; hem Batı'nın hem bu devletlerin ortak hedefini oluşturmuş, bunun merkezine de coğrafi konumu dolayısıyla Türkiye oturtulmuştur.

Petrol ve doğalgaz kaynakları açısından dışa bağımlı bir ülke haline gelen Türkiye'nin üç tarafı da bu kaynaklara sahip ihracatçı ülkelerle çevrili durumdadır. Aynı zamanda Türkiye, ithalatçı ülkelerle de çevrili durumdadır. Bu sebeple Türkiye ihracatçı ve ithalatçı ülkeler arasında doğal bir enerji köprüsü konumundadır. Türkiye'nin özellikle enerji konusundaki jeoekonomik ve jeostratejik konumu elindeki önemli kozlarından biri haline gelebilir.

Türkiye'nin, Hazar havzasındaki enerji hammaddelerini tüketici Avrupa ülkelerine naklinde enerji terminali olarak anılabilmesi, mevcut ve planlanan projelere ek olarak Avrupa piyasalarına yönelik tasarlanan çeşitli doğalgaz boru hatlarının da Türkiye üzerinden geçmesini gerekli kılmaktadır.

Rusya'nın 2010 sonrası dönemde de enerji kozunu koruyacağı muhtemel görülmektedir. Bu bakımdan Rusya'nın temin ettiği Hazar havzası enerji kaynaklarıyla özellikle merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde enerjiyi etkili bir dış politika unsuru gibi kullanması, hatta bunun dozunu artırması mümkündür. Fakat bu dönem içerisinde AB'nin de farklı kaynaklarda arayış çabalarının yoğunlaşması beklenmektedir. Daha çok Rusya'nın enerji maddelerine bağımlı AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmede ciddi sorunları bulunmaktadır. Çünkü Rusya'ya alternatif olarak görülebilecek İran'ın, ABD ile arasında ciddi sorunlar bulunmaktadır. Ayrıca çoğu AB'li yetkilide İran hakkında olumsuz düşüncelere sahiptir. Nabucco projesine olası İran gazının da takviyesi düşünülürse ve buna ABD'nin tepkisi dahil edildiğinde, AB'nin ABD'yi karşısına almak istemeyeceği de bilinen bir gerçektir.

1980'lerden bu yana Batı tarafından izole edilen İran, Hazar ve Basra'daki enerjilerinin geliştirilmesi ve pazarlanması yönündeki yabancı yatırımlarından yoksun kalmakta ve buradaki zenginliğinden kazanç elde edememektedir. Bu sebeple Batı'ya karşı bir şekilde ortak yanları bulunan Rusya ve İran bölge üzerinde örtüşen çıkarlarını kollama peşindedir. Bunun en somut örneği olarak 2008'den bu yana Rus ve İranlı yetkililerin bundan sonra dolar değil ruble ve riyal ile ticaret yapma doğrultusunda aldıkları karardır. Bu sebeplerle, İran'ın Batıyla uyumu şu aşamada muhtelif nedenlerle zordur. Fakat Nabucco'nun da İran gazına duyduğu ihtiyaç ortadadır. Hazar ve Basra enerji kaynaklarını paylaşan İran'ın dünyanın ikinci büyük doğalgaz rezervine sahip ülke olduğu bilinmektedir. Böyle bir rezerv göz ardı edilerek bulunulan coğrafyada "enerji arz güvenliği" ve "sürdürülebilirlikten" bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle, enerjinin temel bir gereksinim olduğu 21. yüzyılın gerçekleri doğrultusunda İran gazını üretmek, Türkiye ve Avrupa'ya sevk edecek boru hatlarını inşa etmek için, AB ve İran ilişkilerinin geliştirilmesi ve projeler üretilmesinde Türkiye'ye önemli görevler düşmektedir. Batı ve İran arasında başlatılacak ticari ilişkiler, siyasi ilişkileri de geliştirecek ve bölgede siyasi istikrar ve denge sağlanabilecektir.

Basra Körfezi'nde büyük güçlerin bölgeye ilişkin bakış açıları değerlendirildiği de; bölgedeki sorunların en kısa sürede çözülmesinden ve bölgeye istikrar ortamının gelmesinden en fazla faydayı AB görecektir. Bu açıdan bakıldığında AB için önemli olan bölgenin yapısal şartlarının düzeltilerek çatışma ortamından uzaklaşması sağlanmalıdır.

ABD için önemli olan petrol akışının kesintisiz bir şekilde devam etmesi, bölgede ABD'nin hakimiyetini sorgulayabilecek potansiyel güç merkezlerinin engellenmesi ve caydırılması, İsrail'in güvenliğine yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması, diğer büyük güçlerin bölgedeki kaynaklara erişiminin ABD'nin gözetiminde kalmaya devam etmesidir. ABD bölgede Çin, Hindistan, İran ve Rusya'nın bölge ülkeleriyle stratejik ilişkiler kurmasından rahatsızdır.

Çin açısından önemli olan, büyüme hızı için gerekli enerji ihtiyacının karşılanmasında bölgedeki enerji kaynaklarının kullanılabilir durumda olmasıdır. Çin bölge ülkeleriyle ilişkiler kurarken onların iç işlerine müdahil olmamakta, fakat enerji kaynaklarına erişiminin engellenmesini istememektedir.

Rusya açısından bakıldığında, en önemli husus bölgenin enerji kaynaklarının dünya pazarlarına arzında kendisinin avantajlı konumunun sürdürülmesidir. Her ne kadar ABD-İran gerginliği rahatsız edici olsa da, İran ile Batı arasındaki gerginliklerin son bulup İran'ın enerji kaynaklarının dünyanın kullanımına ve yatırımına açık hale gelmesi, Rusya tarafından istenmeyecektir. İran'ın izolasyonunun devam etmesi, bir yandan Rusya'yı İranlı yöneticilerin gözünde en önemli müttefiklerinden birisi yaparken, diğer yandan da petrol ve doğalgaz gelirlerini yükseltmesini mümkün kılmaktadır. Bu düşünceden hareketle Orta Doğu'daki gerginliklerin sonlandırılmasından ve İran ile Batı arasındaki ilişkilerin normalleşmesinden Rusya'nın olumsuz etkilenebileceğini söylemek mümkündür.

Günümüz İran'ı, bir açıdan kendi kamuoyunun beklentileri çerçevesince yürüttüğü İslami Devrim imajının, doğruluğunu sorgularken, diğer yandan da hızla modernleşen ve küreselleşen dünya ile devrimlerinin çelişmesi durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda İran'ın bu politikası sahip olduğu enerji kaynaklarını tüketici devletlere pazarlama hususunda yalnızlığa

düşmesine yol açmıştır. 1990–1991 Körfez Krizi sonrası ortaya çıkan kuvvet dengesindeki değişikliklerle, İran Devrimi'nin başından beri planladığı hedeflere ulaşamaması Irak, Kafkaslar, Orta Asya ve Afganistan'daki gelişmelerden aksi yönde etkilenmesini ve uluslararası sorunların çözümünde Batı ile kurulan dengelerde diyalog yetersizliğini geçte olsa fark etmiştir.

Bu gelişmelerle birlikte, İran'ın Rusya ile geliştirdiği ilişkilerin daha çok savunma sanayisi üzerine yoğunlaşması, İran'ın yaşadığı ekonomik sıkıntılara rağmen, 21. yüzyılın gerekliliği haline gelen modern teknolojiyi sağlamadaki sıkıntılar, “kitle imha silahlarını” ön plana çıkarmıştır. İran bu noktada aksine bir değişiklik içerisine girmediği takdirde, geri dönülmez bir maceraya girişmiş bulunmaktadır. İran'ın bölgede Pakistan ve Hindistan'dan sonra “Nükleer Güç” olma ve Hava Kuvvetlerinin teknolojik taktik eksikliklerini balistik füzelerle takviyeye dayanan çözüm arayışlarını 2010'lu yıllardan sonrada sürdürmesi muhtemeldir. Ancak İran'ın Mayıs 2010'da Türkiye ve Brezilya ile yaptıkları uranyum takas anlaşmasının kabulü halinde, Batı'nın İran'a karşı tutumunu az da olsa değişebilirdi. Ancak Haziran 2010 itibariyle BM Güvenlik Konseyi konuya temkinli yaklaşmaktadır.

Körfez Ülkeleri, kendi içyapılarında hiyerarşik bir yapılanma ve buna dayalı bir bütünlük için çaba gösteriyor olsalar da, aralarında sağlam bir dayanışma olduğunu söylemek mümkün değildir. Başlıca sebebi ise, ülkelerin birçoğunun özellikle güvenlik ve enerji konusunda bölge dışı aktörlerle ilişki içerisinde olmayı tercih etmesidir. Bunun temel sebebi, ülkelerin birbirlerinden algıladıkları tehdittir. Özellikle bir zamanlar Irak ve halen İran'dan algılanan tehdit, küresel güçleri burada alternatif ittifaklara yöneltmiştir.

Türkiye'nin üreteceği aktif politikanın ilk hedefi petrol ve doğalgaz boru hatlarının terminal ülkesi olması avantajını iyi değerlendirip, hem stratejik açıdan önemini daha da arttırmalı, hem de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini pekiştirmelidir.

Türkiye'nin gerek petrol ve doğalgaz boru hatları konusunda, gerekse genel olarak Hazar havzası ve Basra Körfezi stratejisi oluştururken pek çok

parametreyi göz önüne almasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Özellikle 40–50 sene ortalama ömrü kalan petrolün taşınmasında kullanılan boru hatlarının atıl kalmasını önleyecek alternatif çözümlerde bugünlerden itibaren düşünülmelidir.

Türkiye'ye bu strateji savaşları içerisinde zor görevler düşmektedir. Bir taraftan doğusundaki kardeş Türk devletleriyle uzun süren ayrılığın ardından gerçekleşen tarihi buluşmayı iyi değerlendirerek, karşılıklı güven ortamı yaratılması önemlidir. Diğer taraftan da Türk Cumhuriyetleri ile arasındaki coğrafi engelleri de hesaba katarak hareket etmek durumundadır. Türkiye'nin, Hazar havzası enerji ekseninde yaşanan strateji savaşlarını bölgesel güçlerle iyi ilişkiler içinde akıllı diplomatik taktikler ve uluslararası ilişkilerinde tutarlı bir çizgi takip ederek izlerse çok uzun yollar kat edebileceği düşünülmektedir.

Türkiye Hazar havzası enerji kaynaklarının boru hatlarını Batı'ya ulaştırdığı gibi, başta petrol boru hatları olmak üzere bu hatların üzerinden rafineri ve elektrik santralleri kazanarak ekonomik girdileri daha etkin hale getirmeyi planlamalıdır. Bunlarla birlikte Türkiye;

- Stratejik öneme haiz büyük yatırımların özel sektör-kamu işbirliği ile yapılmasını teşvik edecek yasal düzenlemelere gitmeli,
- İşbirliği yapılarak yurt dışında (özellikle Hazar ve Basra bölgelerinde) ve yurtiçinde (Karadeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu) petrol, doğalgaz arama ve üretim faaliyetleri arttırılarak sürdürülmelidir.
- Başta TPAO odak ülkeleri olmak üzere, hidrokarbon potansiyeli bulunan Körfez ve Hazar havzalarındaki ülkelerde arama ve üretim projeleri geliştirilme, ortaklık kurma ve hisse satın almaya ilişkin girişimler sürdürülmelidir.
- Türkiye'nin coğrafi ve stratejik konumunun sunmuş olduğu avantaj ile Orta Doğu ve Orta Asya'nın üretiminin dünya pazarlarına ulaşmasında bir terminal ülkesi olma hedefi doğrultusunda çalışmalara hız verilmelidir.
- Türkiye'nin mevcut doğu'dan batı'ya enerji koridoru ülkesi olma stratejisinde öncelikle ülkenin ihtiyacı olan yeterli petrol ve doğalgazı

karşılayabilecek projeler üretmeli sonra petrol ve doğalgazın sevkiyatı için stok depoları oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitap, Dergi Makaleleri ve Tezler

AKGÖNENÇ, Oya; “Bağımsız Karar Verebilen Bir Türkiye ve Yeni Türk-Rus İlişkileri”, **Jeopolitik**, sayı 68, Eylül 2009, s. 13.

AKMAN, Aslıhan; **Azerbaycan: Kadim Coğrafya'nın Genç Ülkesi**, İlke Yayınları, İstanbul, 2005.

ALİYEV; Natık; “Petrol Azerbaycan'ın Milli Serveti”, **Diyalog Avrasya Dergisi**, Şubat 2001, s. 82–84.

ALKİN, Kerem, ATMAN, Sabit; **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açıdan Dünya ve Türkiye Üzerinde Etkileri**, Mega Ajans Yayıncılık, Yayın no 2006–48, İstanbul, 2006.

ALTIOKKA, Ferdane; **Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve B.A.Emirlikleri'nin elde ettikleri 'Petro-Dolar' Gelirlerinin Harcanma Seyri**, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008.

Ana Britannica, **Bahreyn**, cilt 3, 1991.

Ana Britannica, **Suudi Arabistan**, cilt 19, 2005.

ARAS, Osman Nuri; **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

ARI, Tayyar; **Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegomanya**, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, Ocak 2004.

ARI, Tayyar; **Ortadoğu**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

ARI, Tayyar; “2000’li Yıllarda Basra Körfezi’nde Güç Dengesi”, **Alfa Yayınları**, 4. baskı, 1999, s. 6.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, Genişletilmiş 12. Baskı, İstanbul, 2000.

ASLANLI, Araz; “Paylaşılamayan Kafkasya”, **2023**, sayı 66, Ekim 2006, s. 57.

ATAMAN, Muhittin; “Suudi Arabistan Politikasında Yeniden Yapılanma Çabası: Kral Abdullah Dönemi”, **Ortadoğu Analiz**, cilt 1, sayı 7–8, Ağustos 2009, s. 65.

AYDIN, İnci Selin; **Irak Ülke Bülteni**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2008.

AYHAN, Veysel; “Türkiye-Kuveyt İlişkileri: Irak İşgali Sonrası Çatışan Çıkarlar ve Yeni İşbirliği Olanakları”, **Ortadoğu Analiz**, cilt 1, sayı 6, Haziran 2009, s. 26.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Proje Direktörlüğü Kataloğu, “Proje’nin Türkiye için Önemi”, Ankara, 2008, s. 2.

BIYIKOĞLU, H. Nadir; “Enerji, Doğalgaz ve Türkiye’nin Avrupa Enerji Güvenliğindeki Rolü–1”, **2023**, sayı 71, Mart 2007, s. 8.

BİLGİCİ, Metin; **Hazar Enerji Havzasının Türkiye ve Çevre Ülkeler Açısından Stratejik Önemi**, Yüksek lisans Tezi, Gebze, 2005.

BİLGİN, Mert; **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.

BİRSEL, Haktan; “Yeni Dünya Hakimiyet Eksenini: Türkiye-Güney Kafkasya, **2023**,sayı 76, Ağustos 2007, s. 37.

BOROMBAEVA, Elvira; **21.Yüzyılda Türkiye Üzerinden Dünya Pazarlarına Ulaştırılacak Hazar Petrol Boru Hatları Seçenekleri ve Türkiye**, Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2002.

Botaş, **2007 Yıllık Rapor**, Ankara.

BOWEN, Wayne H.; **The History Of Suudi Arabia**, Greenwood Pres, Westport, 2008.

BRZEZİNSKİ, Zbigniew; **Büyük Satranç Tahtası Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, çev. Yelda Türedi, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2005.

CORDESMAN, Anthony; **The US Government View of Energy Developments in the Caspian, Central Asia and Iran**, DC. Centre for Strategic and International Studies, Washington, 2000.

CROUCH, Jack D.; “ABD Dış Politikasında Orta Doğu ve Uluslararası Yansımaları”, Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirisi, Genelkurmay Başkanlığı, 5–6 Haziran 2008, s. 62.

ÇAKIR, Recep; **Irak Ekseninde ABD ve Türkiye'nin Politikaları**, Yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi, Ankara, 2009.

ÇEÇEN, Anıl; “21. Yüzyılda Çin”, **2023**, sayı 69, Ocak 2007, s. 10.

ÇETİNOĞLU, Nur; “11 Eylül 2001 Sonrası Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri”, **Akademik Orta Doğu**, cilt 4, sayı 1, 2008, s. 144–145.

ÇİL, Fatma; “Azerbaycan: Bir Millet, İki Devlet”, **Milli Prodüktivite Merkezi**, sayı 249, Eylül 2009, s. 16.

ÇOMAK, İhsan; “Aslan Mashadov’un Ölümü ve Çeçen Direnişinin Son Perdesi”, **Orta Asya Kafkasya Araştırmaları (OAKA)**, Ekim 2008, s. 33.

COŞKUN, Bezen Balamir; “The EU’s Quest for Energy Security and Persian Gulf”, **Fourth Pan-Eurapan Conference on EU Politics**, Universty of Latvia, 25–27 September 2008, Riga, p. 6–8.

DAĞCI, Kenan; “AB ve Orta Doğu Politikası”, **TASAM Konferans Metni**, Kocaeli Üniversitesi, 9 Eylül 2006, s. 30–34.

DALGIÇ, Gökçe; “Soğuk Savaştan Bugüne ABD ve Petrolcü Müttefikleri”, **Avrasya Dosyası**, Jeopolitik Özel, 2004, s. 289.

DEDEOĞLU, Beril; “Yeniden Yapılanan Dünya: Sistem Çelişkileri, Çelişkiler Sistemi”, **2023**, Nisan 2003, s. 40.

DEİK, “Türkmenistan Ülke Bülteni”, **Türk- Avrasya İş Konseyleri**, Ankara, Kasım 2004, s. 4.

DEMİRAĞ, Yelda; “Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası”, **2023**, sayı 88, Ağustos 2008, s. 27–28.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Ülke Bültenleri, “Kazakistan”, Şubat 2007, s. 2.

Dış Ticaret Müsteşarlığı EBİM Kayıtları.

DİRİÖZ, Ali Oğuz; “Katar’ın Çok Yönlü Dış Politikası”, **Orta Doğu Analiz**, cilt 1, sayı 3, Mart 2009, s. 66.

DUGİN, Aleksandr; **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.

DUGİN, Aleksandr; **Moskova-Ankara Eksenli: Avrasya Hareketi’nin Temel Görüşleri**, çev. Leonid Bahrevski, Kaynak Yayınları, İstanbul, Aralık 2007.

EBEL, Robert; **Rajan Menon, Energy and Conflict In Central Asia and the Caucasus**, Maryland, Rowman, Littlefield Publishers, 2000.

ELESGROV, Murtuz; **Tarihimizin Facieli Seifeleri: Soygırım**, Azerbaycan Parlamentosu Yayını, Bakü, 2000.

ERCOLANİ, Giovanni; “AB’nin Orta Doğu Politikalarını Şekillendiren Unsurlar”, **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirisi**, Genelkurmay Başkanlığı, 5–6 Haziran 2008, s. 73.

ERDEM, Burcu Kaya; “Orta Doğu’da “Küçük” ama “Önemli” Olabilmek “Katar” Örneği”, **Akademik Orta Doğu**, cilt 4, sayı 1, 2009, s. 46–47.

European Commission, “Annex to the Gren Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy-What is at Stake-Background Document”, **Com 105 Final**, Brussels, 2006, p. 317.

European Commission, “Energy Corridors: European Union and Neighbouring Countries”, **Project Report, Directorate-general for Research**, Directorate Energy, 2007, p. 412.

GERÇEKSEVER, Abdulkadir; **2003 Irak Krizi Sonrası Basra Körfez Güvenliği**, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yüksek lisans tezi, Gebze, 2005.

GOULİEV, Rasul; **Petrol ve Politika**, çev. Fatma Feran, Ar Matbaası, İstanbul, 1997.

GÖKÇE, Mustafa; “Sovyet Sonrası Dönemde Hazar Çevresinde Yaşanan Rekabet”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, sayı 3, Şubat 2008, s. 181.

GÜLŞEN, Halit; “Rusya’nın Enerji Politikası”, **Stratejik Analiz**, cilt 9, sayı106, Şubat 2009, s. 48.

GÜRLER, Ali İhsan; **ABD’nin Yeni Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini**, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Ocak 2005.

GÜZEL, Müslüm; **Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Uyum (Siyasi, Enerji, Ekonomik ve Kültürel Boyutu)**, Yüksek lisans tezi, Gazi üniversitesi, Ankara 2009.

HARIS, William; “Modern Irak’ın Stratejik Konumu”, **Avrasya Dosyası**, cilt 6, no 3, Ankara, Sonbahar, 2000, s. 56.

HAYLİ Selçuk, DOĞANAY Hayati; “Irak’ın Başlıca Coğrafi Özellikleri ve Petrol Yatakları”, **Fırat Üniversitesi**, Elazığ, 2007, s. 4.

HUSEYNOV, Tabib; “Amerikan Dış Politikasının Etkilenmesi: Ulusal Çıkarlar Yanında Etnik Çıkarlar”, **Stradigma e-Dergisi**, Haziran 2003, sayı 5, s. 11.

İNAT Kemal, ATAMAN Muhittin; “Suudi Arabistan 2006”, **Ortadoğu Yıllığı**, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, Ankara, s. 217–246.

İPEK, Pınar; “İrak'ta 2010 Seçimleri Öncesi Petrol Kaynaklarının Önemi”, **Ortadoğu Analiz**, cilt 1, sayı 11, Kasım 2009, s. 61.

İŞLER, Ali; **Hazar Petrolleri ve Petrol Boru Hatları Sorunu**, Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 1999.

JAFALIAN, Annie; Russia, “The United States And Central Asia: The New Version Of The Great Game”, **French Strategial Military Yearbook**, 2002–2003.

JOYNER, Christopher C.; **The Persian Gulf War, Lessons for Strategy, Law and Diplomacy**, Greenwood Press, Connecticut, 1990.

KALİASKAROVA, Zaure; “Hazar Denizi'nin Petrol ve Gaz Kaynakları Potansiyelinin Araştırılması”, çev. Janar Temirbekova, **Asya-Avrupa Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Nisan 2007, s. 7.

KANTARCI, Hakan; “Türk Dünyası Jeopolitiğine Yönelik Güç Mücadeleleri ve Türk Dünyası Kültür Birliği Stratejik Öngörüsü”, **2023**, sayı 76, Ağustos 2007, s. 46–47.

KANTARCI, Şenol; “Ermenistan Ekonomisi Çöküşün Eşiğinde”, **2023**, sayı 88, Ağustos 2008, s. 23–24.

KARACA, Kutay; “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Küresel Güç Olma Stratejisinde Enerji Faktörü”, **2023**, sayı 69, Ocak 2007, s. 19.

KARADENİZ, Yılmaz; **İran' da Sömürgecilik Mücadelesi Kaçar Hanedanı**, Bakış Yayınları, İstanbul, 2006.

KAYAR, Mustafa; **Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, IQ Yayınları, İstanbul, Ekim 2003.

KELEŞ, Dilek; **Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliklerinin Enerji Kaynaklarının, Bu Ülkelerin Ekonomilerindeki Yeri**, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

KIZILKAYA, Ertuğrul; Engin, Cem; “Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, İstanbul Üniversitesi, 2003, s. 199–203.

KOCAMAN, Ömer; KAVKAZ, Yujniy; **Politike Turtsii i Rossii v Postsovetskiy Period**, Yayınlanmamış Doktora tezi, MGİMO, Moskova, 2004.

KÖYLÜ, Cengiz; **Küresel Strateji ve Uluslararası Güvenlik**, Hak Basımevi, İstanbul, 2006.

LAÇİNER, Sedat; “Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji–Siyaset İlişkisi”, **OAKA**, Ankara, 2006, s. 39.

LAURENT, Eric; **Çöl Fırtınası**, çev. Erden Akbulut-T. Ahmet Şensilay, E Yayınları, İstanbul, Kasım, 1999.

MARTİN, Lenore G.; **The Unstable Gulf: Threats from Within**, Lexington Books, Lexington, 1984.

MEFTUN, Metin; **Politik ve Bölgesel Güç-Hazar**, IQ Kültür- Sanat Yayıncılık, 2004.

“Medvedev: Rusya ve Türkiye Önemli Planlar Kuruyor”, **RIA Novosti**, 13.01.2010 (BYE'nin 15.01.2010 tarihli Dış Haberler bülteninden).

MEMMEDOVA, Havva; “Ermeni Propagandası veya Mülteci ve Dağlık Karabağ’da Etnik Temizleme Politikası”, **Jeopolitik**, sayı 68, Eylül 2009, s. 46.

MİRKADİROV, Rauf; “Im Neçivo Delat Na Kaspı”, **Nezavisimaya Gazeta**, 23 Mart 2004.

NEVRUZOV, Elçin; **Azerbaycan Petrollerinin Ekonomik ve Siyasi Açından Değerlendirilmesi**, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2003.

OĞAN, Sinan; “Kafkasya Savaşı ve Türkiye”, **2023**, sayı 88, Ağustos 2008, s. 4.

OĞAN, Sinan; “Karadeniz Ekonomik İşbirliği İstanbul Zirvesi ve Enerji Savaşları”, **2023**, sayı 75, 2007, s. 7–8.

Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri, İstanbul Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Nisan 1999.

ÖZDEMİR, Yavuz; **Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan ’ın Enerji Potansiyelleri ve Politikaları**, Yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara 2007.

ÖZTÜRKLER, Harun; “Orta Doğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi-Politik Bir Değerlendirmesi”, **Ortadoğu Analiz**, cilt 1, sayı 7–8, Temmuz-Ağustos 2009, s. 77.

PALA, Cemalettin; “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları–4 Konferansında Sunulan Konuşma Metni”, **Europa Bilgi Köprüleri Programı-UPAV**, Ankara, Ekim, 2003.

PALA, Cenk; “BTC ve Arz Güvenliği”, **EM Enerji**, sayı 02, Haziran 2007, s. 16.

PAMİR, A. Necdet; “Hazar Bölgesi’nde Enerji Politikaları: Avrupa’nın ve ABD’nin Enerji Konseptleri”, **Sempozyum Bildirisi**, Ankara, 13–14 Kasım 2000.

PAMİR, A.Necdet; “Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, **Türkiye’nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu**, Harp Akademileri, İstanbul, 10 Mart 2006, s. 13.

PRUGH, Thomas, FLAVİN, Christopher, SAWİN, Janet L.; **Petrol Ekonomisini Değiştirmek, Dünyanın 2005 Durumu**, çev. Ayşe Başcı, Tema Yayınları, İstanbul 2005.

RABİ, Uzi; “Qatar’s Relation with Israel: An Exemplar of Independent Foreign Policy”, Ed: Bruce Maddy-Weitzman, **Tel Aviv Notes**, Moshe Dayan Center, 7 October 2008, p. 18.

RAŞİD, Ahmed; **Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya’ da Yeni Büyük Oyun**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2001.

RAM, Sinha Faguni; **Instant Encyclopaedia of Geography**, Mittal Publications, Mohan Garden, New Delhi, 1993.

RIEGERT, Bernd; “Boru Hattı Pokerinde Rusya’nın Kartları Daha İyi”, **Deutsche Welle**, 07.08.2009 (BYE’nin 10.8.2009 tarihli Dış Haberler bülteninden).

“Russneft Ordeal Places Premium on Loyalty”, **Oxford Analytica**, 2007, s. 12.

SAKINÇ, Süreyya, KOVANCILAR, Birol; **Comparative Analysis Of Russian and Azerbaijan Tax Systems In The Context Of Investment Climate and Energy Politics**, International Congress Notes, Baku, May 2007.

Selçuk, Nevin; “Türkiye, Hidroelektrik ve Termik Santrallere Yönelmeli”, **2023**, sayı 71, Mart 2007, s. 13.

SOMUNCUOĞLU, Anar; “Orta Asya Enerji Oyununda Asya Devleri”, **2023**, sayı 66, Ekim 2006, s. 39.

STEPHEN, Larrabe, F. , IAN, Lesser O.; **Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası**, çev. Mustafa Yıldırım, Ötüken, İstanbul, 2004.

ŞAHİN, Abdulvahap; **Orta Doğu Petrolleri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2006.

ŞEN, Yunus; **Hazar’ın Kanı: Orta Asya’nın Petrolle Yazılan Tarihi**, Doğan Egmont Yayıncılık, Şubat 2009.

T.C. Cidde Başkonsolosluğu Ticaret Ataşeliği, **Suudi Arabistan Ekonomisi ve Dış Ticaret Uygulamaları Kataloğu**, 2008, s. 5.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye’nin Enerji Stratejisi**, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı 2008 Kataloğu, Ocak 2008.

TEKİROĞLU, Mustafa Tolga; **BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi’nin Sosyo-Ekonomik Etkileri**, Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009.

TİMOTY Thomas L., SHULL, John; **Rusya'nın Milli Çıkarları ve Hazar Denizi**, çev. Yılmaz Tezcan, Ülke Kitapları, Temmuz 2000.

Türkiye Devlet Planlama Teşkilatı, **Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülke İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı)**, Ankara, 2000.

UD-DİN, Shams; **Caspian Sea-The Politics of Oil: Geopolitics and Energy Resources in Central Asia and Caspian Sea Region**, Ed.By. Shams-Ud-Din, New Delhi, Lancers Brooks, 2000.

USLU, Kamil; "Hazar Bölgesi Enerji Kaynaklarının Ekonomik ve Uluslararası Boyutu", **Marmara Üniversitesi İİBF**, cilt 21, sayı 1, 2006, s. 101.

USLUBAŞ, Fevzi; "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Türkiye: İran Faktörü", **Jeopolitik**, Haziran 2009, s. 33.

ÜŞÜMEZSOY, Şener, ŞEN, Şamil; **Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2003.

WEAVER, Mary Anne; "Yukarıdan gelen Devrim", **National Geographic**, Mart 2003.

"World Proved Reserves of Oil And Natural Gas", **Most Recent Estimates**, **PenWell Corporation, Oil & Gas Journal**, Vol. 106.48, 2010.

YAVUZ, Celalettin; "Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları için Büyük Oyunlar", **2023**, sayı 66, Ekim 2006, s. 18.

YAVUZ, Celalettin; "Enerji Hatları: Asrın Yeni Stratejik Hatları", **Jeopolitik**, Haziran 2009, s. 8.

YAVUZ, Celalettin; “Rusya-Türkiye Yakınlaşması: Bir Jeopolitik Değerlendirme”, **Jeopolitik**, sayı 68, Eylül 2009, s. 24–25.

YENİÇERİ, Özcan; “Kazakistan: Bir Diriliş Hikayesi”, **2023**, sayı 101, Eylül 2009, s. 10.

YILMAZ, Hasan; **Küreselleşen Dünyada Hazar Enerji Kaynaklarının Dünya Enerji Pazarı İçindeki Konumu, Küresel ve Bölgesel Güçlerin Hazar Havzasına Yönelik Politikaları**, Harp Akademileri Komutanlığı Yüksek lisans tezi, İstanbul, 2005.

YILMAZ, Necip Fazıl; “Petrol ve Doğalgaz Boru hatları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Tesisat Mühendisliği Dergisi**, sayı 87, 2005, s. 7.

Elektronik Kaynaklardan Alınan Yazı, İstatistik ve Makaleler

“**OPEC Mounthly Oil Market Report**”, Nowember 2008, ‘Erişim’, <http://www.opec.org/home/>, 2010.

ADANALI, Neslihan; **Boğazları Devre Dışı Bırakan Alternatif Boru Hatlarının Değerlendirilmesi**, ‘Erişim’, <http://www.izto.org.tr/nr/rdonlyres/f541ed21-419d-4395-ae0e-46dad2d46155/7777/bogazlaridevredisi.pdf>, 2009.

Azerbaycan Stratejik Araştırmalar Merkezi, **ABD’nin Büyük Orta Asya Projesi**, ‘Erişim’, <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=139>, 2009.

Bahreyn, ‘Erişim’, <http://www.pdfqueen.com/html/aHR0cDovL3d3dy5lbHlhem1hc2kub3JnL29kL2JhaC5wZGY=>, 2010.

BBC, **Türkmenistan-İran Doğalgaz Boru Hattı Açıldı**, 'Erişim',
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/01/100106_iran_turkmenistan.shtml, 2010.

Botaş, **Azerbaycan**, 'Erişim',
<http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/azerbaycan.asp>, 2009.

BP, "**Statistical Review of World Energy**", 2008.

BP, **Statcal Review of World Energy December 2009**, 'Erişim',
<http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9023771&contentId=7044470>, December 2009.

Central Intelligence Agency (CIA), The World Factbook, **Azerbaijan**, 'Erişim',
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>,
2010.

Cihan Haber Ajansı, **Türkmenistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı Aralık'ta Hazır**, 'Erişim', <http://www.sondakika.com/haber-turkmenistan-cin-dogal-gaz-boru-hatti-aralik-ta-1737927/>, 2009.

COHEN, Ariel; **Caspian Basin: Which Way Is Up for Regional Energy Devolepment**, 'Erişim', <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav051509c.shtml>, 2009.

Country Anlysis Briefs, **Kazakhstan**, 'Erişim',
<http://www.eia.doe.gov/cabs/Kazakhstan/Full.html>, 2009.

ÇELİKPALA, Mithat; **Rus Enerji Politikası**, 'Erişim', <http://www.asam.org.tr>.
2009.

DEİK, **Kuveyt Ülke Planı 2008**, 'Erişim',
http://www.deik.org.tr/Pages/TR/IK_TicarilliskilerDetay.aspx?tiDetId=79&IKID=65, 2010.

DEMİR, İdris; **Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği, Kazakistan'ın Çoklu Boru Hatları Stratejisi**, 'Erişim',
<http://www.ekoavrasya.net/makaledetay.aspx?Detay=28>, 2010.

Druzhba-Adria Case Study,
'Erişim', http://mojapuo.zelenaistra.hr/pub/MojaPUO/PPTPrezentacije/Druzhba_Adria_Case.pdf, 2009.

Dünya Gazetesi, **Dünya Enerji Tüketimi**, 'Erişim',
<http://www.dunyagazetesi.com.tr/haber.asp?id=50252&cDate=>, 2009.

EIA, **Caspian Sea Region: Natural Gaz Export Options**, 'Erişim',
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgase.html>, 2009.

EIA, Energy Information Administration, **Caspian Sea Region: Regional Conflicts**, 'Erişim', <http://www.eia.doe.gov/cabs/caspconf.html>, 2009.

EIA-Energy Information Administration, **Caspian Sea Country Analysis Briefs**, 'Erişim', <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspian.html>, 2010.

EKŞİ, Muharrem; **Yeni Rekabet Odağı olarak Türkmenistan Doğalgazı**, 'Erişim', <http://www.ekoavrasya.net/makaledetay.aspx?Detay=13>, 2009.

Energy Strategy of the Russian Federation to The Year 2020, 'Erişim',
<http://www.iea.org/textbase/papers/2003/strategy2020.pdf>, 2009.

FACON, **Isabella, Les Relations China-Russia, Vues de Moscou**, 'Erişim',
www.frstrategie.org/barreCompetence. 2009.

FREIFIELD, Daniel; **The Great Pipeline Opera**, 'Erişim',
http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/08/12/the_great_pipeline_opera?page=0, 2009.

Gazprom, 'Erişim', <http://www.gazprom.com/>, 2009.

Global Enerji, **Petrol**, 'Erişim', <http://www.globalenerji.com.tr/hab-23000204-19,21@2300.html>, 2009.

GÖKNEL, Mete; **Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları**, 'Erişim',
<http://www.asam.org.tr/tr/yazilar.asp?pkat1=11&pkat2=&pyil=2008>, 2008.

GÖKNEL, Mete; **Yaşanan Doğalgaz Krizi Türkiye için Fırsat mı**, 'Erişim',
www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=3043&kat2=1, 2009.

Guardian, **EU and Turkey Settle Nabucco Dispute**, 'Erişim',
<http://www.guardian.co.uk/business/2009/jul/12/nabucco-gas-pipeline>, 2009.

Haaretz, **Qatar Breaks Off Relations with Israel Over Gaza Operation**,
'Erişim', <http://www.haaretz.com/>, 2010.

International Monetary Fund (IMF), 'Erişim', <http://www.imf.org/external/>, 2009.

IRNA, **Türkmenistan-İran Doğalgaz Boru Hattı Bitti**, 'Erişim',
<http://www2.irna.ir/tr/news/view/menu-444/0911134467103619.htm>, 2010.

JICA, Countries, **Asia**, <http://www.jica.go.jp/english/countries/asia/>, 2009.

KAMİLOV, İlyas; **Nabucco-Güney Akım Rekabeti Devam Ediyor**, Dış Politika Analizleri, 'Erişim', <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=474>, 2010.

Kazakistan'ın da BTC'ye katılması,

'Erişim', <http://www.petrogas.com.tr/modules.php?name=News&file=article&sid=2513>, 2009.

Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattından Çin'e 12 Milyon Ton Petrol Sevk Edildi, 'Erişim', <http://www.haberler.com/kazakistan-cin-petrol-boruhattindan-cin-e-12-haberi/>, 2009.

KESKİN, Arif; **İran'ın Doğalgaz Siyaseti ve Türkiye**, 'Erişim', http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=174&Itemid=46, 2008.

KIDIRALİYEVA, S.; **Japonya'nın Orta Asya Siyaseti**, 'Erişim', <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=265>, 2009.

KLARE, Michael; **Thirty Year Itch**, Robert Dreyfuss March 1, 2003, 'Erişim', www.motherjones.com, 2010.

Kobifinans, **Dünyadaki Doğalgaz Rezervlerinin Durumu**, 'Erişim', <http://www.kobifinans.com.tr/tr/sektor/011901/21738>, 2009.

Kommersant, 'Erişim', www.kommersant.ru, 2009.

KONA, Gamze Güngörmüş; **Orta Doğu petrolü ve Kurtlar Sofrasına Davet, Orta Doğu ve Afrika**, 'Erişim', <http://www.turksam.org.tr/yazdir1388.html>, 2010.

Kosova'ya Bağımsızlık Ödülü, 'Erişim',
<http://www.tumgazeteler.com/?a=2588505>, 2009.

Kuveyt, 'Erişim', <http://www.enfal.de/kuveyt.htm>, 2010.

Le Monde, **Le Route Petrole de L'Asia Ouest**, 'Erişim',
www.lemondediplomatique/cartgraphe/asp, 2009.

MATVEEV, Aleksey; **SŞA Pomogayut Kazakhstanu Formirovat VMF**,
 'Erişim', <http://www.gazetasng.ru/news/show/1215.html>, 2009.

MICHAEL, Klare T.; **Transforming the American Military into a Global Oil-Protection Service**, 'Erişim', <http://www.globalpolicy.org/index.php> , 2009.

Mideast N. Africa Encyclopedia, **TransArabian Pipeline: Pipeline Transporting Crude Oil From Saudi Arabia to the Mediteranean Sea**, 'Erişim',
<http://www.answers.com/topic/trans-arabian-pipeline-4>, 06.06.2010.

Ministry of Foreign Affairs, Qatar, 'Erişim',
<http://english.mofa.gov.qa/index.cfm>, 2010.

Muhtemel Gelişmeler, 'Erişim',
<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detayrk&yayinid=468&icerikid=572>, 05.06.2010.

NOGOYEVA, Ainur; **Kazakistan'ın Denge Arayışı**, Hakimiyet-i Milliye,
 'Erişim', <http://www.hakimiyetimilliyе.org/index.php>, 2010.

NTVMSNBC, **Fransa, BAE'ye Üs Kuracak**, 'Erişim',
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/433307.asp>, 2010

OĞAN Sinan; **Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü**, 'Erişim',
<http://www.turksam.org/tr/a153.html>, 2009.

OĞAN, Sinan; **4. Uluslararası Bakü Zirvesi Yapıldı**, 'Erişim',
<http://www.turksam.org/tr/.a1539.html>, 2010.

Oil Export Routes and Options in the Caspian Sea Region, 'Erişim',
www.eiadoe.gov/cabs/caspian.html, 2009.

PALA, Cenk; BOROMBAEVA, Elvira, SEVAİOĞLU, Osman; ODTÜ, **Hazar, Umut, Yaşam ve Savaşın Denizi**, 'Erişim',
<http://www.eee.metu.edu.tr/~sevaiogl/Caspian%20Sea.pdf>, 2010.

PAMİR, Necdet; **Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler**, "Erişim",
http://www.emo.org.tr/ekler/c6744c9d42ec2cb_ek.pdf, 2010.

Petrol Tarihi, 'Erişim',
http://www.sektorler.web.tr/enerji/petrol/petrolun_tarihi.htm, 2009.

PIPER, Jeff; **The EU-Russia Energy Dialogue Towards an EU-Russia Energy Partnership**, 'Erişim',
http://www.iea.org/textbase/work/2003/soyuzgaz/proceedings/Piper_slides.pdf, 2009.

President Russia, 'Erişim', <http://letters.kremlin.ru/>, 2009.

Ronald Soligo, Amy Jaffe, **China's Growing Energy Dependence: The Costs and Policy Implications of Supply Alternatives**, 'Erişim',
http://www.rice.edu/energy/publications/docs/AsianEnergySecurity_ChinaGrowingEnergyDependence.pdf, p. 4–7, 2010.

SELİN, Aydın İnci; **Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu, 2007**, 'Erişim', http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index.cfm?sec=ara, 2010.

STAUFFER, Thomas R.; **Pipeline or Pipe Dream? The Kirkuk-Haifa Scheme**, Washington Report On Middle East Affairs, 'Erişim', http://www.wrmea.com/archives/March_2004/0403021.html. 05.06.2010.

ŞİR, Aslan Yavuz; **Rusya'nın Yeni Enerji Stratejisi**, 'Erişim', <http://www.diplomatikgundem.com/2008/08/rusya-nin-yeni-enerji-stratejisi.html>, 2009.

T.C. Abu Dhabi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Birleşik Arap Emirlikleri 2009 Yılı İlk Altı Aylık Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu**, 'Erişim', www.musavirlikler.gov.tr/upload/DU/2009_ilkyari_ekorapor.doc, 2010.

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Dünya Doğalgaz Rezervleri Tüketimi ve Muhtemel Gelişmeler**, 'Erişim', <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/yaziciDostu.cfm?dokuman=pdf&action=detayrk&yayinid=468&icerikid=572>, 05.06.2010.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, 'Erişim', http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ortadogu-ile-iliskileri.tr.mfa, 2010.

T.C. Enerji Bakanlığı Raporları, 'Erişim', http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2008_faaliyet_raporu.pdf, 2009.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Enerji**, 'Erişim', <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=40693>, 2009.

T.C.Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Petrol**, 'Erişim',
<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=40693>, 2010.

The CIA Factbook 2009, "**Qatar**", 'Erişim',
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html>,
2010.

The News and Views of Southeast Europe, 'Erişim',
<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2007/04/09/feature-01>, 2009.

Timereport, "**Ruble Geçerli**", 'Erişim',
<http://www.timreport.org/tr/content.asp?PID=%7B218130B5-9236-4BE4-BEB5-4E0CC3F493E3%7D>, 2010.

Times, **European Countries Sign Up for Nabucco Deal to Break Russia's Gas Monopoly**, 'Erişim',
<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article6695437.ece>, 2009.

TPAO, **Güncel**, 'Erişim', http://www.tpao.gov.tr/v1.4/index.php?option=com_frontpage, 2010

TRT, **Gündemde Nabucco ve Katar var**, 'Erişim',
<http://www.trt.net.tr/haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=519b2cf4-5e1e-4649-b618-98015389d800>, 20.05.2010.

Türkiye 2009'da 35 Milyar Metreküp Doğalgaz Üretecek, 'Erişim',
<http://www.palhaber.com/haber/ekonomi/ekonomi-genel/turkiye-2009-da-35-milyar-m3-dogalgaz-tuketecek.html>, 2009.

Türkiye'nin Enerji Politikası, 'Erişim',

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/default.html>, 2009.

U.S Government, **Energy Information Administration Winter 2009** , 'Erişim',

http://www.eia.doe.gov/pub/oil_gas/petroleum/presentations/2009/winteRusyauels2009/index.html, 2009.

U.S. Department of Energy, "**Caspian Sea Region Key Oil and Gas**

States", 'Erişim', <http://fpc.state.gov/documents/organization/45467.pdf>, 2009.

Voice Of America, **Rusya Burgaz-Dedeağaç Projesini Destekliyor**,

'Erişim', <http://www.voanews.com/turkish/archive/2001-07/a-2001-07-17-3-1.cfm?moddate=2001-07-17>, 2010.

Wiener Zeitung, **Iran Warns OMV Over Nabucco Holdup**, 'Erişim',

<http://www.payvand.com/news/08/sep/1149.html>, 2009.

World Development Indicators Database, **World Bank**, 'Erişim',

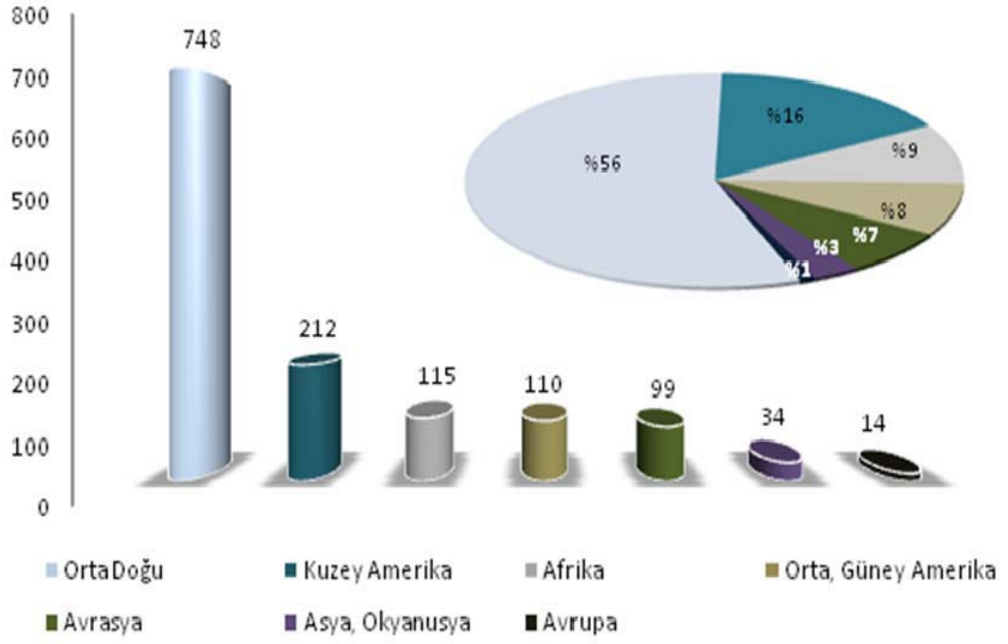
<http://www.worldbank.org/data/countrydata/countrydata.html>, 2009.

World Energy Outlook, **International Energy Agency**, s. 82. 2010.

EKLER**Ek-A: Hazar Havzası Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları**

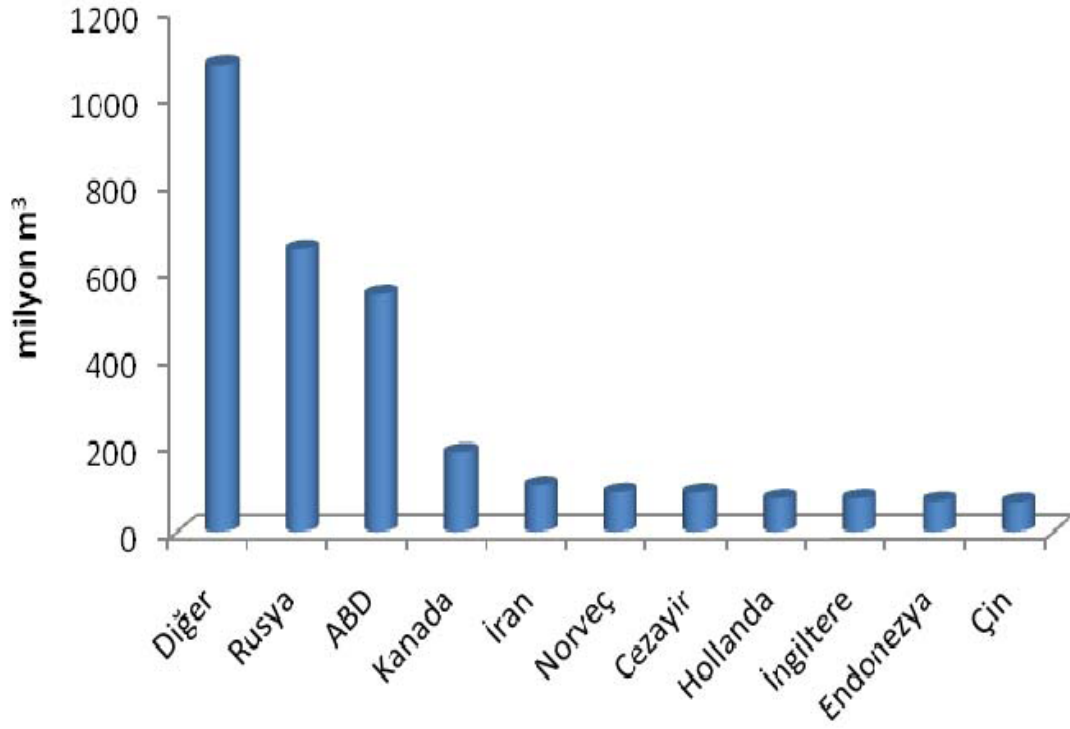
Kaynak: University of Texas Libraries,
http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/caspian_sea_oil_gas-2001.jpg

Ek-B: 2008 Yılı Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi (milyar varil),

Kaynak: EIA-OMV 2009

Ek-C: 2008 Yılı Dünya Doğalgaz Üretimi

Kaynak: IEA Keyworld Energy Statics -2008

Ek-D: Dünya ve Hazar Havzası Ham Petrol ve Doğalgaz Tüketimi

Ülkeler	Ham Petrol Crude Oil		Doğalgaz Naturalgas	
	10 ⁶ ton - 10 ⁶ tons		10 ⁶ ton petrol eşdeğeri 10 ⁶ tons oil equivalent	
	2007	2008	2007	2008
Azerbaycan	4,5	3,3	7,2	8,4
Kazakistan	11,6	10,9	17,6	18,5
Rusya	126,2	130,4	383,1	378,2
Türkmenistan	5,4	5,5	19,1	17,1
Özbekistan	5,4	5,5	41,3	43,8
İran	81,3	83,3	101,7	105,8
TOPLAM	234.4	233.4	570	571.8
Avrupa Birliği	700,2	702,6	432,8	441,1
OECD	2246,1	2179,8	1328,1	1354,1
Eski SSCB	186,2	189,5	553,6	548,6
Diğer EMES	1507,1	1558,6	770,5	823,4
TOPLAM				
DÜNYA	3939,4	3927,9	2652,2	2726,1

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy JUNE 2009

Ek-E: Yıllara Göre Hazar Havzası Ham Petrol Üretimi

Yıllara Göre Hazar Havzası Ham Petrol Üretimi (10⁶ Ton)Caspian Oil Production (10⁶ Tons)

Üretim*	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2008
										2007'ye Göre Değişim	
Azerbaycan	14,1	15,0	15,4	15,5	15,6	22,4	32,5	42,8	44,7	4,2%	1,1%
Kazakistan	35,3	40,1	48,2	52,4	60,6	62,6	66,1	68,4	72,0	5,1%	1,8%
Rusya	323,3	348,1	379,6	421,4	458,8	470,0	480,5	491,3	488,5	-0,8%	12,4%
Türkmenistan	77,2	8,0	9,0	10,0	9,6	9,5	9,2	9,8	10,2	3,8%	0,3%
Özbekistan	7,5	7,2	7,2	7,1	6,6	5,4	5,4	4,9	4,8	-2,7%	0,1%
İran	189,4	186,5	172,7	203,7	209,7	210,1	211,3	209,7	209,8	-0,2%	5,3%
TOPLAM HAZAR	576,8	604,90	632,10	710,10	760,90	781,20	805	826,9	830	9,40%	21%
Avrupa Birliği	166,3	155,6	158,2	148,2	137,7	125,7	114,6	113,1	105,9	-6,6%	2,7%
OECD	1011,1	999,5	1005,3	995,6	977,9	931,8	912,0	898,0	864,1	-4,0%	22,0%
OPEC	1560,1	520,4	438,0	523,3	644,3	691,7	701,5	707,8	758,3	2,7%	4,8%
OPEC Harici £	1660,6	1655,3	1671,1	1664,1	1663,9	1628,2	1612,0	1570,3	1543,6	-2,0%	39,3%
Eski SSCB	393,4	424,6	466,2	513,6	558,5	577,1	600,8	624,2	627,0	0,2%	16,0%
TOPLAM DÜNYA	4791,5	3755,4	2234,5	3844,8	3982,3	3897,0	3954,5	3913,4	3898,9	-9,1%	100,0 %

* Ham petrol, petrol yağı, petrollü kum ve ham petrolle birlikte üretilen doğal gaz dahil Biyomas ve Kömürden kaynaklanan sıvılar dahil değil
w 0.05%'den az - £ Eski SSBC hariç

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy JUNE 2009

Ek-F: Hazar Havzası Doğalgaz Durumu

Doğal Gaz - Natural Gas			
Ülkeler	2007 Sonu	2008 Sonu	
	trilyon	trilyon	Toplam
	m3	m3	%
Azerbaycan	1,16	1,20	0,6%
Kazakistan	1,85	1,82	1,0%
Rusya	43,32	43,30	23,4%
Türkmenistan	2,43	7,94	4,3%
Özbekistan	1,59	1,58	0,9%
İran	28,13	29,61	16,0%
HAZAR TOPLAM	78,48	85,45	46,6%
AB	2,91	2,87	1,6%
OECD	16,56	16,63	9,0%
Eski SSCB	51,50	57,00	30,8%
TOPLAM	70,97	76,5	41,4%

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy JUNE 2009

Ek-G: Yıllara göre Hazar havzası Doğalgaz Üretimi

Yıllara göre Hazar Havzası Doğal Gaz Üretimi (10⁶ Ton Petrol Eşdeğeri)
Caspian Natural Gas Production (10⁶ Tons Oil Equivalent)

Üretim*	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008	2008
										2007'ye göre	%
Üretim*										Değişim	
Azerbaycan	4,7	4,7	4,3	4,3	4,2	4,8	5,5	8,8	13,3	50,0%	0,5%
Kazakistan	9,7	9,7	9,5	11,7	18,6	21,0	21,5	23,8	27,2	13,9%	1,0%
Rusya	490,5	488,2	499,9	520,8	531,9	538,2	534,4	532,8	541,5	1,4%	19,6%
Türkmenistan	39,5	43,1	44,9	49,6	48,9	52,9	54,3	58,9	59,5	0,7%	2,1%
Özbekistan	47,4	48,2	48,2	48,3	50,3	49,5	49,0	53,2	56,0	4,9%	2,0%
İran	54,2	59,4	67,5	73,4	82,6	90,8	97,7	100,7	104,7	3,6%	3,8%
TOPLAM HAZAR	667	653,3	674,3	708,1	736,5	757,2	762,4	778,28	802,2	71,5%	29%
OECD	968,3	989,9	979,4	987,3	982,5	967,8	985,7	990,9	1031,9	3,9%	37,3%
Eski SSCB	607,1	609,6	622,7	651,1	671,2	684,0	682,2	694,9	714,3	2,5%	25,8%
Diğer EMES	615,5	644,2	680,5	727,9	787,0	854,2	928,4	973,0	1021,8	4,7%	36,9%
Avrupa Birliği #	208,0	209,2	204,6	201,5	205,0	191,0	181,2	168,7	171,3	1,2%	6,2%
TOPLAM DÜNYA	2398,9	2452,9	2487,2	2567,8	2645,7	2697,0	2777,5	2827,5	2930,3	4%	100%

1985'den önceki Estonya, Litvanya and Letonya ile 1991 öncesi Slovenya dahil değil.

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy JUNE 2009

Ek-H: Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC)

Kaynak: Pipelines International,
[http://pipelinesinternational.com/news/
cpc_approves_oil_pipeline_expansion/009261/](http://pipelinesinternational.com/news/cpc_approves_oil_pipeline_expansion/009261/)

Ek-L: Hazar Havzası Petrol Boru Hatları

Kaynak:EIA,

http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Azerbaijan/images/Caspian_pipe_map.pdf

f

Ek-I: BTC Projesindeki Şirketlerin Pay Dağılımları;

BP (İngiltere)	: % 30,10
SOCAR (Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi)	: % 25,00
Chevron (ABD)	: % 8,9
ConocoPhillips (ABD)	: % 2,5
TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı)	: % 6,53
ENI (İtalya)	: % 5,0
Total (Fransa)	: % 5,0
Itochu (Japonya)	: % 3,4
Inpex (Japonya)	: % 2,5
Delta-Hess (S.Arabistan)	: % 2,36

Kaynak: BTC, <http://www.btc.com.tr/mep.html>,
<http://www.btc.com.tr/images/pie-t.swf>

Ek-J: Hazar'ın Statüsü

Kaynak: Our South Azerbaijan, [www.oursouthazerbaijan.com/caspian sea_186.jpg](http://www.oursouthazerbaijan.com/caspian%20sea_186.jpg)

Ek-K: Nabucco Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak: Asian Energy News Source 2009,

http://www.circleofblue.org/waternews/wpcontent/uploads/2009/07/kura_map_1_big.jpg

Ek-L: Türkiye'yi Devre Dışı Bırakan Boru Hatları

Kaynak: EIA, www.eia.doe.gov/.../casp_bosp_bypass_map.gif

Ek-M: Azerbaycan Petrol Yatakları

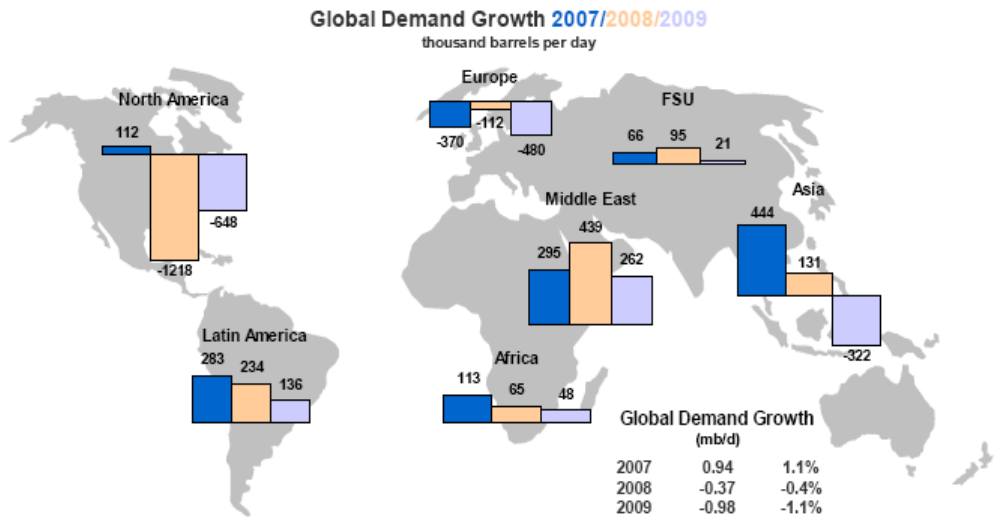
Kaynak: Azerbaijan International, www.azer.com/.../oilcontracts_map.jpg

Ek-N: Atrou-Samara Petrol Boru Hattı

Kaynak: www.eni.com/.../karachaganak-project.shtml

Ek-O: Yıllar İtibariyle Dünya Petrol Tüketimi

Kaynak: EIA- OMV 2009

Ek-P: Avrupa için Potansiyel Doğalgaz Kaynakları

ÜLKE	KAPASİTE	GEÇİŞ ÜLKESİ	GENİŞLETİLECEK KAPASİTE (2015 VE SONRASI)
İRAN	10 bcm	TÜRKİYE	20-30 bcm
TÜRKMENİSTAN	13 bcm	İRAN / TÜRKİYE	30 bcm
TÜRKMENİSTAN	34-80 bcm	RUSYA	80 bcm
TÜRKMENİSTAN	10-36 bcm	RUSYA / UKRAYNA	36 bcm
AZERBAYCAN	7 bcm	TÜRKİYE	20 bcm
IRAK	10 bcm	TÜRKİYE	10 bcm
MISIR	4 bcm	ÜRDÜN / SURİYE / TÜRKİYE	10-12 bcm
KATAR		KUVEYT / IRAK / TÜRKİYE	20-30 bcm
MISIR		ÜRDÜN / SURİYE / TÜRKİYE	10-12 bcm
S.ARABİSTAN		ÜRDÜN / SURİYE / TÜRKİYE	10-20 bcm
KAZAKİSAN		AZERBAYCAN / TÜRKİYE	10-20 bcm
TÜRKMENİSTAN		AZERBAYCAN / TÜRKİYE	20-30 bcm
TÜRKMENİSTAN		İRAN / TÜRKİYE	30-36 bcm
ÖZBEKİSTAN		TÜRKMENİSTAN / AZERBAYCAN / TÜRKİYE	5-10 bcm

Kaynak: Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

Ek-R: Basra Körfez ve Hazar Coğrafyası

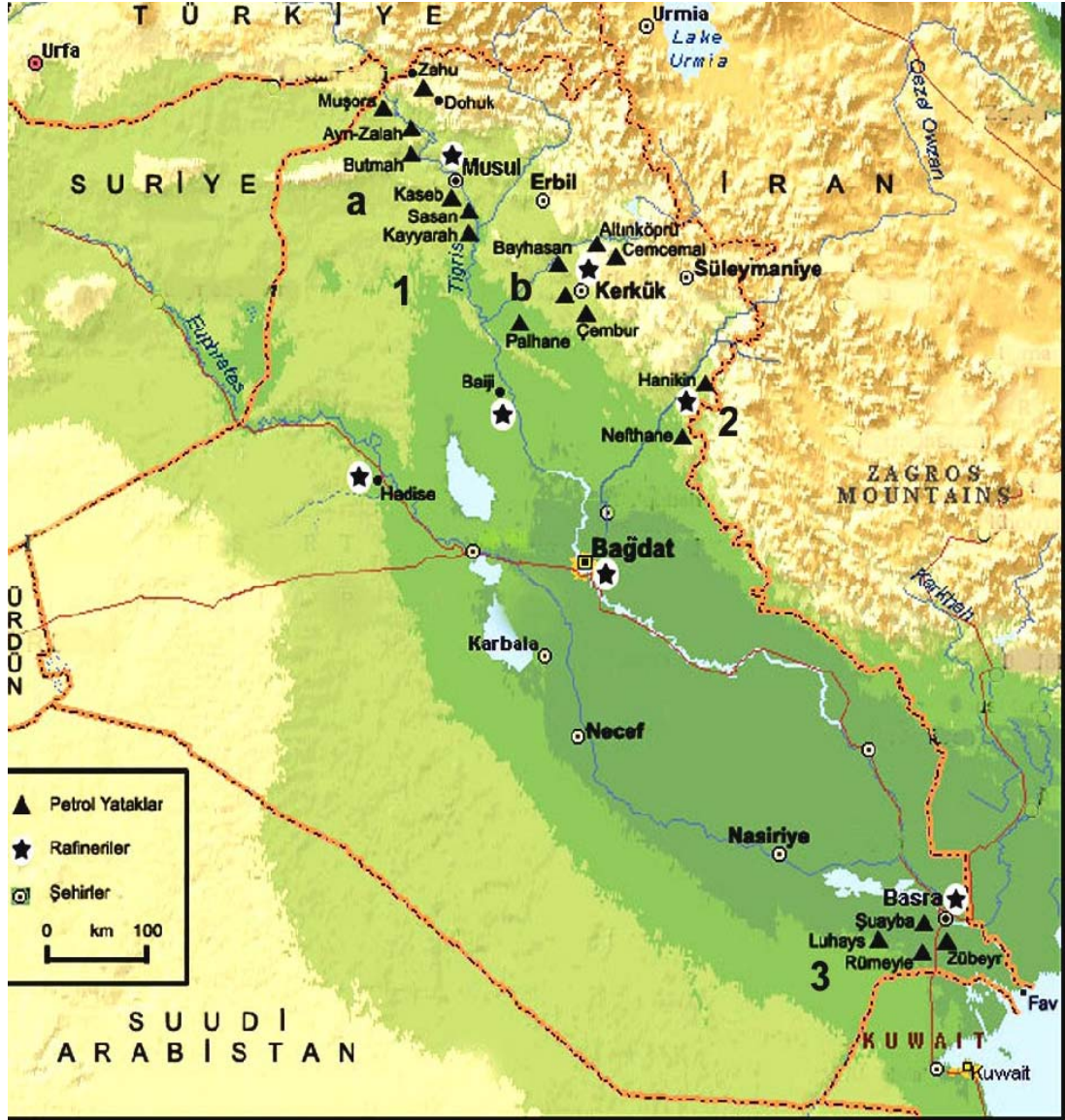
Kaynak: Microsoft Encarta Interaktive World Atlas 2001.

Ek-S: İnan Petrol ve Doğalgaz Sahaları

Kaynak: Stratejik Araştırmalar Dergisi Eylül 2007

Ek-T: Irak Petrol Yatakları

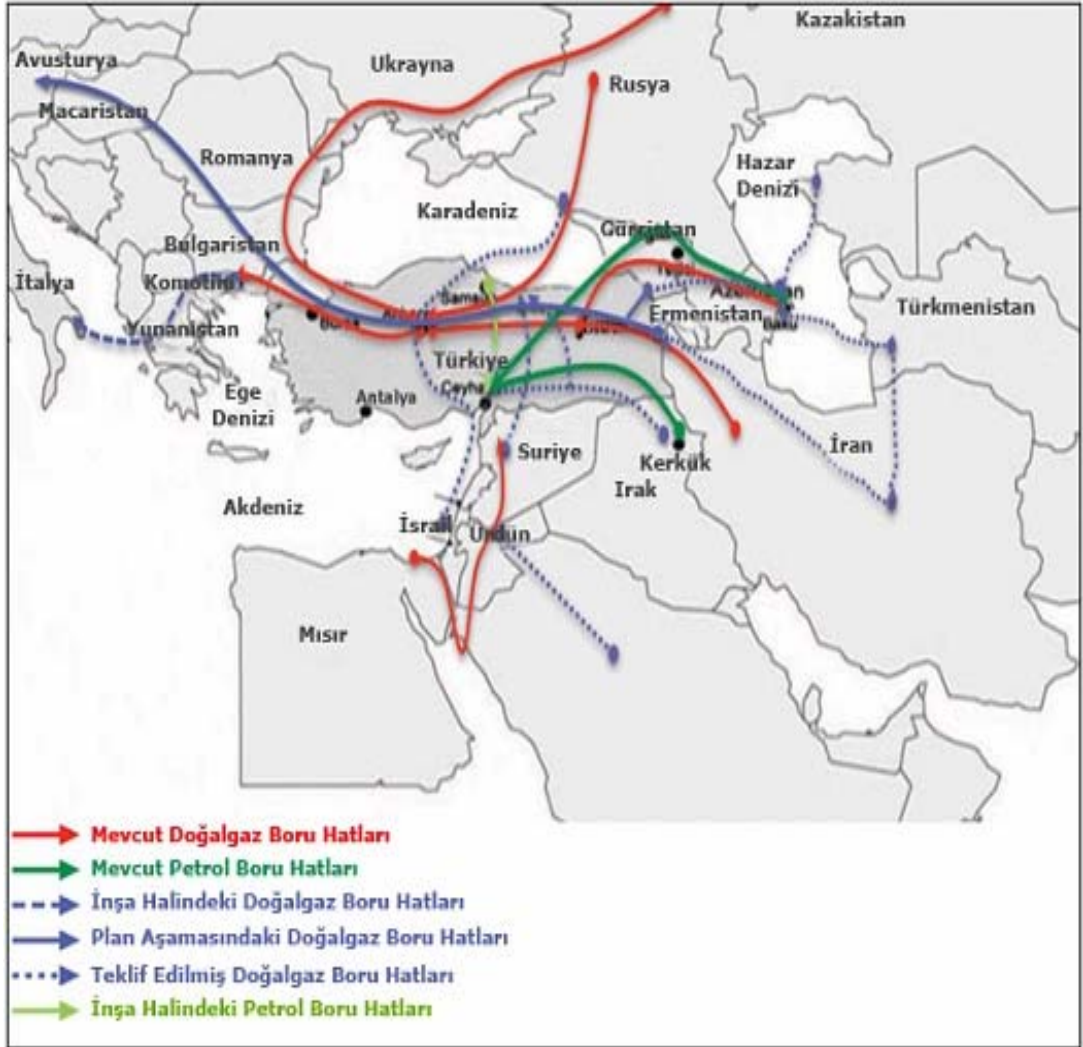
1) Kuzey Irak Yatakları: a) Musul yatakları, b) Kerkük yatakları,

2) Orta Irak Yatakları

3) Güney Irak Yatakları

Kaynak: Microsoft Encarta World Atlas ve Doğanay, 1998, 308'den faydalanılarak oluşturulmuştur.

Ek-U: Türkiye'nin Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

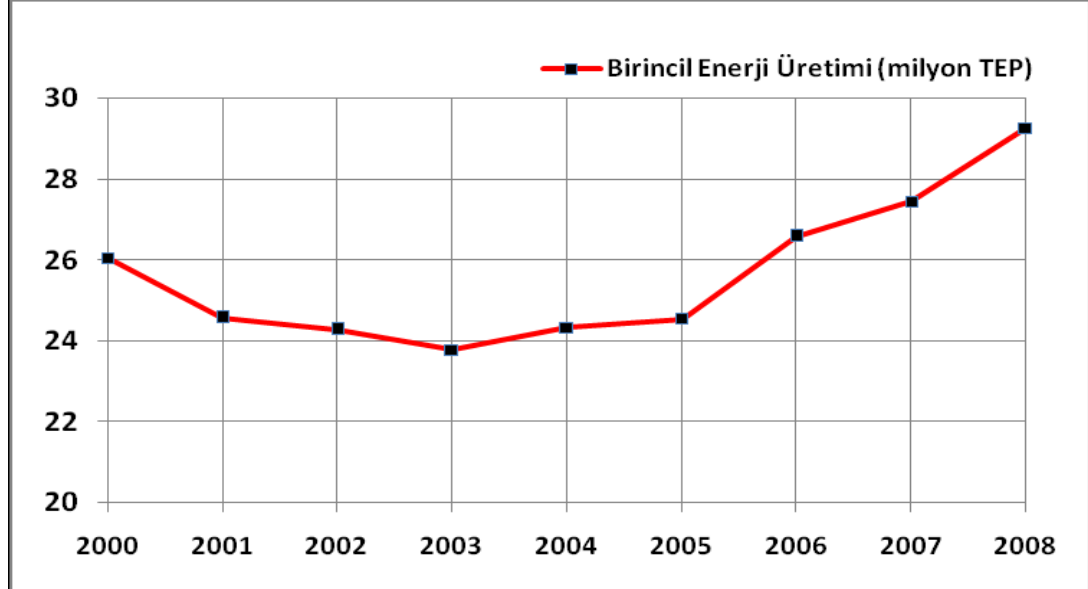
Kaynak: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ)

Ek-V: Hazar'dan Avrupa'ya Boru Hatları

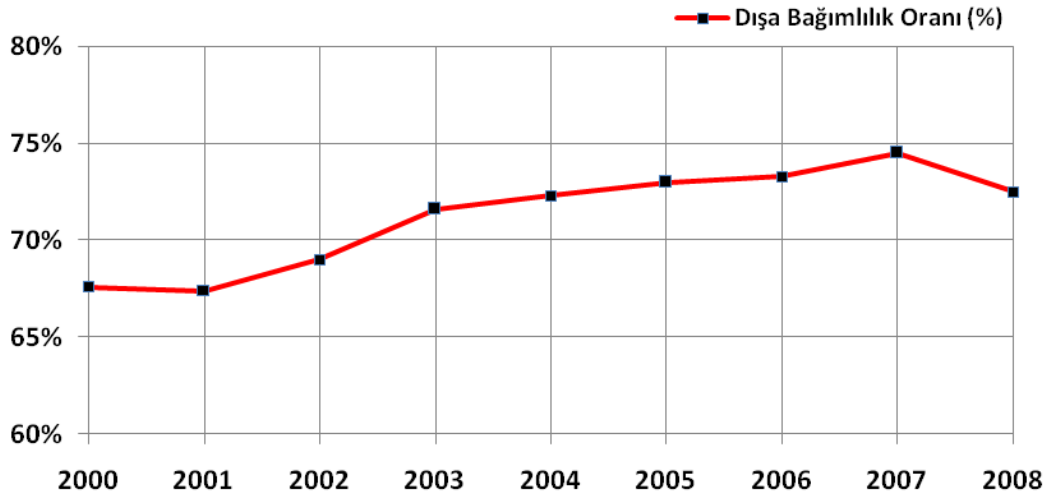

Kaynak: <http://www.emredemiroz.com/turk-rus-enerji-ve-ticaret-isbirligi-nelere-gebe.html>

Ek-Y: Türkiye'nin Birincil Enerji Kaynakları Üretimi (2000-2008)

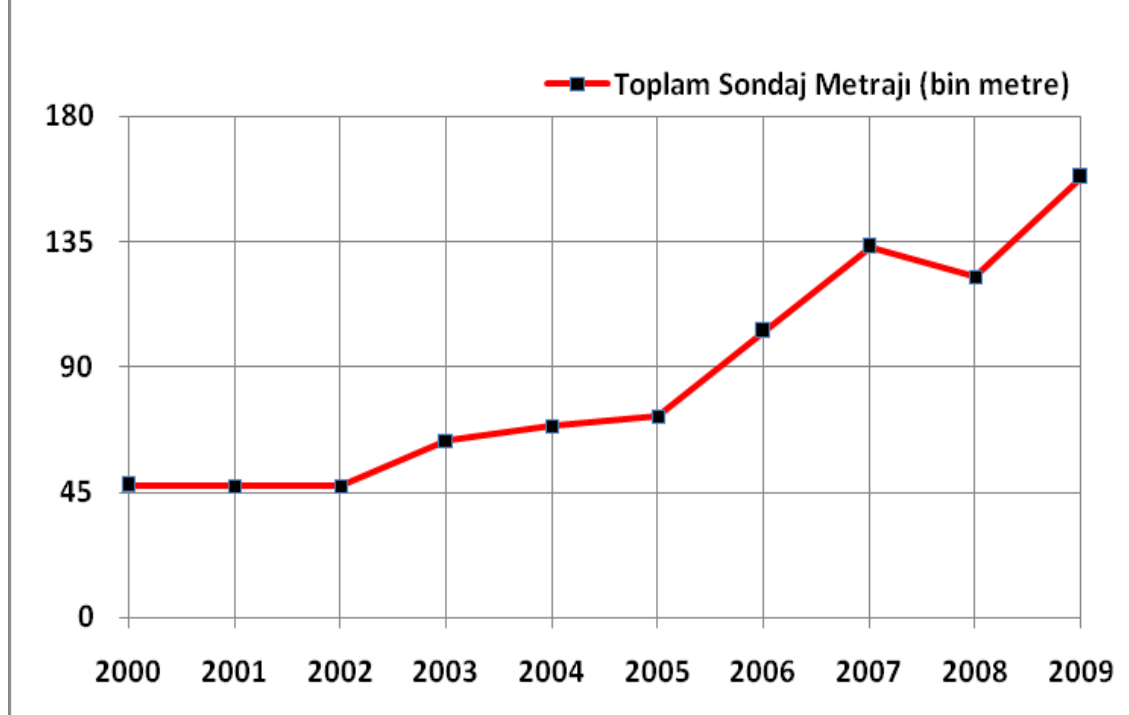

Ek-Z: Türkiye'nin Dışa Bağımlılık Oranı (2000-2008)

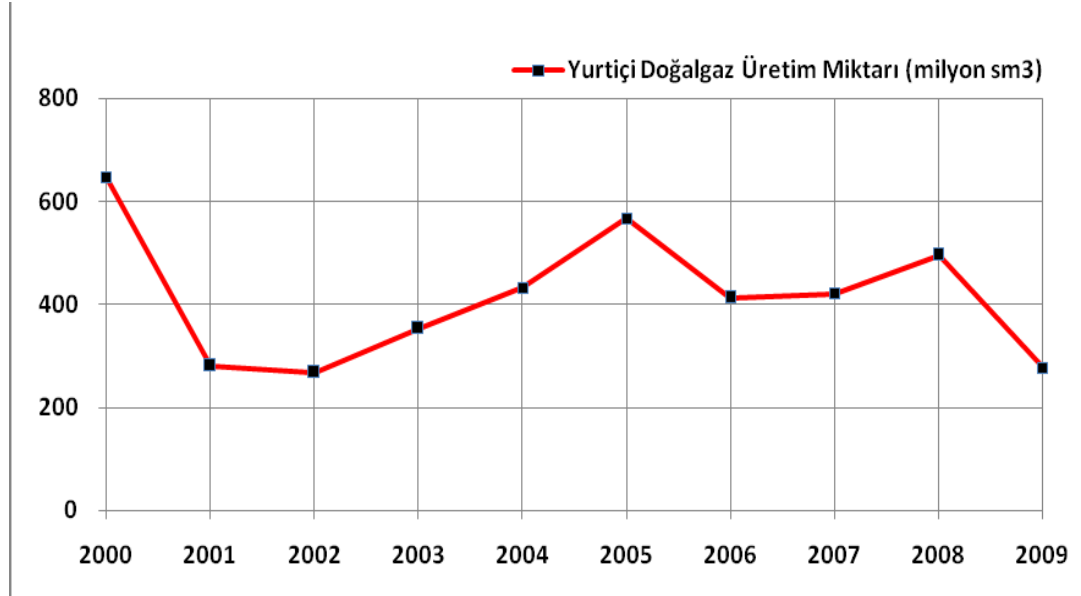
Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Ek-1: Türkiye'nin Petrol ve Doğalgaz Sondaj Miktarı (Toplam) (2000-2009)

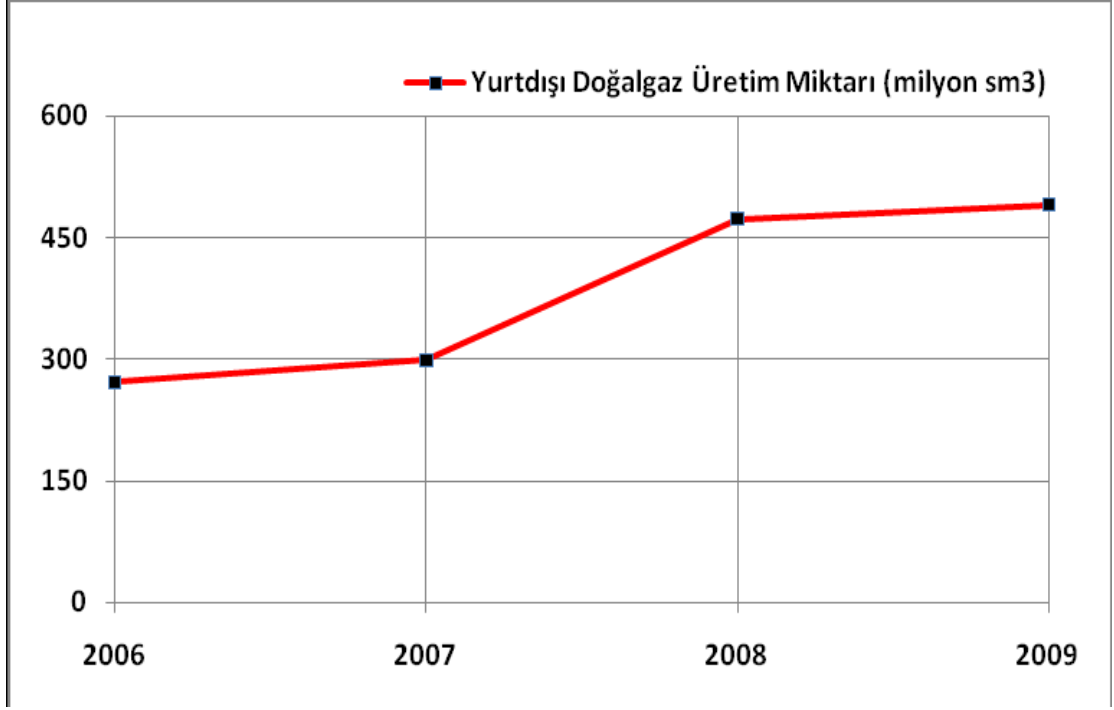
Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Ek-2: Türkiye'nin Yurtiçi Doğalgaz Üretimi (2000-2009)

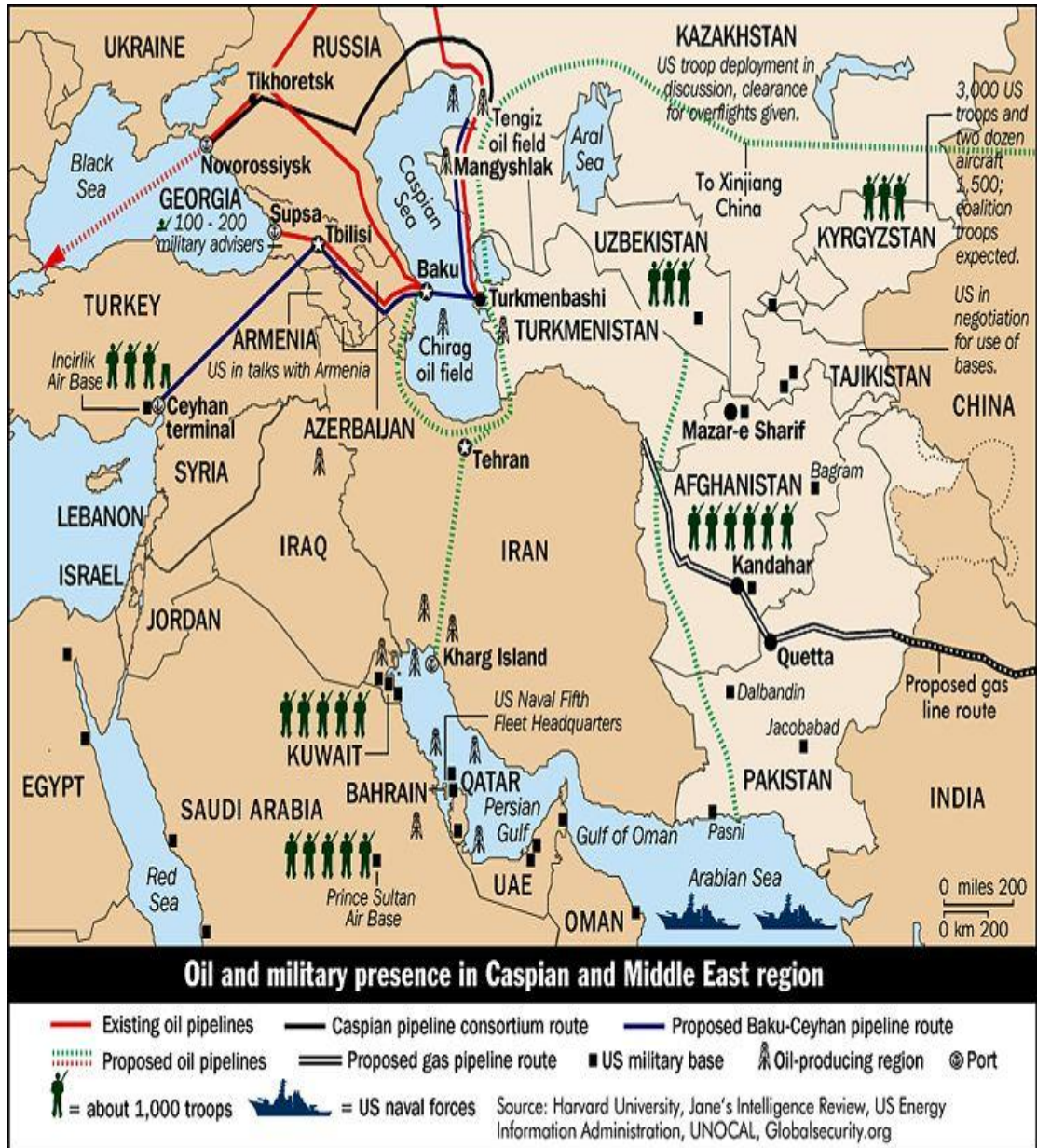
Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Ek-3: Türkiye'nin Yurtdışı Doğalgaz Üretimi (2006-2009)

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

Ek-4: Hazar Havzası ve Orta Doğu'da bulunan Stratejik Noktalar

STAFF

Kaynak: The World Factbook,

Ek-5: Orta Doğu'da bulunan Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

Selected Oil and Gas Pipeline Infrastructure in the Middle East

Kaynak: EIA

ÖZET

ŞENYURT, Yasin. Hazar ve Basra Körfezi Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

20. yüzyılın başından itibaren dünyanın önemli petrol bölgelerinden Basra Körfezi ve Bakü petroleri ile başlayıp sonradan tüm Hazar havzasını kapsayan Hazar petroleri Sovyetlerin dağılmasından sonrada, bölge ve bölge dışı ülkelerin ilgi odağını oluşturdu. Her iki önemli doğal enerji kaynağı bölgesi hem sahip oldukları enerji kaynaklarıyla, hem de coğrafi konumlarıyla, yerlerine ikame enerji maddesi henüz bulunamayan petrol ve doğalgaz rezervleriyle dünyanın en stratejik bölgeleri olarak dikkat çekmektedir.

Hazar'daki enerji kaynaklarının önemli bir bölümüne sahip olan Türk Cumhuriyetleri; Rusya, İran ve Çin gibi ülkelerle komşu olmanın yanı sıra, 2001'den sonra ABD'nin Afganistan'a yerleşmesiyle yeni stratejik boyut kazandılar. Ancak uluslararası alanda yaşanan rekabetler ve alt yapı yetersizlikleri nedeniyle, Türk Cumhuriyetleri henüz sahip oldukları imkanlardan yeteri kadar faydalanamamışlardır.

Basra Körfezi'nde yer alan devletler ise, coğrafi sınırlar ve sahip oldukları enerjinin ekonomik açıdan istikrar ve güvenliklerini koruma ihtiyacı çerçevesinde politikalarını şekillendirmektedirler.

Bu çalışmada Hazar ve Basra havzası civarında yer alan devletlerin ve bu stratejik kaynaklardan yararlanma peşindeki küresel aktörlerin, enerji eksenli politikaları Türkiye'nin enerji güvenliği politikaları yanında, enerji terminali ülke olma gayretleri incelenmiş, uluslararası güncel gelişmelerden faydalanılarak Türkiye merkezli bir çalışma yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

1. Hazar Havzası
2. Basra Körfezi
3. Petrol
4. Doğalgaz
5. Strateji

ABSTRACT

ŞENYURT, Yasin., The Strategies On The Energy Sources Of The Persian Gulf and The Caspian Basin and Turkey, Graduate Thesis, 2010.

From the beginning of the 20th century onward, Caspian oil region as well as Persian Gulf, has been one of the most important oil regions and emerged first with Bakü oil platform and then spread out to the whole Caspian region, have been the center of the interest of the states around and outside the region following the disintegration of the Soviet Union.

Both regions are stil center of attention either with their geographical positions or with their natural energy resources since yet oil and natural gas can not be replaced by any other alternative energy resources.

Possessing an important part of the natural resources of region and neighboring Russia, Iran and China, Turkish Republics have gained more strategic importance by USA's settlement to Afghanistan after 2001.

The States in the Persian Gulf shape their policies in accordance with the requirements of protecting their economic stability and security because of their geographical positions and energy resources.

In this working, the energy-oriented policies of Caspian and Persian Gulf situated States and the global actors which seek for benefiting from these strategic resources are examined as well as Turkey's energy security policies and its efforts toward becoming an energy terminal across the Region and Turkey-centric analysis utilizing from actual international developments and issues.

Key Words:

- 1- Caspian Basin
- 2- Persian Gulf
- 3- Oil
- 4- Natural Gas
- 5- Strategy